

KÖNYVTÁRI

FIGYELŐ

1986

5

**ORSZÁGOS
KÖNYVTÁRÜGYI TANÁCS -
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT**

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Az Országos Könyvtárügyi
Tanács és a Könyvtártudományi
és Módszertani Központ
folyóirata

32. ÉVFOLYAM
1986. 5. SZÁM

A szerkesztő bizottság elnöke:
Papp István

Szerkesztő bizottság:
Balázs Sándor, Bujdosó Ernő,
Földi Tamás, Gál Andorné,
Havasi Zoltán, Horváth Tibor,
Katsányi Sándor, Kiss Jenő,
Kováts Zoltán, Orosz Bertalanné,
Ruzsás Lajosné Tóth Gyula

Felelős szerkesztő:
Gerő Zsoltné

Szerkesztő:
Kovács Katalin

Szerkesztőség:
Budavári Palota F épület
Budapest 1827
Telefon: 757-533/519 vagy 517 m.

Megjelenik kéthavonként.
Példányszám: 1350
Egyes szám ára: 30,- Ft
Évi előfizetési díj: 180,- Ft

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető

bármely hírlapkézesítő postahivatalnál,
a Posta hírlapüzleteiben
és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál
(HELIR) Budapest, 1900 V., József nádor tér 1.,
közvetlenül, vagy postautalványon,
valamint átutalással a HELIR 215-96162
pénzforgalmi jelzőszámra.

Külföldre előfizethető

a Kultúra

Könyv- és Hírlapkereskedelmi Vállalatnál
Budapest P.O.B. 149
1376

Műzsák Közművelődési Kiadó, Budapest
Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató
Megjelent: 10,01 A/5 ív terjedelemben
11011/86
Készült a Műzsák Közművelődési Kiadó
nyomdájában

HU ISSN 0023-3773
INDEX 26 408

TARTALOM

Abstracts	453
Inhaltsangaben	455
Резюме	458
RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	461

SZÓNYI Katalin

Videolemezek és használatuk információviszakereső és könyvtári rendszerekben	463
--	-----

FUTALA Tibor

Állománykivonás, állományújjaszervezés és tárolókönyvtár	476
--	-----

SONNEVEND Péter

Állományapasztás – fölőspéldány-gazdálkodás – tárolókönyvtár	490
--	-----

PÁLVÖLGYI Mihály

Osztályozás és információkereső technika. <i>Egy tantárgy oktatásának lehetőségei</i>	497
---	-----

RÓNAI Tamás

A főiskolai könyvtárak tárgyi állományfeltárásáról	511
--	-----

BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta

Néhány gondolat a kisszámítógépek könyvtári alkalmazásáról	517
--	-----

FUTALA Tibor

Kiss Jenőnek a könyvtárügy és a közművelődés kapcsolatairól	525
---	-----

KOVÁTS Zoltán

Megjegyzések Kiss Jenő: A magyar könyvtárügy negyven éve című közleményéhez	532
---	-----

K i t e k i n t é s

TREMKÓNÉ MESZLENY Mária

Számítógépes együttműködés és szülőtte, a HEBIS	535
---	-----

SEBESTYÉN György

A társadalomtudományi tájékoztatás főbb intézményei és testületei Franciaországban

544

Hírek az IFLA életéről. (PAPP István)

547

S z e m l e

- Külföldi Társadalomtudományi Kézikönyvek. Országos gyarapodási jegyzék (Országos Széchényi Könyvtár, Bp. OSZK, 1975. 1.-) *A Külföldi Társadalomtudományi Kézikönyvek (KTK) országos gyarapodási jegyzék tíz éve.* (Ism.: VITÁLYOS László) 550
- Kranke Kinder brauchen Bücher. (Hrsg. Arbeitskreis für Jugendliteratur. eV. München, 1982.) *A beteg gyermekeknek szükségük van könyvre.* (Ism.: BAJTAY Péter) 558

E számunk szerzői, munkatársai: BAJTAY Péter (egyetemi hallgató, ELTE), BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta (ELTE könyvtártudományi tanszék), FUTALA Tibor (OMK), KOVÁTS Zoltán (nyugalmazott egyetemi könyvtárigazgató), PÁLVÖLGYI Mihály (BDTF, Szombathely), PAPP István (FSZEK), RÓNAI Tamás (OSZK–KMK), SEBESTYÉN György (MTAK), SONNEVEND Péter (OSZK), SZŐNYI Katalin (KSH Könyvtár és Dokumentációs Központ), TREMKÓNÉ MESZLENY Mária (OSZK), VITÁLYOS László (MTAK).

ABSTRACTS

SZÖNYI Katalin: Videodiscs and their use in information retrieving and library systems. – In the case of computer-based information and library systems, ensuring mass storage is one of the critical point. The recently developed videodisc technologies offer solutions to this problem. Of the capacitive electronic disc, the high-density, groove-free capacitive disc and the optical disc, the latter is covered in detail by the article. The mode of operation of optical discs manufactured with the analogue and digital technology, and their applications are described. As a good example of application, the large-scale experimental project undertaken by the Library of Congress is mentioned. In the field of optical discs the newest development is the compact disc technology, suitable for the storage of digital information, which may revolutionize the way of delivering information to end-users. Taking into consideration the fast and manifold development of videodiscs, steps should be taken in Hungary already now to prepare for the manufacturing and use of videodiscs in the library and information field. [pp. 463–475]

FUTALA Tibor: Weeding, stock reorganization and storage library. – Points out that the real solution to the serious troubles of storing the holdings in almost every library in Hungary is in the majority of cases not a question of storage libraries. The tensions resulting from bad selection policies and duplicates already unneeded should be eased first of all by de-selection as well as selling the discarded copies to book trade or private persons. The amount of surplus stock which deserves to be saved from smaller libraries is not more than an estimated 1.5 million items all over the country, these copies are worth being integrated, through subsequent selection, into the holdings of large special libraries and county libraries. Gathering these copies should be organized on a subject-field basis in relation to foreign books and by counties in relation to books published in Hungary until 1952. The central storage library of the National Széchényi Library should determine its collection interests first of all historically (foreign titles until 1850 and Hungary-related works.) [pp. 476–489]

SONNEVEND Péter: Weeding, duplicate management, and storage library. – The applicability of storage libraries has been sharply discussed in recent years by the Hungarian library community. This issue is difficult because of the accumulated problems of bad co-operation by selection profiles, the quantitative approach to acquisition, the difficulties of de-selection (weeding) as well as the exiguity of storage space. Suggestions of the paper (an extended version of the proposal submitted to the National Council for Librarianship) are: 1. making de-selection a continuous process; 2. further developing of the utilization of the discarded materials on two levels (network and national); 3. designating the subject-field (and additionally, the regional) storage libraries from among the largest collections, as well as that the storage library of the National Széchényi Library should be competent in the social sciences and belles lettres. [pp. 490–496]

PÁLVÖLGYI Mihály: Classification and information retrieving technique: possibilities of teaching a subject. – The reform of the college-level library education has also influenced the teaching of the subject "classification and information retrieving technique" of four terms. Teaching of classification is begun in the second term, when students already possess a sufficient amount of knowledge of logic, information science, librarianship as well as bibliographic description. In teaching the subject, in addi-

tion to the UDC and the maintenance of the classified catalogue, an increasing attention is being paid to the teaching of the co-ordinated and descriptor-based information retrieval languages and that of computer-supported searching. Students familiarize themselves with the information retrieving tools first as users, then they obtain professional knowledge based on this experience. Theoretical and practical educations are complementary. At the beginning teachers aim at a collective solving and analysing, meeting, while later the independent problem solving and work of students are stressed. The effectiveness of teaching is continuously controlled. Students are asked to express their opinion, and the feedback obtained during the teaching in parallel of librarianship subjects as well as during practical education are taken into consideration. [pp. 497–510]

RÓNAI Tamás: Subject retrieving facilities in college libraries. – The subject retrieving facilities of 21 college libraries are examined. In the libraries examined the general public-access classified catalogues describe 30 to 80% of the holding. The majority of operative classified catalogues are unreliable and the level of exploiting the documents is insufficient. Exploiting tools for special collections and holdings are gratuitously diverse and unreliable. All this indicates deficiencies of cataloguing. [pp. 511–516]

BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta: On the application of small computers in libraries. – After the outlines of the spreading of computers as well as describing the major foreign library projects in relation to mini and microcomputers, the author reports the application of small computers in Hungarian librarianship. The machine most frequented in Hungarian public libraries is the Commodore 64. Its capacity is little for performing larger tasks, but it is enough to help develop the librarians' computer literacy. The domestic programs developed for maintaining library records, for bibliographic, information, education and text editing functions are listed. The author suggests that a software bank should be set up, the staff of which could also provide professional counselling and user education. [pp. 517–524]

FUTALA Tibor: For Jenő KISS, on the relationships of librarianship and cultural activities. – Comment on a previous essay on the history of Hungarian librarianship (Könyvtári Figyelő, no.4. 1985, pp. 351–365), examining the author's statements according to which the national library administration in the seventies can be blamed that it was reluctant to keep contacts with cultural organizations. The examination concludes that this was not only and not primarily the fault of librarianship. The tensions between libraries and community centres developed, and existed for a long time, in part because of the insufficiency of resources for maintenance, operation and investment and in part because there were few large rooms for public use in Hungarian towns and villages. This situation was typical also in the seventies. [pp. 525–531]

KOVÁTS Zoltán: Notes on Jenő KISS' paper on the forty years of Hungarian librarianship. – Another comment on the same publication (Könyvtári Figyelő, no.4, 1985). Criticizes the paper for focussing on public librarianship and ignoring the special library and information field. The author deals with the controversies between libraries and information agencies, and argues that information work is an important task of special libraries, but points out that the period of extensive development resulted in a lot of parallelisms with public librarianship. This situation may be improved by computer-based information searching, the first, promising, steps of which have been already taken long ago. [pp. 532–534]

A b r o a d

TREMKÓNÉ MESZLENY Mária: Computer-assisted co-operation and its child: HEBIS. – Study trip report about the shared cataloguing system of Hessen libraries, the Hessisches Bibliotheks- und Informationssystem. [pp. 535–543]

SEBESTYÉN György: *Main institutions and bodies of social science information in France.* [pp. 544–546]

IFLA news. Based upon the news section of IFLA Journal. no.1., 2., 1986. (PAPP István) [pp. 547–549]

Reviews

Ten years of the national list of additions: Külföldi Társadalomtudományi Kézikönyvek. Országos gyarapodási jegyzék. (Fel. szerk. Kondor Imréné. Közr. az Országos Széchényi Könyvtár. Bp. OSZK, 1975. 1–) (Rev.: VITÁLYOS László) [pp. 550–557]

Kranke Kinder brauchen Bücher. (Hrsg. Arbeitskreis für Jugendliteratur. eV. München, 1982.) *Sick children need books.* (Rev.: BAJTAY Péter) [pp. 558–560]

INHALTSANGABEN

SZŐNYI Katalin: *Videoplaten und ihre Benützung in den Informationsrecherche- und Bibliothekssystemen.* – In den komputersierten Informationsverbreiter- und Bibliothekssystemen bedeuten die Sicherstellung der Hintergründe von grosser Kapazität einen kritischen Punkt. Um diese zu lösen bieten die neu entwickelten Videoplattentechnologien eine Möglichkeit. Von den kapazitiven elektronischen Platten, den furchenfreien kapazitiven Platten von grosser Dichte und von den optischen Platten wird das Letztere ausführlich erörtert. Der Artikel beschreibt die Betriebsmethode, die Anwendungsmöglichkeiten jener optischen Platten, die mit analoger und digitaler Technologie erzeugt werden. Ihre weitverbreitete Benützung wird mit dem grossangelegten Experimentprojekt der Library of Congress exemplifiziert. Die neueste Entwicklung auf dem Gebiete der optischen Platten ist die kompakte Plattentechnologie, die für die Speicherung der digitalen Informationen geeignet ist. Diese Technologie kann die Methode, Übermittlung der Informationen zum Benutzer, in Aufruhr versetzen. Die rasche und vielseitige Entwicklung der Videoplaten betrachtend, sollte man in Ungarn bereits jetzt Schritte unternehmen, um die Benützung der Videoplaten auf den Gebieten der Bibliothek und Information vorzubereiten. [S. 463–475]

FUTALA Tibor: *Bestandseinziehung, Neuorganisation des Bestandes und die Speicherbibliothek.* – Die Abhandlung beweist, dass die Sorgen der Bestandsmagazinierung, die fast überall in den ungarischen Bibliotheken wahrnehmbar sind überwiegend nicht ein Problem der Speicherbibliothek bedeuten. Die Spannungen werden von den unrichtigen Konzeptionen im Bestandsaufbau und infolge der bereits unnötigen mehrfach eingekauften Exemplare verursacht. Diese Spannungen sollten in erster Reihe mit der Bestandseinziehung bzw. mit dem Verkauf des eingezogenen Bestandes an dem Handel und an Privatpersonen erleichtert werden. Der überzählige Bestand durfte im Landesmasse auf ungefähr anderthalb Millionen Bibliothekseinheiten geschätzt werden. Es wäre wert diesen Bestand in den kleineren Bibliotheken "zu retten", bzw. – mit nachträglichem Bestandzugang – in den Bestand der grösseren Fachbibliotheken und Komitatsbibliotheken zu integrieren. Das Einsammeln soll zweckgemäss aufgrund der Fachgebiete in Beziehung auf im Auslande veröffentlichten Dokumente, und in Bezug auf einheimischen, bis 1952 veröffentlichten Werke, auf Komitatsebene organisiert werden. Die zentrale Speicherbibliothek der Nationalbibliothek Széchényi soll ihren Sammelkreis demgemäss, vor allem auf historischer Grundlage bestimmen (bis 1850 erschienene ausländische Werke und Hungarika. [S. 476–489]

SONNEVEND Péter: Bestandsverminderung – Wirtschaftung mit überzähligen Exemplaren – Speicherbibliothek. – Die ungarischen Bibliothekare diskutierten in vergangem Jahr mit grossem Gewicht die Realisierung der Speicherbibliothek. Die Heftigkeit des Themas entspringt davon, dass sich die Probleme ansammelten usw, wegen der schwachen Kooperation, der quantitativen Anschauung auf dem Gebiete der Anschaffung – andererseits wegen der Schwerfälligkeit der Verminderung (Einbeziehung), – desweiteren zufolge der Enge der Magazinierungsräume. Die Studie (eine ergänzte Version der Unterbreitung, angefertigt für den Nationalrat für das Bibliothekswesen) empfiehlt: 1. Die Verminderung soll fortlaufend durchgeführt werden. 2. Die Weiterentwicklung der Benützung des einbezogenen Materials auf zwei Ebenen (Netzebene, sodann das ganze Land betreffend). 3. Die Designierung der Speicherbibliotheken auf den Fachgebieten und ergänzend auch regionale Speicherbibliotheken von dem Kreise der grössten Sammlungen und die gesellschaftswissenschaftliche und belletrische Zuständigkeit der Speicherbibliothek bei der Nationalbibliothek Széchényi. [S. 490–496]

PÁLVÖLGYI Mihály: Technik der Klassifikation und der Informationsrecherche. Möglichkeiten in dem Unterricht eines Lehrgegenstandes. – Die Reform der Bibliotheksbildung an den Hochschulen hat auch den vier Semester lang dauernden Unterricht des Lehrgegenstandes "Technik der Klassifikation und der Informationsrecherche" beeinflusst. Der Unterricht der Klassifikation beginnt im zweiten Semester, denn zu dieser Zeit disponieren die Studenten bereits über entsprechende Kenntnisse der logischen, Informations-Bibliotheks- und bibliographischen Beschreibungen. In dem Unterricht des Lehrgegenstandes wurde nebst der DK und Fachkatalogkonstruktion, der Unterricht der beigeordneten und Deskriptorsprachen für Informationsrecherche und das komputersierte Suchen in zunehmendem Masse betont. Die Studenten machen sich zuerst als Benützer mit den Mitteln für Informationsrecherche vertraut, danach – basierend darauf – eignen sie sich die fachlichen Wissenswerte an. Die theoretische und praktische Bildung ergänzen einander. Anfangs trachten die Professoren gemeinsame Lösung der Aufgaben, gemeinsame Analysen, Besprechungen durchzuführen, später wird auf selbständige Lösung der Aufgaben, Tätigkeiten der Studenten Gewicht gelegt. Die Wirksamkeit des Unterrichts wird fortlaufend kontrolliert. Die Meinung der Studenten bzgl. Unterricht wird eingeholt und die Rückmeldungen, die im Laufe des Unterrichts der parallel gelernten bibliothekarischen Lehreinheiten und der praktischen Bildung eingelaufen sind, werden berücksichtigt. [S. 497–510]

RÓNAI Tamás: Über die sachliche Bestandserschliessung in den Hochschulbibliotheken. – Die Abhandlung untersucht die sachliche Bestandserschliessung in 21 Hochschulbibliotheken. In den untersuchten Bibliotheken erschlossen die allgemeinen Lesersachkataloge den Bestand in 30–80%. Die Mehrheit der funktionierenden Sachkataloge ist unzuverlässig und erschliesst die Dokumente nicht in der entsprechenden Tiefe. Die behelfsmässigen Erschliessungsmittel, die dem Erschliessen der Sonder-sammlungen und der Spezialbestände dienen, sind unbegründet mannigfaltig und unzuverlässig. Dies beweist die Mangelhaftigkeit der Bearbeitungstätigkeit. [S. 511–516]

BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta: Einige Gedanken über die Anwendung der Kleinkomputer in den Bibliotheken. – Nachdem ein kurzer Überblick über die Verbreitung der Komputer gegeben wird und die wichtigsten ausländischen Bibliotheksexperimente in Verbindung mit den Mini- und Mikrokomputern dargestellt sind, berichtet die Verfasserin über die Anwendung derselben in dem ungarischen Bibliothekswesen. In unseren allgemeinbildenden öffentlichen Bibliotheken finden wir grosstenteils die Maschine Type Commodore 64 vor. Diese Type kann keine grosse Aufgaben versorgen, sie hilft jedoch die Komputerkultur unserer Bibliothekare auszubilden. Die Verfasserin führt die einheimischen Programme an, die für Registraturarbeiten, desweiteren für Konstruktion von Bibliographien, Informationen, Unterrichts- und Textverfassungen ausgearbeitet sind. Sie schlägt vor eine Softwaredatenbank ins Leben zu rufen, die nebst den Registraturaufgaben auch Fachratschläge erteilt und Benützerziehung durchführt. [S. 517–524]

FUTALA Tibor: An KISS Jenő über die Beziehungen des Bibliothekswesens und der Kultur. – Die Reflexion hebt hervor und untersucht jene Festsetzungen des in dem Titel angeführten Autors, der eine frühere Studie über die Geschichte des Bibliothekswesens schrieb (veröffentlicht in *Könyvtári Figyelő*. 1985. Nr.4. 351–365.S.). Dem obangeführten Artikel gemäss kann die Lenkung des Bibliothekswesens in den 70er Jahren wegen der Gezwungenheit, mit welcher sie die Beziehungen mit dem Kulturwesen behandelte, verurteilt werden. Die Konklusion der Untersuchung zeigt, dass nicht nur und nicht in erster Reihe das Bibliothekswesen die Schuld trägt. Die Gespanntheit zwischen dem Bibliothekswesen und Kulturwesen, hauptsächlich in der Angelegenheit der Kulturhäuser, entstanden und blieben lange Zeit auf, teilweise wegen der Unzulänglichkeit der Erhaltungs-, Betriebs- und Investitionskraftquellen und teilweise wegen der Unversorgtheit mit Räumlichkeiten grosser Kapazität in den ungarischen Siedlungen. All dies kennzeichnete sich auch noch in den 70er Jahren. [S. 525–531]

KOVÁTS Zoltán: Bemerkungen zum Artikel KISS Jenő: 40 Jahre des ungerischen Bibliothekswesens. – Dies ist ebenfalls eine Reflexion zum Artikel veröffentlicht in *Könyvtári Figyelő*, 1985. Nr.4. Der Autor setzt aus, dass die Studie einseitig ist, sich unverhältnismässig ausführlich mit dem allgemeinbildenden Bibliothekswesen befasst und das Fachbibliothekswesen und Informationswesen in den Hintergrund drängt. Sie behandelt den Widerspruch des Bibliotheks-Informationsinstituts und bekräftigt, dass die Informierung eine wichtige Aufgabe der Fachbibliothek sei, doch der Zeitraum der extensiven Entwicklung ergab viele Parallelitäten mit dem allgemeinbildenden Bibliothekswesen. Die Verbreitung der mechanischen Informationsrecherche kann hier behilflich sein, über deren vielversprechende Versuchsschritte wir bereits weit hinweggekommen sind. [S. 532–534]

Ausblick

TREMKÓNÉ MESZLÉNY Mária: Komputersierte Zusammenarbeit und HEBIS ihr Sprössling. – Bericht einer Studienreise. Über das Shared Cataloging System in den Bibliotheken von Hessen, über das Hessische Bibliotheks- und Informationssystem. [S. 535–543]

SEBESTYÉN György: Wichtigste Institutionen und Körperschaften der gesellschaftswissenschaftlichen Information in Frankreich. [S. 544–546]

Nachrichten aus dem Leben der IFLA. – Bericht aufgrund des Nachrichtenteils, veröffentlicht in *IFLA Journal*. No.1., 2., 1986. (PAPP István) [S. 547–549]

Rezensionen

Ausländische gesellschaftswissenschaftliche Handbücher. Landesliste der Anschaffungen. Zehn Jahre der Anschaffungsliste. (Verantwort. Red. Kondor Imréné. Veröffentlicht: Nationalbibliothek Széchényi. Budapest 1975. 1–.) (Rez.: VITÁLYOS László.) [S. 550–557]

Kranke Kinder brauchen Bücher. (Hrsg. Arbeitskreis für Jugendliteratur- eV. München, 1982.) (BAJTAY Péter) [S. 558–560]

РЕЗЮМЕ

СЕНИ Каталин: Видеодиски и их применение в автоматизированных информационно-поисковых и библиотечных системах. – Один из критических пунктов при автоматизированных информационных и библиотечных системах – обеспечение мощной вспомогательной памяти. Это решается новоразработанными технологиями видеодисков. Из емкостного, электронического, плотного, небороздчатого и оптического дисков статья подробно рассматривает последний. Описываются действие и возможности применения оптических дисков, изготовленных аналоговической и цифровой технологией. В качестве примера на широкий круг употребления оптических дисков можно упомянуть экспериментальную программу Библиотеки конгресса США. В области развития оптических дисков последняя новинка: применяющая компактныи диск для хранения цифровой информации технология, которая может революционизировать путь доставления информации потребителю. Из-за скорого и многообразного развития видеодисков в Венгрии было бы необходимо уже теперь предпринять шаги для того, чтобы подготовить использование видеодисков в библиотеках и информационных учреждениях. [стр. 463–475.]

ФУТАЛА Тибор: Исключение из фонда, реорганизация фонда и депозитарное хранение. – Статья доказывает, что заботы по хранению фонда, имеющиеся почти во всех венгерских библиотеках можно решить в большинстве случаев не депозитарным хранением. Напряжения, сложившиеся вследствие неправильных концепций комплектования фонда и дублетных экземпляров можно разрядить прежде всего исключением из фонда и продажей исключенных книг торговле и частным лицам. В Венгрии один только излишний фонд, который стоит "спасти" из небольших библиотек и – докомплектованием – интегрировать в фонды больших специальных и областных библиотек составляет 1,5 миллиона библиотечных единиц. Их заготовку целесообразно организовать с одной стороны на отраслевой основе (в случае иностранных документов), а с другой стороны на основе областей (в случае венгерского материала, изданного до 1952 г.). Профиль комплектования центрального депозитария при Национальной библиотеке им. Сечени следует установить в соответствии с этим на историческом основании ("скуда входит иностранный материал, вышедший до 1850 г. и хунгарика"). [стр. 476–489.]

ЗОННЕВЕНД Петер: Исключение из фондов – использование дублетных экземпляров – депозитарное хранение. – В венгерских библиотечных кругах ведутся в последние годы большие дискуссии о вопросах осуществления депозитарного хранения. Острота споров получается из-за того, что вследствие слабостей кооперативного комплектования, количественного подхода к росту фондов – с другой стороны: медленного исключения ненужных частей фондов –, а также нехватки мест в хранилищах все проблемы переплетаются и умножаются. Статья (дополненный вариант материала, подготовленного для Венгерского совета по делам библиотек) предлагает: 1. делать исключения (ненужных) фондов постоянной работой, 2. дальнейшее развитие системы двухуровневого (в рамках данной подсистемы и на уровне страны) использования дублетных экземпляров, 3. выделение по принципу отраслей (и дополнительно: регионов) крупнейших библиотек для функции депозитарного хранилища и утверждение депозитарного хранилища при Национальной библиотеке им. Сечени для общественных и гуманитарных наук, а также художественной литературы. [стр. 490–496.]

ПАЛВЕЛЬДИ Михай: Классификация и информационно-поисковая техника. Возможности преподавания одного предмета. – Реформа вузовской подготовки библиотекарей повлияло и на преподавание предмета "Классификация и информационно-поисковая техника" (4 семестра). Преподавание классификации начинается во втором семестре, когда студенты уже усвоили нужные знания по логике, информатике, библиотечной работе и библиографии. Кроме УДК и составления систематического каталога все более подчеркиваются обучение соподчиняющим и дескрипторным ИПЯ и автоматизированному информационному поиску.

Студенты сперва знакомятся средствами информационного поиска в качестве потребителей, и потом на этом основании овладевают профессиональными сведениями. Теоретическая и практическая подготовка дополняют друг друга. Преподаватели в начале стремятся к совместному решению задач, к совместным анализам, обсуждениям, а потом все более подчеркивается самостоятельное решение задач и самостоятельная работа студентов. Эффективность подготовки регулярно контролируется. Студентов спрашивают об их мнении и учитывают обратную связь, полученную в ходе преподавания других библиотечных предметов и практической подготовки. [стр. 497–510.]

РОНАИ Тамаш: О раскрытии содержания фондов вузовских библиотек. – В статье рассматривается раскрытие содержания фондов 21 вузовской библиотеки. В изученных библиотеках систематические читательские каталоги раскрывают 30–80% фонда. Большинство их функционирует ненадежно и раскрывает документы не соответственно глубоко. Вспомогательные раскрывающие средства для специализированных фондов необоснованно многократны и недостоверны. Все это доказывает пробелы в работе по каталогизации. [стр. 511–516.]

БОБОКНЭ БЕЛАНЬИ Беата: Мысли о применении малых ЭВМ в библиотеках. – Автор сначала коротко рассматривает распространение ЭВМ и зарубежные эксперименты с мини- и микро-ЭВМ, потом отчитывается о применении малых ЭВМ в Венгрии. В большинстве венгерских массовых библиотек применяется машина типа Commodore–64. Ее мощностю не годна к осуществлению т.н. комплексных задач, но годна к оформлению у библиотекарей культуры в области вычислительной техники. Автор перечисляет программы, разработанные в Венгрии для учета, библиографии, информации, обучения и обработки текстов. Она рекомендует создание банка программного обеспечения, который кроме функции учета дал бы деловые советы и обучил бы потребителей. [стр. 517–524.]

ФУТАЛА Тибор: Ответ Ене Киш об отношениях библиотечного дела и народного просвещения. – Высказывание к статье Ене Киш об истории венгерского библиотечного дела (Könyvtári Figyelő 1985. № 4 стр. 351–365) подчеркивает и анализирует те установления, по которым руководителей библиотечного дела 70-ых годов можно присудить из-за неохотных связей с народным просвещением. В ходе анализа автор пришел к выводу, что за эти явления ответственность несут не только и не в первую очередь руководящие работники библиотечного дела. Напряжения между библиотечным делом и народным просвещением (главным образом домами культуры) сложились и сохранились долгое время с одной стороны из-за недостатка расходов по соержанию, по функционированию и по инвестиции, а с другой стороны – из-за необеспеченности венгерских поселков емкими залами. Это было характерно и для 70-ых годов. [стр. 525–531.]

КОВАЧ Зольтан: Примечания к статье Ене Киш "Сорок лет венгерских библиотек". – Это другое высказывание к статье Ене Киш (Könyvtári Figyelő 1985. № 4). Автор неодобрительно пишет о том, что статья Ене Киш односторонне, несоразмерно частично занимается делом массовых библиотек и оттесняет на второй план научно-технических библиотек и научно-технической информации. Говоря о противоречиях между библиотеками и информационными учреждениями он подтверждает, что хотя научно-техническая информация является существенной задачей научно-технических библиотек, период экстенсивного развития привело к многим параллельностям с массовыми библиотеками. Распространение автоматизированного поиска информации может поправить это и мы уже прошли обнадеживающие экспериментальные шаги. [стр. 532–534.]

Библиотечное дело за рубежом

ТРЕМКОНЭ МЕСЛЕНИ Мария: Сотрудничество при помощи ЭВМ и его результат, **HEBIS**. — Отчет о научной командировке, в ходе которой автор изучила систему кооперативной каталогизации библиотек гессенской провинции ФРГ (Hessisches Bibliotheks- und Informationssystem). [стр. 535–543.]

ЩЕБЕШТЬЕН Дьердь: Главные учреждения и корпорации в области информации по общественным наукам во Франции. [стр. 544–546.]

Известия о жизни ИФЛА. — Отчет на основные отдела известии № 1., 2., 1986. г. журнала IFLA Journal. (ПАПП Иштван) [стр. 547–549.]

Обзор

Külföldi Társadalomtudományi Kézikönyvek. Országos gyarapodási jegyzék. (Fel. szerk.: Kondor Imréné. Közr. az Országos Széchényi Könyvtár. Budapest. OSZK, 1975. 1—) Десять лет сводного перечня новых поступлений зарубежных книг по общественным наукам в венгерские библиотеки. (Рец.: ВИТАЙОШ Ласло) [стр. 550–557.]

Kranke Kinder brauchen Bücher. (Hrsg. Arbeitskreis für Jugendliteratur. eV. München, 1982.) Больным ребятам нужны книги. (Рец.: БАЙТАИ Петер) [стр. 558–560.]

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

ADBS	Association des documentalistes et bibliothécaires spécialisés – Dokumentátorok és Szakkönyvtárosok Társasága
ADONIS	Article Delivery Over Network Information Systems – Folyóiratcikk-szállítás Információs Hálózaton keresztül
AFNOR	Association française de la normalisation – Francia Szabványügyi Egyesület
AFTERM	Association française de terminologie – Francia Terminológiai Társaság
ALE	Agence linguistique européenne – Európai Nyelvészeti Ügynökség
ANRT	Association nationale de la recherche technique – Országos Műszaki Kutatási Társaság
BASIC	Beginners All-purpose Symbolic Instruction Code
BLDSC	British Library Document Supply Centre (Korábban: BLLD)
BLLD	British Library Lending Division (1986 óta: BLDSC)
BLRDD	British Library Research and Development Department
BNB	British national bibliography (British Library)
BNIST	Bureau national de l'information scientifique et technique – Országos Tudományos és Műszaki Tájékoztatási Iroda
BRS	Bibliographic Retrieval Services Inc. (USA)
CD-ROM	Compact Disk Read Only Memory
CDS/ISIS	Computerised Documentation System – Integrated Set of Information Systems (Unesco)
CDSH	Centre de documentation sciences humaines – Humán Tudományok Dokumentációs Központja
CIFC	Centre for Inter-firm Comparison (Nagy-Britannia)
CILF	Conseil international de la langue française – A Francia Nyelv Nemzetközi Tanácsa
CILFOTERM	Gépesített terminológiai index (CILF)
CIS	Central Information Service
CLSI	Computer Library Systems Inc. (USA)
CNRS	Centre national de la recherche scientifique – Országos Tudományos Kutatási Központ
DEC	Digital Equipment Corporation
DFG	Deutsche Forschungsgemeinschaft (NSZK)
DRAW	Direct-read-after-write – közvetlen írás-olvasás
ÉS	Élet és Irodalom (Irodalompolitikai hetilap)
EURONET	European Community Network
FNSP	Fondation nationale des sciences politiques – Politikai Tudományok Országos Alapítványa
FPK	Fölőpéldány-központ (OSZK)
GE	General Electric Company (USA)
GID	Gesellschaft für Information und Dokumentation (NSZK)
GM	General Motors (USA)
HEBIS	Hessisches Bibliotheks- und Informationssystem (NSZK)

ICL	International Computer Ltd. (Nagy-Britannia)
ICSSID	International Committee for Social Science Information and Documentation
INFOTERM	International Information Centre for Terminology (Bécs)
INSEE	Institut national de la statistique et des études économiques – Országos Statisztikai Intézet
INSPEC	Information Service in Physics, Electrotechnology and control (Nagy-Britannia)
ISO	International Standards Organization (Svájc)
JVC	Japan Victor Company
KDSZ	Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom. Referáló lap (OSZK-KMK)
KEO	Könyvelosztó
KFKI	Központi Fizikai Kutató Intézet (MTA)
KGRZ	Kommunales Gebiete-rechenzentrum (Frankfurt)
KTK	Külföldi Társadalomtudományi Kézikönyvek. Országos gyarapodási jegyzék. (OSZK)
KZR	Kasseler Zeitschriften Katalog (NSZK)
LCC	Library of Congress Classification (USA)
LOCIS	Library of Congress Information System (USA)
MCA	Microfilming Corporation of America
MICRO-ISIS	Az Unesco- ISIS mikrogépes változata
MNB IKR	Magyar nemzeti bibliográfia. Időszaki kiadványok repertórium. (OSZK)
NPAC	National Program for Acquisition and Cataloging (LC)
ODPP	Optical Disk Pilot Program – Optikai Lemezes Kísérleti Program (LC)
OKDT	Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács (Jelenleg: OKT)
PASCAL	Programme Appliqué á la Sélection et á la Compilation Automatique de la Littérature (CNRS)
RAK/WB	Regeln für die alphabetische Katalogisierung. Wissenschaftliche Bibliothek
RCA	Radio Corporation of America
STAIRS	Storage and information retrieval system (IBM)
StUB	Stadt- und Universitätsbibliotheks (Frankfurt)
TK	Tárolókönyvtár (OSZK)
VDU	Visual Display Unit
ZDB	Zeitschriften Datenbank (NSZK)

VIDEOLEMEZEK ÉS HASZNÁLATUK INFORMÁCIÓVISSZAKERESŐ-ÉS KÖNYVTÁRI RENDSZEREKBE

SZÓNYI KATALIN

Bevezetés

Az információrobbanás, valamint a számítástechnika és az átviteltechnika rohamos fejlődése következtében az információterjesztés nemzetközi hálózatokon keresztül ma már – legtöbbször profitot hozó – szolgáltatóipari tevékenységgé vált. Az adatbázis-előállítók vagy magát az elsődleges információt tárolják, vagy pedig az elsődleges dokumentumokról készített összefoglaló jellegű és keresésre alkalmas másodlagos információt bibliográfiai adatbázisokban. Ezen adatbázisok mérete változó, néhány ezer tételtől akár néhány tízmillióig is terjedhet. A *World Patent Index* (A világ szabadalmi indexe) például mintegy 3 000 000 szabadalom bibliográfiai jellegű leírását tartalmazza, évi gyarapodása kb. 500 000 tétel.

Az Európai Gazdasági Bizottság kimutatása szerint az Európában online elérhető bibliográfiai adatbázisok több mint 100 millió rekordot tartalmaznak, míg az idősorokból felépülő adatbázisok együttesen közel 20 millió rekordot.

A fenti számokból egyértelműen látható, hogy a számítógépes információterjesztő rendszereknél az egyik kritikus pont a nagy kapacitású háttértárak biztosítása. Hasonló a helyzet a könyvtárak esetében is, ahol a többszemponútú keresést nyújtó, online elérhető katalógusokhoz a könyvállomány nagyságától függő háttértároló kapacitásról kell gondoskodni. Nemzeti könyvtár vagy hálózati központi könyvtár esetében a könyvállomány milliós nagyságrendű is lehet. Ha egy könyv bibliográfiai és tárgyköri leírására egy gépelt oldal felét számítjuk, csupán ennek tárolása $10^9 - 10^{10}$ karakternyi tároló kapacitást igényel.

Az Ohio College Library könyvtári hálózatának OCLC rendszere katalogizálási és könyvtárközi kölcsönzést nyújt online elérési lehetőségekkel a tagkönyvtáraknak. A rendszerben több mint 2000 terminálról, 10 millió rekordot tartalmazó állományból lehet keresni, valamint az online keresés alapján a tagkönyvtárak megrendelésre mágnesszalagos és nyomtatott termékeket is kaphatnak. E szolgáltatás volumenére jellemző, hogy hetente 2,5 millió nyomtatott katalóguscédulát küld szét az OCLC. Ehhez csupán festékszalagra évente 150 000 \$-t költ. Ez is érzékelteti egy olyan háttértároló jelentőségét, amely nagytömegű adat tárolására alkalmas, és amely valamilyen módon lehetővé teszi az így tárolt információk szétküldését a felhasználóknak további számítógépes feldolgozásra. Erre ad lehetőséget a videolemez.

Videolemezes technológiák

Bár a videolemezes rendszereket többféle szempont szerint lehet felosztani, leginkább a rögzítés és az olvasás technológiáján alapuló csoportosítást használják. E szerint

három csoportra oszthatjuk a videolemezeket: *kapacitív elektronikus lemez, nagysűrűségű barázdamentes kapacitív lemez és optikai lemez.*

A *kapacitív elektronikus lemeznél* (nevezik lineáris kapacitív lemeznek is) a barázdáknban futó gyémánttű olvassa ki az elektromosan vezető lemezben kapacitíven tárolt információt. Ezt a típust a Radio Corporation of America (RCA) fejlesztette ki, és 1981-ben elsőként ő jelent meg a piacon a kapacitív lemezlejátszóval. A lemez lejátszási ideje valamivel több mint 1 óra. A lejátszási sebesség állandó; a lemezen rögzített jelenetek nem merevíthetők ki. A visszakeresés nem programozható be, tehát nem rendelkezik gyors elérési lehetőséggel. Emiatt otthoni szórakoztatási célokra használják. Az RCA ugyan bejelentette, hogy továbbfejleszti ezt a technológiát, főleg a gyors hozzáférés irányába, de amíg ezzel nem jelenik meg a piacon, könyvtári és információszolgáltatási alkalmazásokra ez a típus nem jöhet szóba. Áruk kedvező, az RCA Selecta Vision kapacitív lemezlejátszója 400–600 S-ba kerül.

A másik típusnál, a *nagysűrűségű barázdamentes kapacitív lemeznél* az információt egy vezető műanyaglemezről elektromosan veszik le. Ennél a technológiánál a leolvasófej nem érintkezik a lemezzel. A rendszert a Japan Victor Company (JVC) a General Electric Company (GE)-vel és a brit Thorn EMI Ltd-vel közösen fejlesztette ki 1982-ben. Ezt a technológiát is elsősorban a szórakoztatóipar alkalmazza.

A harmadik típusnál, az *optikai lemeznél* lézersugarat használnak a lemezre való íráshoz és a lemezről való olvasáshoz. Világszerte ez a típus terjedt el a legjobban, ennek megfelelően az optikai lemezt és alkalmazási lehetőségeit tárgyalja ez a cikk részletesebben.

A videolemezek egyes típusait foglalja össze különböző szempontok szerint csoportosítva, és természetesen itt is az optikai lemezeket részletezve a következő oldalon lévő ábra.

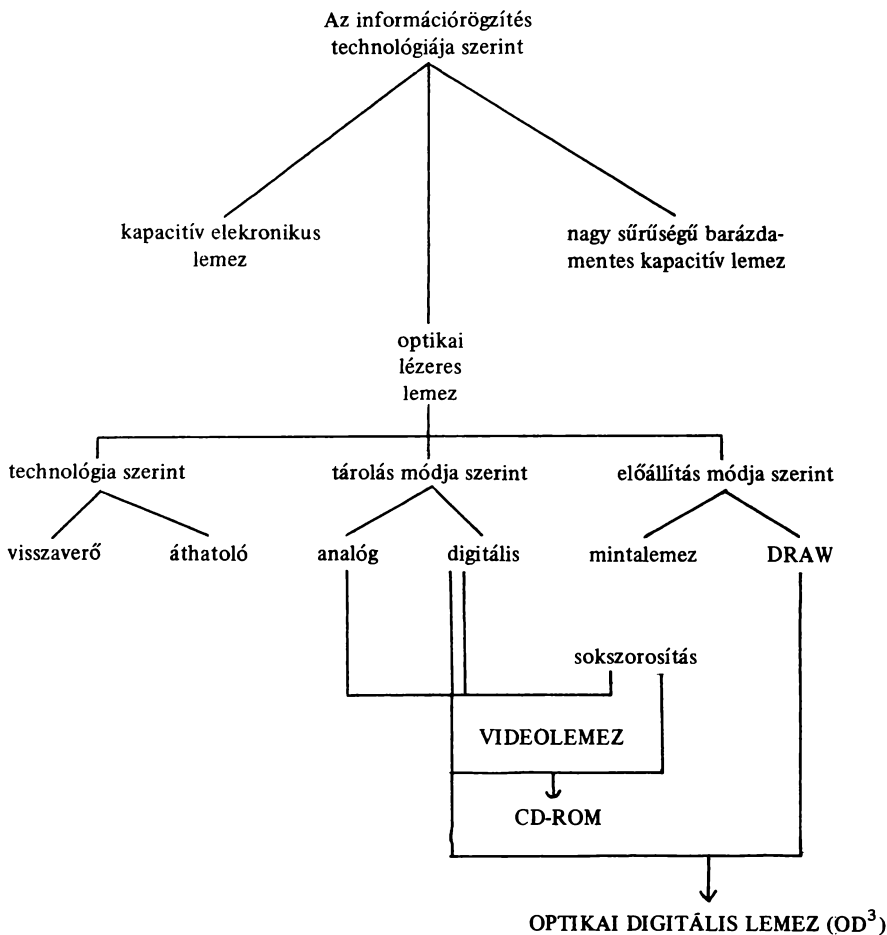
Optikai lemez

A fényvel kapcsolatos kutatások az elmúlt négy évtized folyamán különböző optikai termékek fejlesztéséhez vezettek. (Optikai terméken olyan berendezést értve, amely valamilyen formájú fényt, pl. lézert alkalmaz.)

Az optikai adattárolás eredete visszanyúlik az 1920-as évekbe. 1929-ben egy amerikai feltaláló először szabadalmaztatott olyan ötletet, amely lemezről visszaverődő lézersugarakat használ hang reprodukálására. 1972-ben a hollandiai Philips cég és MCA először mutattak be működő videokenetes rendszereket, amelyek lézersugarak felhasználásával fény hatására változó ellenállást mutató anyagokról jeleket olvastak. Az 1977-es évek végére a Philips cég kifejlesztett egy működő digitális optikai lemezjátszót.

Az információtárolásra- és visszaadásra szolgáló optikai lemezes rendszerekben az információt mikroszkópikus méretű lyukak hordozzák, amelyeket nagy intenzitású lézerek égetnek a lemezfelületre, és kis intenzitású lézersugárral olvasnak le. A lézersugár az alkalmazott technológiától függően visszaverődik vagy ritkább megoldásként áthatol a lemezen. Ez utóbbi technológia lehetővé teszi kétoldalas lemez használatát oly módon, hogy a másik oldal olvasásához nem a lemezt fordítják meg, hanem a lézer fókuszpontját állítják át. A lemez felületét a portól és sérülésektől vékony átlátszó műanyag réteg vagy tasak védi.

A videolemezek felosztása
különböző szempontok szerint

A lézersugaras optikai lemezekben az információt alapvetően kétféle módon tárolják: analóg vagy digitális eljárással. *Analóg módon* való tárolás esetén olvasáskor a lézer fényének intenzitását a lemezbe égetett lyukak frekvenciamodulálják, a lyukak hosszának és egymástól való távolságának függvényében. Így, bár a lemezre „lyuk” és „nem-lyuk” elven égetik be az információt a lézersugárral, a barázdákat hosszában olvasva a közönséges televíziónál használt hang- és képhullámokhoz juthatunk. *Digitális eljárás* esetén az információ minden egyes bitje számára egy lyukhelyet tartanak fenn a lemezen. Ezzel a hozzárendeléssel egy lyukhelyen lényegesen kevesebb információ tárolható, mint a frekvenciamodulált tárolásnál: a színes képek digitális rögzítése mintegy tízszer nagyobb helyet igényel, mint az analóg rögzítés, a felbontóképesség viszont lényegesen jobb.

Videolemez

Az analóg technológiával előállított optikai lemezeket elsősorban a szórakoztatóiparban használják, mivel ezek a lemezek alkalmasabbak hang és kép rögzítésére, és közvetlenül kapcsolhatók tévé-készülékhez. Ezeket a lemezeket általában egyszerűen videolemezeknek vagy képlemezeknek hívják. A videolemezen kizárólag a képek számozása, a szektorszámok és az autostop parancsok találhatók digitális formában. A lemezek oldalanként 54 ezer képet tárolnak, illetve 30 percnyi vagy 1 órányi anyag lejátszására alkalmasak.

A lemezek előállítási technológiája is a tömeges fogyasztásnak kedvez: egy magas előállítási költségű (2000–3000 \$) mintalemezzel készülnek sajtóval a fogyasztók számára a másolatok. Ezek ára megfelelő számú másolat esetén nem számottevő (1000-nél több másolat esetén 10–30 \$ lemezenként). Lemezmásolással kevés cég foglalkozik (többek közt a Sony, a 3M, a Pioneer, és a LaserVideo), emiatt a másolatokra viszonylag sokáig kell várni. De az előállítás átfutási ideje a szokásos 2–3 hétről megfelelő sürgősségi díj ellenében 1 napra is csökkenthető. A lejátszók ára 750–2500 \$ közé esik, többek közt a Sony, 3M és Philips gyártja őket.

Az utóbbi időben azonban terjed a videolemez „ipari” használata is. A videolemezlejátszót mikroprocesszorral és billentyűzettel kiegészítve a felhasználó egy virtuális videobázishoz jut. Az IBM is és a General Motors (GM) is kifejlesztett belső használatra egy ilyen rendszert. Az IBM belső tanfolyamain használja. A rendszer legfőbb előnye az egyes hallgatók saját üteméhez szabott tanulási sebesség. A GM saját előadói számára fejlesztett ki egy olyan rendszert, amely az egyes autótípusok jellemzőit tartalmazza képi formában. A lemezzel lehívható egy olyan menü, amely megadja egy bizonyos modell kívánt jellemzőjének képszámát. A szám bebillentyűzése után megjelenik a kívánt kép. A lemezek ilyen módon interaktívoknak tekinthetők és ellentétben a videoszalaggal azonnali elérést biztosítanak (nem kell pl. visszatekerni). A GM 10 000 videolemez-lejátszót osztott szét eladói között.

Videolemezre vitték az Academic American Encyclopedia teljes anyagát, gépkönyveket, javítási utasításokat, áruházak áruválasztékát. Jó példa egy áruházi alkalmazásra a TELESELECT 1000 nevű rendszer, amely szakszerű tájékoztatást ad (szakszerűbbet, mint az eladók) az árukról; a képernyőn megjelenő menüvel összhangban a vásárló bármikor lehívhatja a kívánt információt. A rendszer ráadásul azt is megmondja, hányszor választották az egyes árukra vonatkozó információt, mely ismertetéseket nem hallgatták végig. A változó információk (pl. a termékek ára) egy központi számítógépről távközlési vonalon éjszaka aktualizálhatók, és közönséges mágneslemezen (pl. hajlékony lemezen) tárolhatók, lekérdezésnél pedig belekeverhetők a képernyőn megjelenő állóképekbe vagy képsorokba.

A videolemez könyvtárakban is felhasználható, ilyen irányú alkalmazási lehetőségeit a Kongresszusi Könyvtár vizsgálja. Az ezzel foglalkozó munkaprogramokról a későbbiekben részletesen szó lesz.

Optikai digitális lemez

Az optikai digitális lemeznél az információ digitálisan kerül tárolásra. A lemezek többsége DRAW (direct-read-after-write = közvetlen-olvasás-írás-után) eljárással készül. Ez

azt jelenti, hogy az információt lézersugárral égetik be, és utána egy kisebb intenzitású lézersugárral azonnal visszaolvasható az információ, ellenőrizhető helyessége. Az esetleges hiba azonnal javítható oly módon, hogy a hibás adatot olvashatatlanná teszik, és egy új sávba újból beírják a helyes adatokat. A felhasználó, ha megfelelő berendezéssel rendelkezik, saját adatait viheti saját optikai digitális lemezére. Mivel a digitális tárolású lemeznél nem kell minta lemezt készíteni ahhoz, hogy rendszeresen használható lemezhez jusunk, ez az eljárás azoknál az alkalmazásoknál jó, ahol nincs szükség nagyszámú lemezre és így a lemez sokszorosítása nem gazdaságos (például központi szolgáltatások esetén).

A digitális lemez egy oldalán 0,5–4 Gbyte (milliárd) digitális adat tárolható. Ezt a lemezt elsősorban fekete-fehér dokumentumok (főleg szövegek) letapogatással (scanning) nyert képének tárolására használják. Az adatbevitelhez használt letapogató berendezések felbontóképessége 300 pont, illetve sor/inch (ez megfelel kb. 120 pont/cm felbontásnak). A színes képek túlságosan információigényesek tárolás szempontjából a jelenlegi rendszerek kapacitását figyelembevéve. Ezenkívül a digitális információ dekódolásához nagyon bonyolult lejátszókra lenne szükség.

Az optikai digitális lemezt és az arra kidolgozott DRAW technikát a Philips cég fejlesztette ki. Ma már nagyon sok optikai digitális rendszert és lemezt gyártó cég van szerte a világon. Japánban többek közt a Toshiba, Sony, Mitsubishi, Pioneer, Hollandiában a Philips, Franciaországban a Thomson-CSF, Svédországban az Ericsson, az USA-ban a 3M, RCA, CDS, Panasonic, stb. Jelenleg az írásra és olvasásra is alkalmas berendezések ára 150 000–500 000 \$ között van, a csak olvasásra használható lejátszóké 20 000 \$ körül, míg egy lemezé kb. 50 \$. Nagy gond, ami egyben a szabványosítási törekvéseket és a piaci lehetőségeket is gátolja, hogy a lemezek különböző fizikai paraméterekkel (pl. eltérő vastagság), különböző anyagokból, különböző átmérőben (3", 8", 12" és 14") és különböző lézer technológiával készülnek. Ennek ellenére óriási erőbedobással fejlesztik az optikai digitális lemezeket és kapcsolódó területeiket.

Az optikai digitális lemez néhány alkalmazási területe

Az optikai digitális lemez minden olyan alkalmazásnál szerephez juthat, ahol nagy a háttértár kapacitás iránti igény és ahol a tárolt adatok hosszabb időn át (vagy soha) nem változnak. (Így például nagy teljesítményű számítógépes rendszerekben archiválási célokra mágnesszalag helyett, orvosi alkalmazásoknál diagnosztikai képek tárolására, aláírások tárolására, aláírások hitelességének vizsgálatához stb.) Teljes szövegek tárolására alkalmas képességével nagy hatással lehet a könyvek, újságok, általában a nyomtatványok világára.

A Video Patsearch nevű rendszer, amit a Pergamon Intern. Co. fejlesztett ki, a szabadalmi információk tárolására és online visszakeresésére alkalmas. A szabadalom adatainak kikeresésén kívül a szabadalom teljes szövege és ábraanyaga is megjeleníthető. Az U.S. Patent Office (Szabadalmi Hivatal) 4–5 év alatt 2 millió Egyesült Államokbeli szabadalom optikai digitális lemezre vitelét tervezi. A felvitel tervezett költsége 341 millió \$. Elképzelésük szerint 1987-től minden nyilvános letéti szabadalmi könyvtárban 11,5 órát működne naponta az online rendszer. A szoftver szállítására a Chemical Abstracts céggel kötöttek szerződést.

Az ADONIS – Article Delivery Over Network Information Systems = Folyóiratcikk-Szállítás Információs Hálózaton Keresztül – a Philips MEGADOC nevű rendszerét alkalmazza. A MEGADOC rendszer egy nagy felbontóképességű monitorból, képernyőből, egy nagysebességű letapogatóból (teljesítménye: 20 db A4 méretű oldal percenként), digitális optikai felvevőből (DOR), 64 lemez befogadására alkalmas tárolóból (jukebox), nagysebességű nyomtatóból (20 oldal percenként normál papírra), és a szükséges illesztőkből, billentyűzetből, vezérlő egységekből, valamint programokból tevődik össze. A MEGADOC rendszer maximum 1,5 millió lap tárolására képes. Az így felépült ADONIS rendszert folyóiratcikkre igény szerinti elektronikus szolgáltatására alkalmazzák. Egy cikk reprintje átlag 5 \$-ba kerül.

Az USA Energiaügyi Minisztériumának Műszaki Információs Központja kutatásokat folytat az energia témakörrel kapcsolatos dokumentumok bibliográfiai leírásainak nagytömegű tárolásáról optikai digitális lemezen. A bibliográfiai leírásokat az Információs Központban készítik el, és tárolják három főbb adatszoport szerint: tárgyköri leírás, szorosán vett bibliográfiai leírás és rövid tartalmi kivonat. Jelenleg egy év anyagát tárolják online elérhető módon. Az összes (az 1976–1980 közötti időszakban 1,4 millió dokumentum) bibliográfiai rekord tárigénye kb. 800 millió karakter lenne. Ez, sőt még ennél sokkal több karakter is elférne a digitális lemez egyik oldalán az invertált fájlokkal, szótárakkal és a változásokat tartalmazó fájlokkal egyetemben. Az így létrehozott, az Energia Adatbázist tartalmazó videolemezt azután szét lehetne küldeni az előfizetőknek további számítógépes feldolgozásra.

Felmérhetetlen lehetőségei vannak az optikai digitális lemez könyvtári alkalmazásának. Ezt ismerte fel a Kongresszusi Könyvtár,^{*} amikor elsők között indított kísérleti programot ezen korszerű új eszköz könyvtári felhasználhatóságának feltérképezésére és kiértékelésére.

Optikai lemezek alkalmazása a Kongresszusi Könyvtárban

Az első számítógépes rendszert, amely képi feldolgozással optikai digitális lemezen tárolja az információt és faksimile minőségben nagy felbontóképességű lézernyomtatóval sokszorosítja, a Kongresszusi Könyvtár kérésére fejlesztették ki egy 5 éves feladatterv keretében. A rendszer, amely a DEMAND nevet viseli, a Kongresszusi Könyvtár új katalóguskészítő és -elosztó szolgáltatásának része. Mivel az optikai digitális lemezek használatának többsége még kísérleti jellegű, ennek a tervnek az eredményei és tapasztalatai meghatározóak lehetnek az OD³ további alkalmazását illetően.

A Kongresszusi Könyvtár a DEMAND rendszerrel teszi gépi úton kereshetővé és sokszorosíthatóvá azt a több mint 5,5 millió katalóguscéduláját, amelyek eddig még nem kerültek gépi adathordozóra. Bár egy cédula átalakítása számítógéppel indexelt digitális adattá 11 mp, a teljes anyag lemezretele várhatóan 5 évet vesz igénybe. Egy digitális lemez egyik oldalán több mint 200 000 alap katalóguscédula képe tárolható, ami nagyjából 140 katalóguscédula-fióknak felel meg. A rendszerrel másodpercenként 12 másolatot tudnak készíteni bármelyik visszakeresett kártyaképről. A rendszer alkalmas szakadt, elhasználódott cédulák pótlására is a képfeldolgozás érzékenységi szintjének növelésével.

* LC Library of Congress, Washington

Ennek a munkának a befejeztével feleslegessé válik a cédulák tárolására szolgáló hatalmas tár, a Könyvtár ügyfelei pedig az eddiginél sokkal gyorsabban és jobb minőségben kapják meg a katalóguscédulák másolatát. Elkerülhető a cédulák elkallódása, kopása, rossz helyre rakása. A gépi rendszerre való áttérés lehetővé teszi, hogy a katalógusépítéssel foglalkozó munkatársak száma 40-ről 6-ra, ugyanakkor a feldolgozás átfutási ideje 22 munkanapról 5 munkanapra csökkenjen.

A Kongresszusi Könyvtárban 80 millió könyvtári tétel található. Védelmük elsőrendű feladat és komoly gond. A savas papíron levő több millió könyv savtalanítása mellett (évente 500 ezer könyvet savtalanítanak), amely az elsődleges védelmet jelenti, másodlagos védelemként a gyakran használt vagy fizikai védelemre szoruló vagy nagyon ritka könyveknél a videolemezes tárolási technikát akarják felhasználni úgy, hogy ezen dokumentumok teljes tartalmát tárolják. A videolemezes tárolás az anyagokhoz való gyors hozzáférést is biztosítja. Erre a másodlagos védelemre egy 3 éves Optical Disk Pilot Program-ot (Optikai Lemezes Kísérleti Program) indítottak (1983–1985). Ezt a programot ösztönözte a Katalógus Szétosztási Szolgáltatásra kísérletileg alkalmazott videolemezes technológia. A Kísérleti Programra egy Optical Disk Storage Technology Committee (Optikai Lemezes Tárolás Technológiájával foglalkozó Bizottság) alakult. A piaci felmérések után 2 szerződést kötöttek: az Integrated Automation céggel kísérleti digitális rendszer kialakítására, a Sony Video Communications Products Co. céggel videolemezek és kereskedelmi forgalomban levő lejátszók szállítására.

A kísérleti programnak két szála van: a nyomtatott anyagok tárolása *optikai digitális lemezen* és a nem nyomtatott vagy képi alapú dokumentumok felvitele optikai analóg lemezre vagyis *videolemezre*. A kísérleti program célja közé tartozik a rendszer különböző szempont szerinti vizsgálata is (pl. hibaarány elemzés, a dokumentumok előkészítésének költségelemzése, élettartam vizsgálat). Külön vita tárgya ezzel a programmal kapcsolatban a szerzői jog kérdése. Ugyanis a program végeztével a kiépített rendszerből kérésre teljes dokumentumokat (szövegeket) akarnak szolgáltatni a Kongresszus számára.

A *nyomtatott* anyagokat optikai digitális lemezre viszik, amelynek kapacitása 10–20 ezer oldal lemezoldalként. Lemezre vitt anyagok: periodikumok, főleg a Congressional Research Service SDI szolgáltatása során szétküldött anyagok, valamint a nem angol nyelvű – főleg német, japán, brazil, francia – közlemények, kormányzati dokumentumok, térképek, kéziratok és zenei művek. Ezek a publikációk lehetnek papírhordozón vagy mikrofilmlapon.

A dokumentumok előkészítésének és tárolásának folyamata a következő:

1. indexelésre szolgáló rekord létrehozása: a nyomtatott könyvtári dokumentumokra vonatkozó információt terminálon keresztül bebillentyűzik a Library of Congress Information System (LOCIS) adatbázisába egy könyvtári visszakeresésre szolgáló dokumentum-számmal együtt. Ez a szám megfelel egy optikai lemezhelynek;
2. beolvasás: egy input állomáson nagysebességű letapogatóval beolvassák és digitalizálják a nyomtatott lapokon levő információt. A behelyezés automatizált (laponként 2 mp), de nem szabványos lap esetében manuális (mikrofilmlapot csak manuálisan lehet beolvasni). A nagy felbontás következtében az eredeti té-

telt valóságűen tárolja a rendszer, és így alkalmas az eredeti fekete-fehér kép (ez lehet nyomtatott írás is) megőrzésére, jobban mint a mikrofilmplap;

3. tárolás: átmeneti tárolásra két mágneslemez szolgál, az egyik írásnál az optikai digitális lemezrevitel előtti ellenőrzéshez, a másik olvasásnál a visszanyert anyag felhasználásához. A mágneslemezek egyenként 1000 oldal tárolására alkalmasak. Ellenőrzés után adatkompressziót végeznek, a végleges tároláshoz. A rendszer két optikai digitális író/olvasó berendezést tartalmaz, az egyik a lemezre való írásra szolgál, a másik pedig visszakeresésére. Ez utóbbi egy olyan dobozban van, ami 100 digitális lemezt tartalmaz, ebből választ ki a rendszer egyet lejátszásra;
4. feldolgozás: a videolemezes rendszerben vezérli a beviteli, kiviteli, adatátviteli funkciókat;
5. kiviteli: nyolc nagy felbontóképességű képernyős terminál, némelyik nyomtatóval felszerelve alkotja az output berendezéseket. Ezek közül 6 terminál és 2 közepes sebességű nyomtató (12 lap/perc) áll az olvasók rendelkezésére. Offline nyomtatásra egy nagysebességű (43 lap/perc) lézer nyomtató van.

A képi dokumentumok tárolására analóg videolemezt használnak, amelynek tároló kapacitása 54 ezer különálló fekete-fehér vagy színes kép oldalanként. A tárolt anyagok: diafilmek, fénykép negatívok (megjelenítéskor pozitív kép jelenik meg), fényképek, transzparensok, színes fotóalbumok, plakátok, rajzok, mozgóképek, színes filmek és filmrészletek, tévé-adások.

A dokumentumelőkészítés azt jelenti ebben az esetben, hogy 35 mm-es filmfelvevővel színes mozgó filmet készítenek, azt átviszik videoszalagra és erről készítik el a videolemezt. A képekről MARC formátum szerint azonosító leírásokat készítenek, ezeket egy mikroszámítógép hajlékony lemezén tárolják és indexként használják. Kereséskor ennek segítségével határozzák meg, illetve keresik meg a megtekintendő képet. Megjeleníthető a kép vagy a leírása, vagy mindkettő. Az átnézés sebessége változtatható.

Ez a rendszer szokványos tévé-készüléken jeleníti meg a tételeket, a kisebb felbontóképesség miatt nem helyettesíti az eredetit, de tanulmányozáshoz, kutatáshoz legtöbbször elegendő az eredeti tétel ily módon történő megjelenítése. A kísérleti program eredményességét mutatja, hogy fokozatosan az olvasók kiszolgálására is „bevetik”. Az analóg rendszer 1984. júniusában vált nyilvánossá az olvasók számára egy videolemez-lejátszó és képernyő elhelyezésével a Nyomtatványok és fotók olvasótermében (Prints and Photographs Reading Room). 1984. decemberében egy további hasonló berendezést helyeztek üzembe egy másik olvasóteremben. A digitális rendszer elemeit 1984-ben szállították le, 1985. elején beindították a kísérleti üzemet az előbb már említett berendezésekkel.

CD-ROM (Compact Disk Read Only Memory) lemez

A kompakt lemeztechnológia már a hanglemezyártás területén is forradalmi változást okozott. 1985-ben pedig a gyártók olyan kompakt lemezes technológiával jöttek a piacra, amely digitális információ tárolására alkalmas. Ily módon bármilyen információ, amely digitalizálható – rajz, fénykép, szöveges információ – tárolható kompakt lemezen.

Ezek a lemezek, hasonlóan mint egy hanglemezen, az információt véglegesen tárolják. Ha egyszer a gyártás során „rányomták” a lemezre az információt, az nem változtatható vagy törölhető.

A lemez gyártása szabványosított, hála a CD-ROM lemez kifejlesztőinek, a Sony és Philips cégeknek, illetve együttműködésüknek; ugyanis közös licencük van az ilyen lemezgyártási technológiára az egész világra érvényesen. Ennek következtében egységes a lemezek átmérője (4,75”), az adatok elhelyezése a lemezen és a gyártástechnológia.

A CD-ROM lemez *tárolási technikája* hasonlít az optikai digitális lemezéhez, mivel az információt digitális formában sávok mentén lézersugárral kialakított lyukak, illetve „nem lyukak” hordozzák. A CD-ROM lemez kapacitása 0,5 Gbyte, ami a mikroszámítógépek ideális háttértárolójává teszi. A lemez olvasásakor a lézersugárral észlelt digitális jeleket kapja a mikroszámítógép további feldolgozásra. Olvasáskor nincs fizikai érintkezés a leolvasófejjel. A lemez élettartama becslések szerint 10 év, tehát ez is kedvező archiválási célokra. Súlyos a hajlékony mágneslemez hatvanad része, ami komoly előny, ha a lemezt postai úton akarjuk szétküldeni.

A CD-ROM lemez *előállításának technológiája* viszont az analóg videolemezhez hasonlít, ahol először egy mintalemezt kell készíteni és erről állítható elő a kívánt számú másolat. Saját CD-ROM lemez előállításához ezért a tárolni kívánt információt a gyártó által meghatározott – legtöbbször mágneses – adathordozóra kell először vinni, ezt kell a gyártónak elküldeni, ahol az információt hibajavító kódokkal kiegészítve mágneslemezre viszik; erről készítik el a mintalemezt; majd a kellő számú másolatot. Ma viszont még nem álltak rá a gyártók a tömeggyártásra. A 3M várhatóan 1986. márciusában állít (állított?) rá gyártósort (1985. közepi híradás). Addig egy-egy megrendelés átfutási ideje esetenként változik. Egy CD-ROM lemez előállítási költsége az egyszerre gyártott lemezek függvénye; a 3M-nél egy mintalemezé 5000 \$, 1000 másolat előállítása szintén 5000 \$.

A CD-ROM lemezek alkalmazási területei

A CD-ROM lemezek betörésével és alkalmazásának hatásával kapcsolatban különböző vélemények, jóslatok láttak napvilágot.

A Digital Equipment Corporation (DEC) számítógépgyártó cég piackutatással foglalkozó részlegének vezetője szerint, amint a CD-ROM elterjed a piacon, első alkalmazási területe az információtárolás- és visszakeresés lesz, és ebből következőleg a könyvtárak nagy haszonélvezői, magasszintű felhasználói lesznek ennek az új technológiának.

Véleménye szerint a CD-ROM hatása olyan lehet az online információszolgáltató iparra, mint a miniszámítógépeké az időosztásos üzemmódra (nem béreltek többé telefonon keresztül számítógépidőt). Vagyis megváltozhat az üzletág jellege: online szolgáltatás helyett az információ „házhozszállítására” lesz igény. Emiatt az online iparnak félelmei vannak, hogy veszíthet profitjából.

Több cikk optimistán nyilatkozik, hogy a CD-ROM, amely az optika, számítógép tudomány, mesterséges intelligencia és információ tudomány eredményeit egyesíti, a tá-

jékoztatási intézmények és a könyvtárak számára hamarosan olyan új eszközt biztosíthat, amely viszonylag olcsó és testreszabott lesz.

Egy rendszerösszeállító, az Information Access Company (hardvert, szoftvert és adatbázist állít össze rendszerre megrendelőinek) jelenleg 12" átmérőjű optikai lemezt használ, mert a CD-ROM még nincs igazán gyártásban, nem lehet könnyen megvásárolni. Szerintük 1987-ig nem „rughat labdába” ez a technológia. Ugyanakkor már vannak példák a CD-ROM lemezek alkalmazására könyvtári és informatikai területen.

A Library Corporation Bibliofile néven az LC MARC angol nyelvű katalógusának negyedévi gyarapodását adja ki CD-ROM lemezen, negyedévente IBM PC-re alapozva. Ez egyébként része a Catalog Production System (Katalógus Előállító Rendszer)-nek, amelynek programrendszere:

- hozzáférést biztosít a MARC-fájlokhoz;
- módosítja a MARC-adatokat;
- saját katalógizálási inputot fogad;
- megfelelő katalóguscédulákat nyomtat;
- címkéket állít elő.

Három cég (köztük a Cuadra Ass. és az International Thomson Information Incorporation) egymással együttműködve a Kongresszusi Könyvtár CD-ROM-on tárolt 6 500 000 rekordjához nyújt több felhasználó számára egyidejű hozzáférést. (A rendszerben több mint 20 terminál van, a válaszidő rövidebb mint 3 sec.)

Az információ előbb említett „házhozszállítását” realizálhatja a nagy üzleti hásszal kecsegtető új szolgáltatás: adatbázisok bérbeadása vagy árusítása CD-ROM lemezen. A felhasználók egy-egy napra vagy akár hosszabb időre is bérelhetnek adatbázist „házi” használatra. Ennek nagyon sok járulékos előnye van: különösen kezdőknél vagy ritkán keresők esetében az átlagosnál magasabb lehet; pszichológiailag megnyugtatólag hat a felhasználóra, hogy nincs komoly anyagi kihatása, ha hibázik, hiszen saját erőforrásait használja; szintén megnyugtató, hogy nem lehet olyan érzése, figyelik a keresését.

Az Excerpta Medica adatbázis előállító cég egyévi gyarapodását vitte CD-ROM lemeze terjesztési célokkal. A lemeze felvitték még a kereső programot, indexeket és segítő funkciókat (ezek 200 Mbyte-ot foglalnak el a tárterületből). Az ERIC adatbázis előállító cég szintén tervezi, hogy 1986-ban adatbázisa CD-ROM lemezen is megrendelhető lesz.

Az egyik legnagyobb online információszolgáltatást közvetítő cég (vendor), a BRS szintén felkészült a CD-ROM lemezekre való adatbázis szétosztásra. A cég szerint a régebbi rekordok eladása online kapcsolaton keresztül az adatbázisból származó haszon nagyon kis részét adja, viszont nagyon nagy online tárterület fenntartását igényli. Komoly hatékonyságnövekedésre lehet számítani, ha a háttértárakból helyi használatra kiadható osztott adatbázisokat hoznak létre. Kitűnő alkalmazási lehetőség hirtelen előtérbe kerülő, „hot” témakörök számára olyan adatbázis létrehozása és szétosztása CD-ROM lemezen, amelyekre nincs dedikált adatbázis. Például egy újonnan felbukkanó és gyorsan terjedő betegségre létrehozni egy dedikált adatbázist orvosi, kémiai, pszichológiai, biokémiai, szociológiai, gyógyszerészeti adatbázisokból. Tervezik a kereső program felvitelét is a le-

mezre az adatbázis mellé, de ezenkívül még további hasznos (pl. szövegszerkesztő) programokat is rá akarnak vinni, hogy megkíméljék a felhasználót a programírástól.

Egy új fejlesztéssel, az aktív memóriakártyával, amely mint azonosító, illetve jogosultságot igazoló kártya használható, új típusú szelektív információtároló- és feldolgozó rendszer kialakítására nyílik lehetőség. A nagy kapacitású CD-ROM tárolóra rögzített információból csak azt olvashatjuk ki, amire kártyánk feljogosít. Így például szoftverházak teljes termékválasztékukat rávihetik egy CD-ROM lemezre, amelyet nagy számban sokszorosítanak. A felhasználó, ha csak egy programot vesz meg, akkor is megkapja a lemezt és a megvett programnak vagy programoknak megfelelően kialakított személyre szóló aktív memóriakártyát.

Összefoglalás

A legújabb és leigéretesebb tárolóeszköz jelenleg az optikai lemez. Jellemzői, akár a tárolókapacitását, megbízhatóságát, információegységre vetített árát, flexibilitását, élettartamát nézzük, predestinálják arra, hogy csodálatos karriert fusson be a közeljövőben, forradalmasítsa és alapjaiban változtassa meg a társadalom felépítményeit, a tömegtájékoztatást, az információterjesztést, beleértve a könyvtárugyet, az oktatási rendszert, a könyvkiadást és sorolhatnánk tovább.

Az optikai lemez előnyei közül ki kell emelni nagy tárolókapacitását, amelyet állandóan igyekeznek továbbnövelni. (Csak ennek érzékeltetésére említem meg, hogy egy 12"-os optikai digitális lemez körülbelül 2000 db 5 1/4"-os hajlékony mágneslemez tartalmát tudja tárolni.) A lemezenkénti kapacitás növelésének útja kisebb beégetési terület, kisebb sávköz és ennek folyamányaként nagyobb lyuksűrűség. Ennek kivitelezéséhez nagyobb intenzitású lézerre van szükség. A Philips a GIGADOC elnevezésű rendszerénél úgy növelte a kapacitást, hogy wurlitzer elven történő elrendezéssel egy tárolóegységhez maximum 64 optikai lemezt épített be, ami lemezoldalankénti 1 Gbyte esetében összesen 128 Gbyte tárolókapacitást jelent. Ezt a fajta megoldást más gyártók is alkalmazzák.

Az optikai lemez további kiemelendő előnyei: hatékonyan együtt tud tárolni alfa-numerikus és grafikus információt, élettartama biztosan hosszabb 10 évnél, archív tárolásra alkalmas, mert kiemelhető a meghajtóegységből, karakterenkénti tárolási költsége az összes mágneses tároló közül a legolcsóbb (kb. 800-szor olcsóbb, mint a kivethető mágneslemezé), kis súlya miatt könnyen postázható.

Komoly hátránya, hogy egyelőre csak olvasható lemezek vannak forgalomban, illetve a már említett költséges berendezést igénylő egyszer írható, sokszor olvasható (DRAW) rendszerek. A csak olvasható lemezeknél a mintalemez, majd a másolatok készítésének költségei miatt kevés (persze az optikai lemez kapacitásához képest kevés) vagy változó információ esetén nem biztos, hogy megéri a videolemez alkalmazása.

A fejlesztések elsősorban ezen hátrányok kiküszöbölését célozzák. Dolgoznak a törlhető, illetve felülírható lemezek előállításán. Ehhez kétféle úton indultak el: amorf kristály-fázisátmenetű anyag és magnetooptikai anyag alkalmazásával. A magnetooptikai anyag esetében lézer fejjel felmelegítik a mágnesezett sávokat, és így állítják be a pici

pontokban (lyukakban) a mágneses polaritást. Ennek az anyagnak az alkalmazásával meg lehet őrizni az optikai rögzítés megbízhatóságát, ugyanakkor a mágneses közeg lehetővé teszi a törölhetőséget.

A törölhető videolemezek mintapéldányai már megjelentek. A Matshushita cég például 1983-ban mutatott be egy olyan rendszert, amelyről állítja, hogy 1 millió törlést, illetve újraírást bír el. Hamarosan várható tömeggyártása.

A másik fejlődési irányra jó példa az Information Storage Incorporation új berendezése. 1985-ben kihozott egy kis méretű (5 1/4" átmérő), 150 Mbyte kapacitású, ennek ellenére egyszer írható (DRAW) típusú meghajtót, amelynek ára meghajtóval, tartozékokkal és programokkal együtt 5000 \$

A videolemezek paraméterei, terjedési üteme, fejlesztésére tett erőfeszítések alapján el kell gondolkodni, hogy már most milyen lépéseket kellene tenni Magyarországon a videolemezek megismerésére, felhasználásának előkészítése, majd kellő időben történő alkalmazása érdekében könyvtári és tájékoztatási területen. Elképzelhetőnek tartanám vizsgálati célokra egy csak olvasható lemezes mintarendszer megvételét a Kongresszusi Könyvtár anyagát tartalmazó videolemezzel együtt. Ezzel felkészülhetnénk egy korszerű technológia időben történő alkalmazására.

IRODALOM

CLASIX and TRIDECC Systems opens new channels for distributing electronic information = Videodisc and Optical Disk. 1985, January-February, 29–34.p.

Developments bring optical discs closer to market = Byte. 1985, August.

DeWHITT, B.: Can new storage technology really improve access? Data Bases in the Humanities and the Social Sciences. North Holland Publishing Company, 1980. 327–376.p.

FLEISCHHAUER, C. Research access and use: The key facet of the nonprint optical disk experiment.= Library of Congress Information Bulletin. Vol.42. 1983. August, 374–376.p.

HAHN, E.Z.: A report on the print project activities = Library of Congress Information Bulletin. Vol.44. 1983. October.

HELGERSON, L.: The business of OD³. An overview of optical digital data disk technology = Videodisc and Optical Disk. Vol.4. 1984. No.6. 433–455.p.

HENKEL, T.: Optical disks promising but misunderstood = Computerworld. Vol.18. 1984. No.17. 65–76.p.

HERTHER, N.K.: CD-ROM technology: A new era for information storage and retrieval? = Online. Vol.9. 1985. November. 17–28.p.

KENVILLE, R.F.: The optical disc as a data storage medium. Data Bases in the Humanities and the Social Sciences. North Holland Publishing Company. 1980. 321–325.p.

Le moyen age sur-videodisque = Zero un Informatique Hebdo. 1984. No.801. 99.p.

MATIC, B.: Laseroptical video disk – the revolutionary medium = Proceedings of the Interactive Videodisc in Education and Training, Washington, DC, 1984. August.

NETTA, F.: Die Bildplatte als Datenbankspeicher = Umschau, 1985. Helf 5. 280–282.p.

- NADEAU, D.A.: Optical disks = Computerworld. Vol.17. 1983. No.41a. 53–56.p.
- Optical Disk Update. National Preservation News = A Newsletter of the National Preservation Program Office. The Library of Congress. 1985. No.1. 9–10.p.
- ROTHCHILD, E.S.: Optical memory: data storage by laser = Byte, 1984. October, 215–224.p.
- STEIGER, B.A.–THORNBURG, B.: Data preparation procedures for RTI's CLASIX Data Drive Series 2000 = Videodisc and Optical Disk. 1985, March-April. 125–134.p.
- TRAUTMAN, R.: Storage media for microcomputers = Online, Vol.7. 1983. November. 19–28.p.
- The videodisc as a library tool = Special Library. Vol.74. 1983. No.1. 7–13.p.
- Videodiscs: a revolution that isn't = Canadian Library Journal. Vol.39. 1982. 6.sz. 357–364.p. (Referálva: Reich György: A videolemez: Egy nem létező forradalom = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 31.évf. 1984/1–2. 58–62.p.)
- Videodisc and optical digital disc technologies and their applications in libraries: A report to the Council on library resources by Information System Consultants Inc. Council on Libr. Resources Inc., Washington DC. 1985. 191.pp.

* * *

MEGJEGYZÉS

A külföldi szakirodalom, elsősorban az angol nyelvű, nagyon sok különböző kifejezést használ az optikai digitális lemez kifejezésére. Az USA Szabványügyi Hivatala 1983. februárjában az Optical digital data disk (OD³) kifejezést fogadta el munkakifejezésként. Az angol nyelvű szakirodalmat olvasók számára szeretném megkönnyíteni az eligazodást HELGERSON által összegyűjtött és cikkében közölt azon kifejezések közreadásával, amelyeket emellett még az optikai digitális lemezre használnak:

– laser optical disk	– high-density digital storage
– optical digital disk	– optical memory technology
– DRAW (Direct-Read-After-Write)	– optical data storage technology
– write-once technology	– digitally encoded optical videodisks
– read-write technology	– optical disk
– write-once-read-many-times technology	– digital videodisk
– optical storage technology	– video disk
– high-density optical data storage	– optical data disk/storage
– electro-optical technology	– digital optical disk/storage

A lapunkban publikált OKT előterjesztések előtt szereplő szerkesztői megjegyzések általában így szólnak: „Folytatva gyakorlatunkat. . .” vagy „Gyakorlatunkhoz híven. . .” stb. „közöljük a közérdeklődésre számot tartó tanulmányokat.” Most az OKT számára készült, szintén közérdeklődésre számító két előterjesztést adunk közre. Korábbi gyakorlatunktól annyiban térünk el, hogy ezeket az írásokat *nem* fogadta el az OKT elnöksége, illetve plenáris ülése. Egyelőre *munkaközi anyagoknak tekinthetők*, amelyek felhasználásával és további vizsgálódások végzésével egy újonnan létrehozott munkabizottságnak talán sikerül ezt a szövevényes, a könyvtárügy számára azonban nagyon fontos kérdést – amit az utóbbi időben megjelent és a még várható publikációk nagy száma is mutat – mindenki melegezésére kidolgozni. Ehhez azonban a könyvtárostársadalom széles körű bevonására is szükség van. Ezért tartjuk fontosnak e két munkaközi dokumentum közreadását, elkészülésük és tárgyalásuk sorrendjében. (A szerk.)

ÁLLOMÁNYKIVONÁS, ÁLLOMÁNYÚJJÁSZERVEZÉS ÉS TÁROLÓ-KÖNYVTÁR¹

FUTALA TIBOR

Nincs olyan intézményi csoportja a magyar könyvtárügynek (még a kétségtelen könyvtárépítési és tárolótérfejlesztési eredmények elérése után sem), ahol az állomány tárolása és újratárolásának megszervezése ne volna kielezett probléma. Bár a világ minden szögletében küszködnek vele, mi azonban majdnem tehetetlenséggel, illetve az állománykivonás és a tárolókönyvtár közé már-már egyenlőségjelet helyezve, a tárolókönyvtár(ak)tól kettős megváltást – a dokumentumellátás megjavulását és a fölösleges többszörös példányoktól való megszabadulást – várva szemléljük ezt a jelenséget.²

A tévhitiek leküzdése és a tisztánlátás elősegítése érdekében mindenekelőtt az állományi túlterhelés történeti és mai (mindenkori) okait érdemes feltárni, s egyszerűsmind kísérletet tenni a szóban forgó okok következtében felhalmozódott (újra és újra felhalmozódó) állomány minőségi értékelésére is.

Törekvés a grandiózitásra

Az ötvenes években a könyvtárügyre is jellemző volt a grandiózitásra sugalmazás. Az állományok indokolt méretű, tehát kritikusan (a funkció, gyűjtőkör és egyedi elbírálás szűrőivel) ellenőrzött növekedését felváltotta a szerves, a szinte nyakló nélküli növekedés, amelynek egyik (sajátos, a világpiaci dokumentumkínálatot pótló) forrása a nemzeti tulajdonba vett gyűjtemények történeti érték nélkül „szétrobbantott” anyagának siettetett újrafelosztása, a feldolgozásra bocsátási küszöb szinte teljes megszüntetése (brosúra-feldolgozási korszak ugyancsak a szűk kínálatot leplező okokból), és a katalóguskövetkezményekkel mit sem törődő sokpéldányos gyűjteményszervezési gyakorlat volt (ahány példány, annyi raktári jelzet).

Erről szinte minden nagykönyvtári állomány akkori gyarapodmányának szemrevételezésével meg lehet győződni. (Csúry István pl. már a hatvanas évek közepén meggyőződött róla, s az állománygyarapítás szelektivitásáért vívott harca joggal vehető e manír kritikájának.)

Noha azóta a helyhiány és a beszerzési keretek szűkössége sok nagykönyvtárat készített arra, hogy szakmai érveket is találjon a meritórikus, a jobban válogató állománygyarapításra, a számosság bővölete nem vezett ki teljesen.

A büszkélkedés, ami esetünkben „az ország legnagyobb ilyen-olyan szakkönyvtára” „Magyarországon állományát tekintve az x-edik legnagyobb könyvtár” stb. megfogalmazású önreklámozást szokott jelenteni. Emberi dolog, s az is kétségtelen – mint Cziegler Mária hivatkozott szemléje megjegyzi –, hogy „a közvélemény is ezáltal ’érti meg’ a legkönnyebben a ’nagyságot’”.

Szempontunkból azonban már határozottan baj, hogy legnagyobb könyvtáraink túlságosan ragaszkodnak felhalmozott állományukhoz, az elért nagyságrendhez, s a gyarapodás mértéke mellett eltörpül az állománykivonásé. 1978-ban a minősített könyvtárak (országos feladatkörű szakkönyvtárak) állományának csökkenése csak 11,1%-át tette ki az egy millió 100 ezer egységet megközelítő gyarapodásának és csak 0,37%-át a 48 millió egységet megközelítő összállománynak. A teljes szakkönyvtári rendszerben a fenti arányok 17,8 és 0,77%-os értéket vettek fel, ami ugyancsak rendkívül alacsony. Az újabb statisztikák tanúsok²ak róla: nincs ez másként napjainkban sem.

A „ha törik, ha szakad” preferenciák

Az ötvenes évek grandiózitás-sugallatainak kártevéseit tovább mélyítették az állománygyarapítás elé állított „ha törik, ha szakad” preferenciák, ahol is nem az volt a baj, hogy e preferenciák kimondattak, mert mutatis mutandis szükség volt rájuk, hanem az, amilyen módon végrehajtottak. Noha a kívánalmak – bizonyos átfedéssel – mások voltak a közművelődési könyvtárakban és mások a szakkönyvtárakban, itt is és ott is hatalmas inkurrens állományokat hoztak létre.

E „törik-szakad” politikából következett nagyrészt, hogy a közművelődési könyvtárügyben a tárolási viszonyok szinte folyamatosan az ellehetetlenülés határán álltak, amin csak újabb és újabb lecsapolási akciókkal lehetett enyhíteni: előbb (hibásan és eléggé radikálisan) a személyi kultusz időszakának beszerzései szorították le a polcokról a megörökített állományt, majd később, 1956 után a személyi kultusz éveiben felhalmozódott állomány kellemetlenné és/vagy fölöslegessé vált egyedei kerültek központi begyűjtésre.

A szakkönyvtárakban a preferenciák részint a politikai-ideológiai irodalom, valamint az orosz és egyéb „népi demokratikus” nyelvű szakirodalom szakmányban való beszerzését presszionálták. E preferenciák kellő mértékű (a használat és a szükséglet által igazolható) alkalmazása – persze – itt sem lett volna hiba, ám a meglehetősen erőszakos sugalmazásoknak való eleget tevési igyekezet e vonatkozásokban is kikapcsolta a kritikai szűrőket.

További csábítás volt, hogy időközben a baráti országok között a könyvtárközi csere nének is a „tömegküldeményes” formái alakultak ki, s ezek meglehetősen szelektálatlanul zúditották szakkönyvtárainkba a majdani állományi egységeket. (A határozott csere-revizióra azóta is csak kevés könyvtár szánta rá magát, közülük az MTA Könyvtára emelkedik ki, amely 1968-ban és 1969-ben ennek jegyében kurrens folyóiratainak több mint egyharmadáról „mert lemondani”.³⁾

E preferenciás nyomásnak nemcsak a nagy tudományos és szakkönyvtárak voltak kitéve, hanem a helyi szakkönyvtárak is. Erről tanúskodik az OMK tavaly befejezett ún. állománybegyűjtési kísérlete (33 műszaki szakkönyvtár vett részt benne), nevezetesen az, hogy az átvett állomány kereken egyharmada profilidegen, s további kb. 10%-ot tesz ki benne az „állományba bedolgozni sohasem érdemes” broszúra.

Nyilvánvaló: a társadalomtudományi szakkönyvtárakban akár országosak, akár helyiek, az inkurrenciára dolgozó állománygyarapítási gyakorlatot árnyaltabban kell megítélni. Ennek ellenére bizonyos: bennük is rengeteg az e korszakból való gyarapítási tévedés. (Erről, bár nemcsak e korszakra nézve, hitelesen vallanak a FSZEK Központi Könyvtárának állománytisztítási erőfeszítései.)

A rendeltetészerű működés

A helytelen állománygyarapítási koncepciókon túlmenően a könyvtárak rendeltetészerű működéséből, nevezetesen abból a törekvésből következően is évről-évre hatalmas többes példány készletek halmozódnak fel, amit úgy nevezünk, hogy az olvasók minél maradéktalanabban jussanak hozzá az általuk igényelt művekhez.

A többes példányok beszerzésére a közművelődési könyvtárakban mindenekelőtt a (rendszerint informálisan terjedő) divat kényszerít, az iskolai és felsőoktatási könyvtárakban a tankönyvtári funkció, a szakkönyvtárakban pedig az információs érték és az informális úton-módon kialakult népszerűség kombinálódása. E többes példányok előbb-utóbb túlnyomórészt szükségtelenekké válnak. Jellegetességük az, hogy – néhány határesetől eltekintve – kizárólagosan hazai produkcióból halmozódnak fel, s felhalmozódásuk mind területi, mind szakterületi metszetben az érdekelt könyvtár-csoport valamennyi tagjára jellemző.

Ezen kívül még egy jellegzetességre kell felhívni a figyelmet: aligha fordulhat elő, hogy valamelyik részrendszer alacsonyabban pozicionált könyvtárába olyan mű kerüljön be, amely a hierarchiában feljebb álló könyvtárban nem lenne meg.

Az OMK említett (válogatás nélküli) állománybegyűjtési kísérlete során 236 gyűjtőkörbe vágó hazai folyóirat mintegy 2500 évfolyama gyűlt össze: közülük egy sem volt olyan, amellyel vagy amelynek valamelyik évfolyamával az OMK állományát ki kellett volna egészíteni. Ugyanigy a begyűjtött 13 500 könyvjellegű kiadványban sem fordult elő több mint 50 olyan hazai kiadású mű, amely pótlólagos állománybavételt kívánt (az is egytől-egyig 1952 előtt jelent meg).

A rendeltetészerű működés jegyében a könyvtárak – helyesen – külföldi eredetű műveket is szeretnének kiiktatni állományukból.

Az iménti állománybegyűjtési kísérlet (a 33-as mintában 21 helyi szakkönyvtár és 12 intézeti-tanszéki könyvtár szerepel) keretében az OMK összesen 784 olyan gyűjtőkörébe tartozó külföl-

di folyóiratcímet vett át, amelyből nem akad kiegészítenivalója. Mindössze 42 külföldi folyóirat kötetei nincsenek meg az állományában. A begyűlt könyvanyagban ezer körüli azoknak a külföldi műveknek a száma, amelyek az állományból hiányoznak, de beiktatásuk még további selekciót tesz szükségessé.

Az állományapasztás helyzete, szabaddá tételének vélt és tényleges veszélyei

A helyzetértékelést követően az e téren fennálló jogszabályi helyzetet kell jellemezni, illetve felbecsülni az ügy differenciált kezelése esetén adódó nagyságrendeket és a vele járó kockázatokat-veszélyeket.

Az 1018/1956 sz. minisztertanácsi határozat a közkönyvtári selejtezést főfelügyeleti utasításhoz köti, miközben a főfelügyeleti szerv csak a művelődésügyi miniszter jóváhagyásával rendelhet el selejtezést.

A dolognak ez a centralizált „magasra lövöttsége” a decentralizáltan folyó állománygyarapításhoz képest, illetve vele együtt a valamilyen központot feltételező begyűjtési-újraelosztási koreográfiája azóta is fennmaradt, bár a 3/1975. KM-PM sz. rendelet, ami kétségtelen érdeme, réseket erőszakolt ki azon a szemléleten, hogy ami egyszer bekerült az „országos dokumentumvagyron”-ba, azt, ha valahol történetesen nincs már rá szükség leginkább csak begyűjteni és újraelosztani szabad, nem pedig megválni, megszabadulni tőle (ld. a rendelet e tekintetben pozitív paragrafusait, nevezetesen a 15. és 16. §-át). Sajnos, ezek a rések – tanúskodik róla a 17. § körülményes és bátortalan eljárás módja – eléggé elviek, s csak a legújabb próbálkozások (OSZK eladások, az MTAK és a FSZEK hasonló próbálkozásai) kezdik tesztelni gyakorlati használhatóságukat.

Az állományapasztás jogszabályi bátortalansága – minden bizonnyal – annak a traumának távoli következménye, amelyet az ötvenes évek elején a történeti állományok szétzilálása okozott, s így tipikus esete a „ló másik oldalára való átesés”-nek. Az 1978. évi tárolókönyvtári OSZK-előterjesztés aggodalmaskodásában még a 3/1975. KM-PM sz. rendelet is liberális, mivel „felbátorította a fenntartókat a selejtezésre, ugyanakkor nem jelölte meg, hogy mely könyvtárak kötelesek a számukra kijelölt szakterület tudománytörténeti értékű szakirodalmát megőrizni”. S ezért: „a tudománytörténeti értéket képviselő állományok állandósága, megőrzése nincsen biztosítva”⁴.

Az eddig vázolt folyamatok és adatok mást bizonyítanak, nevezetesen azt, hogy a szakkönyvtárügyben az állomány fogyása nagyjából-egészéből nem több, mint amennyi – a vonatkozó rendelet terminológiájánál megmaradva – elháríthatatlan esemény, bűncselekmény, elveszés, behajthatatlan követelés, megengedhető hiány és – persze – természetes elhasználódás révén évente országosan akkumulálódik. Korántsem arról van tehát szó, hogy a valamirevaló szakkönyvtárakban, de különösen nem a minősítettekben, az a veszély fenyegetne, hogy tudománytörténetileg értékes állományuk egyik napról a másikra az utcára kerülhet. A közművelődési (és most már az iskolai) könyvtárügyre nézve is egyértelműen kimondható: a helyismeret, a történeti múlt felértékelődése folytán igencsak ügyelnek az illetékes könyvtárosok arra, hogy minden abszolút és viszonylagos könyvészeti érték megőrződjön. S ehhez mindinkább megvan a kellő szakismeret is.

Akkor jellemezzük hűen tegnapjaink és napjaink valóságát, ha kertelés nélkül ki mondjuk: az állományapasztás felettebb pangó munkaágazat, és sokkal egyszerűbb a szakmának, illetve egyes képviselőinek az egyébként igen feltétel- és munkaigényes cselekvés helyett történeti aggodalmakat hangoztatnia, hatalmas központi tárolóhelyeket (passzív depókat) követelnie (az OKDT raktározási, állományvédelmi és mikrofilmzési szakbizottsága pl. már 1958-ban 34 ezer pfm-nyi központi tárolókönyvtári férőhelyet látott szükségesnek)⁵ vagy egyszerűen belekapaszkodnia a vonatkozó jogszabály körülményességébe, őrzési garanciák nem nyújtásával kapcsolatos hiányosságaiba.

Mindenképpen még a tárolókönyvtári tennivalókat megelőző, de velük kapcsolatos tennivaló az állományok radikális megtisztítása a már fölösleges többes példányoktól, elavult és egyszersmind Magyarországon kevéssé ismert nyelveken írt művektől, valamint a „gyűjtőkori tévedések”-től, ami országosan kb. 25–30%-os apadást jelentene, mégpedig az információs érték és a tudománytörténeti szempont legkisebb sérelme nélkül.

A kérdés csak az, hogy a könyvtárügyi irányítás egy ilyen folyamatnak a támogatásával (a vonatkozó jogszabály megváltoztatásával és néhány kiegészítő szervezési akció vállalásával) mekkora rizikót vállal egyrészt a „történelem ítélőszéke”, másrészt a közvélemény előtt.

Ha figyelembe vesszük, hogy

- az OSZK-ban két, a KLTE Könyvtárában és a KSH Könyvtárában egy-egy köteleespéldánysor áll rendelkezésre, s további, 1960-ig szóló hazai kiadványsor van kialakulóban az OSZK tárolókönyvtárában,
- a megyei könyvtárak igen ambiciózusan gyűjtik és egészítik ki helyismereti gyűjteményeiket, s gyűjtőkörük általában is kiterjed a hazai kiadványok „érdemi teljességére”, ami törekvést újabbán a regionális kötelezpéldányok rendszere is tud támogatni,
- nincs semmi jele annak, hogy az országos szakkönyvtárak és a nagy egyetemi könyvtárak „fejében” egyáltalán megfordult volna a történeti állományrészek, különösen a hazai termés „kihajzásának” a gondolata,

felelősségteljesen állítható, hogy a 3/1975. KM-PM sz. rendeletben is megjelölt 1949 utáni időhatártól vagy a Könyvek Központi Katalógusába történő bejelentési kötelezettségről intézkedő új rendelet 1952. évi időhatárától kezdve a hazánkban megjelent művek kivonását teljesen szabaddá, mindössze fenntartói jóváhagyást kívánóvá lehet tenni, beleértve e művek értékesítését (ipari hasznosítását) is. (Más kérdés: ezzel kapcsolatban – a KMK feladatául téve – javasolni kell különféle metodikai anyagok megjelentetését, szakmai tanácskozások szervezését, értékesítési társulások létrejöttének segítségét stb.)

Az 1949-nél (1952-nél) korábban kiadott magyarországi műveket illetően a hálózati központ legyen az utolsó felajánlási instancia: amennyiben saját állományába vagy az OSZK-ba való továbbításra nem fogadja el őket, további sorsuk megegyezhet az 1949 (1952) után kiadott művekével.

A minősített szakkönyvtárakra és a megyei könyvtárakra egyszerűen rá kell bízni, hogy az általuk selejtezni kívánt magyarországi kiadványokat (azok meghatározott részét) egyáltalán szükségesnek látják-e felajánlani más könyvtárak (pl. az OSZK tárolókönyvtára) számára, avagy sem.

De mennyi is lehet az 1949 (1952) előtti hazai kiadvány a teljes könyvtári rendszer „véghelyein”? Összességében aligha több, mint 1 millió. 1950-ben a teljes tanácsi és szakszervezeti könyvtári rendszerben összesen 2,25 milliónyi állományegység volt,⁶ az általános iskolai könyvtárakban 1951/52. tanévben 315 ezer.⁷ Más könyvtártípusokra nézve ilyen korai adatokat nem találtunk, de a régebbi alapítású szakkönyvtárakban és tanszéki könyvtárakban meglepően sok az ilyen kiadvány. Ott az időközben végbement és már megemlített selejtezésekre, itt meg a tartós „megbúvásokra” gondolva, tudatos túlbiztosítással közzéadt a tárolókönyvtári problematika keretében figyelendő 1 millió egységet.

A külföldi dokumentumokkal való gyarapodás „törpe minoritás” könyvtárainkban a hazai dokumentumokkal való gyarapodáshoz képest. A Könyvek Központi Katalógusába évenként 25–28 ezer új külföldi könyvet jelent be 150–200 könyvtár,⁸ a Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusában pedig évente 18 ezer kurrens folyóiratcímet regisztrálnak vagy 800 lelőhelyről, miközben 5–12 ezerre tehető az egy-egy évben kivont évfolyamok száma, ami 1500–1800 címet érint.⁹

A külföldi gyarapodás meghatározó része, ha az OMK koordinációs köri folyóirat címjegyzékének unikum-adatait az egész rendszerre nézve jellemzőnek vesszük, 75–80%-a eleve minősített könyvtári, tehát expeditiven visszakereshető és meglehetősen stabil állományokba kerül, ami azt jelenti, hogy a többi szakkönyvtári „véghelyre” évenként még 6000 külföldi könyv se jut, és jó, ha 4000 külföldi folyóiratévfolyam (kötet), feltéve hogy a hazai átlagpéldányszám, mint az OMK említett Központi címjegyzékében általában is minden dokumentumra nézvést három.¹⁰

A jelenlegi fejlettebb állapotokat 40 évre „visszafeltételezve”, a hazai módon reális tárolókönyvtári program megvalósításához mindössze 240 ezer külföldi könyv és 160 ezer külföldi folyóiratévfolyam mint potenciális állomány újraszervezésével kell (és érdemes) számolni. A felszabadulás előtti gyarapodmányokat is figyelembe véve sem lehet ez a halmaz nagyobb fél millió kötetenél. Ennek kinyerése a kisebb könyvtárakból, illetve állományi újraszervezése már korántsem akkora feladat, amely meghaladná a vezető hazai szakkönyvtáraknak az ésszerű munkamegosztásban egyesíthető erőit és feltételeit.

E tekintetben a könyvtárügyi irányításnak az lenne a feladata, hogy ezen a reális alapon kezdeményezze az eddig mindig megakadt begyűjtésre és őrzésre vállalkozási tárgyalások újrafelvételét, illetve a megegyezések birtokában szabályozza a külföldi állományegységek kivonásának a rendjét, amiben ugyancsak több kezelési szintet kell megállapítani (pl. brosúrák, alig ismert nyelveken írt elavult művek stb.).

A számítógépes eljárások térhódítása (folyóirat központi katalógusok, osztott katalógizálás) következtében a 90-es évek elejére ellenőrizhetővé válik a szóban forgó állományújjászervezési feladat (pl. az OMK már jelenleg is tudja, hogy a Központi címjegyzékben résztvevő könyvtárak állományuk milyen hosszú idejű őrzésére vállalkoznak).

A szóban forgó javaslatok – természetesen – nem vonatkoznak a múzeális értékű dokumentumoknak minősülő állományegységekre, ahol továbbra is az 1/1967. MM sz. rendeletet, illetve a 3/1975. KM-PM sz. rendeletet kell érvényesíteni.

Amennyiben a meggyorsult állományapasztás teljesen legálissá válnék, s ezt szükségképpen antikvár-eladások, magán személyeknek hirdetett aukciók és vásárlások, továbbá tömeges bezúzáások kísérik, számítani lehet a közvélemény nyugtalanságára, bizonyos

sajtó-, tv- és rádió-reflexiókra, amelyek barbárságot, hozzánemértést keresnének e folyamatok mögött. Éppen ezért a javasolt döntések meghozása esetén jóelőre értelmes, a gazdaságossággal is érvelő (ez pl. a könyvkereskedelmi raktárfelszámolásokkal kapcsolatban már ma is megtörténik) közönségtájékoztatást kell kezdeményezni, illetve hosszabb időszakon át folytatni.

A szakma művelőinek előzetes felvilágosítása sem ártana: a könyvtárosoknak is be kell látniuk, hogy az állományapasztás nem kezdi ki és nem rombolja le az ember kulturális és tudományos teljesítményei iránti tiszteletet, hanem ellenkezőleg.

A javasolt modell működési elvei és megvalósításának esélyei

A szempontunkból megkülönböztetetten kezelendő állomány külföldre és hazaira osztása előre sejtethetővé teszi az előterjesztés álláspontját: a külföldi állományegységeket főként (variánsok ui. elképzelhetők) a „szakterületi-országos”, a hazai kiadásúakat pedig a „területi-országos” elv érvényesítésével célszerű kezelni, és arra érdemes hányadukat átmenteni a többé-kevésbé stabil „országos dokumentumvagyon”-ba, illetve ide beleintegrálni őket.

Feltételezve, hogy a rendszer vezető könyvtárai, tehát a megyei, a felsőoktatási központi és a szakkönyvtári hálózati központi könyvtárak vagy mellettük/helyettük a koordinációs központok elvégzik az előterjesztésben javasolt selejtező munkát, többségükben – jó és időbeli fokozatosságot érvényesítő szervezés esetén – viszonylag kevés külön-feltétel biztosításával tudnák vállalni ezt az „átemelési” műveletet.

A szakterületi-országos elv érvényesítése

A külföldi irodalom szakterületileg illetékes nagy gyűjteményekbe való eljuttatását az indokolja, hogy ennek az irodalomnak „törpe minoritás”-ánál fogva csak ott van esélye arra, hogy valamennyire hozzájáruljon e gyűjtemények gazdagításához, teljesítőképesebbé tételéhez.

A begyűjtés mikéntjére és fokozatosságára nézve itt szabadjon azt az elképzelést ismertetni, amelyet az OMK dolgozott ki 1990-ig szóló fejlesztési koncepciójában¹.

– A könyvtár ettől az évtől kezdődően két lépcsőben – először egyedi döntés alapján az állomány esedékes részének Törökbálintra* való kiszállításkor, egy-egy törökbálinti állományrész revíziójakor – fokozatosan 80–90 ezer egységnyi szükségtelen főlőspéldányt és „gyarapítási tévedést” iktat ki az állományából (a többes példány-beszerezés gyakorlata egy-egy hazai műből átlagosan 4–4 példányt eredményez), miközben vállalja: minden gyűjtőkörébe tartozó hazai kiadású dokumentumból és a külföldi szakmatörténeti értékű művekből legalább egy-egy példányt megőriz (ez utóbbiak kiemelt figyelmességű kezelése, óvása, propagálása külön is koncepcionális feladat). Az állományapasztás és revízió segítő eszközeként befejezés előtt áll az ún. állományvédelmi fájl felhalmozása, amely a 100 év valamennyi könyvgyarapodmányáról rövidített felvételt tartalmaz (közel 350 ezer rekordról van szó), függetlenül attól, hogy az adott mű ma is megvan-e, vagy időközben töröltetett az állományból.

– E munkálat előrehaladásának arányában a könyvtár a műszaki könyvtári koordinációs körben együttműködő szakkönyvtárak állományából (bizonyos műfaji és nyelvi megszorításokkal) át-

* Itt van az OMK tárolóraktára. (A szerk.)

vesz külföldi kiadású és (esetleg, ha a következő alfejezetben javasolt megoldások nem jönnek létre vagy késnének) 1952 előtti hazai kiadású műveket, amelyeknek szükséges részét (nincs meg az állományban, több példányban kellene) bedolgozza saját állományába (ún. pótlólagos állománygyarapítás), a szükségtelen egységeket pedig értékesíti (könyvkereskedelem, aukciók-kiadás, ipari hasznosítás). Az e forrásból gyarapított művek természetesen bekerülnek a könyvtár COM-katalógusába, amelynek alapkiadása (az 1981–1985 között beszerzett állománnyal) a jövő év folyamán várható. (A végcél itt az osztott katalogizálás, illetve az online leltérelőállítás, ami nemcsak az OMK állományegységeinek gyors keresését teszi lehetővé, hanem minden fontos műszaki könyvtárat is, s ezáltal lényeges lépéssel járul hozzá a hazai UAP megvalósításához.)

– A könyvtár gondozta folyóirat-kezelés – mint már említettük – újabban nyilvántartja a benne résztvevő possesorok őrzési idejét is. A tartósan nem őrző könyvtáraknak már ez év őszén levelet ír, hogy kiselejtezésre kerülő külföldi folyóiratévfolyamaikat (valószínűleg meglehetősen csonkák lesznek), küldjék meg az OMK-nak, amely rendezés-komplettírozás után vagy kiegészíti velük saját állományát, vagy pedig a nagy használatnak kitett folyóiratokból másodpéldányos sorozat építését kezdi meg. Előzetes számítások szerint öt-hatszáz évfolyam vagy évfolyamtöredék beáramlására lehet évente számítani.

– Az OMK az elmúlt egy-két évben megkezdte a K+F jelentések átvételét is azokból a könyvtárakból, amelyek nagyobb mennyiségű ilyen dokumentummal gyarapodnak, de csak az időleges őrzés igényével. (Országosan e könyvtárak száma 30 körül van¹²) 1985 folyamán a könyvtár K+F jelentéseket feltáró új szerzemények jegyzéke e nagyrészt mikrofilmlapos kiadványfajta vonatkozásában felveszi előbb a kurrens kezelési funkcióját, később – kumulálás révén – a retrospektívét is.

Nyilvánvaló, hogy a tagkönyvtárak és a központi könyvtár közötti állományépítési érintkezésnek ez a modellje jól alkalmazható a felsőoktatási könyvtárügyben is, ahol a fentiek és a lentiek kapcsolatai hagyományosan intenzívebbek, mint a szakkönyvtárügy egészében, s régóta tartalmazzák ezt az állomány-áttemelési elemet is. A legtöbb helyen mindössze arról van szó, hogy a gyakorlatot tudatossá és gyorsabbá kell tenni, aminek egyik előfeltétele, hogy a központi könyvtárak állományapasztási tevékenysége elérje az itt javasolt dinamizmust.

Mindezt egy fejlettebb szakaszban egy további állományépítési érintkezéssel is meg lehet fejteni, amikor is a felsőoktatási könyvtárak a szakterületileg illetékes központi könyvtárral alakítják ki a szóban forgó kapcsolatot.

Az előterjesztésnek tehát az a meggyőződése, hogy a szakterületi tárolókönyvtári funkciók ellátásához nem indokolt külön tárolókönyvtárakat – raktárakat, persze: igen – létesíteni, hanem az ebben illetékes könyvtárak törzsgyűjteményeit kell az ún. pótlólagos állománygyarapítás révén – amennyire lehet – megerősíteni és minőségesebbé tenni, s egységessé tett állományukkal ellátni mind a megőrző, mind pedig a szolgáltató funkciót, ami a tárolókönyvtári megoldás értelme, és amit a 17/1976. sz. minisztertanácsi rendelet – a tvr-hez kiadott vhr. – expressis verbis elő is ír (21. § (1) bek.).

Tekintettel arra, hogy az iménti § (2) bekezdése – mint kulturális miniszteri feladatról – az országos feladatkörű tárolókönyvtár létesítéséről és fenntartásáról is rendelkezik, sem az OSZK-nak, sem az OKDT-nek nem lehetett kitérnie az elől, hogy ne foglalkozzék e problematikával: az OSZK már az alapjogszabályok megjelenése előtt megtette ezt, az OKDT pedig e jogszabályok megjelenésének „pillanatában”.

Egy későbbi, nevezetesen az 1978. évi, már említett OSZK vezetői tanácsi előterjesztés a korábbi döntéseket szűkítve és specializálva, tulajdonképpen már a „szakterüle-

ti-országos” kooperációs megoldásra tett nemcsak javaslatot, hanem vonultatott fel ez irányban elért részeredményeket is. (Az Országgyűlési Könyvtár a jogi, közigazgatási, a Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtára a kémiai, a KSH Könyvtára pedig a statisztikai szakirodalom gyűjtésére és megőrzésére vállalkozott.)

Most eltekintve az OSZK tárolókönyvtárának hungarikum-gyűjtési feladataitól, nem-hungarikum gyűjtőkörét 1978-ban (számos könyvtár elzárkózása következtében) úgy határozták meg, hogy az idegen anyagot a társadalomtudományok, a szépirodalom és a természettudományok területéről gyűjti, a könyveket éppen úgy, mint a folyóiratokat, de „e két dokumentumtípus tekintetében is figyelmen kívül hagyja a jelentéktelen, a kutatás és a tájékozódás szempontjából közömbös kiadványokat”.

Az OSZK minden bizonnyal helyes úton indult el a probléma megoldása felé. Nem az ő hibája, hogy akkor kezdeményezései ellenére nem sikerült legalább az alapvető szakterületeken maga köré tömörítenie a partnereket. Meglehet, hogy ebben a felszólított könyvtárakat a korábban közszájon forgott nagyságrendek készítették elzárkózásra, illetve a kooperációból való kibúvársra.

Az állományaspasztásra tett javaslatoknak a „hivatalos könyvtárpolitika rangjára való emelése” és a reálisan számított nagyságrendek láttán, feltételezhetően ki lehet küszöbölni ezt az elzárkózást. Ez volna azoknak a szervezési feladatoknak az egyike, amelyek korábban az ágazati irányítás tennivalóiról szólva említettek meg.

Az ez irányban való továbblépés lehetőségeiről a munkabizottság szondázásokat végzett. A következő eredményekkel:

- Az OMK álláspontjának kifejtésére, amely a fentiekben fogalmazódott meg, e munka szövegezője kapott felhatalmazást. Ez akkor is elég széles szakterületeken (életlen természettudományok és műszaki tudományok, hogy az 5/1978. KM sz. rendelet koordinációs központi illetékeségmegjelölésével éljünk) helyez kilátásba pozitív végkifejletet, ha az OMK kurrens gyűjtőkörét a műszaki koordinációs kör vezető szakkönyvtáraival való kooperációban szűkíteni is akarja.
- Az Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár ugyancsak időszerűnek és szakterületi alapon végrehajtandónak ítéli meg a feladatot, amelynek „megoldásában – mondja, 1 vagy 2 fő állományrész-kezelővel tudunk résztvenni, de csak 1988-tól”. Nyilvánvaló: az OSZK tárolókönyvtári kapacitása ezáltal ugyan nem növekszik meg, de egy fontos szakterület vonatkozásában azért felgyorsulhat a munka.
- A KSH Könyvtára ugyancsak a „nem külön tárolókönyvtár” elve mellett szavazott, miközben a begyűjtésben a szakterületi elv érvényesítését és a szelektivitást tartotta kívánatosnak. A számítógépes technológia térhódítása és tárolókönyvtári problémáink megoldása között szintén közvetlen összefüggést lát. Hangoztatta e munkában való részvételi készségét, feltételbeli készségét és kooperatív hajlandóságait.
- Az MTA Könyvtára ez idő szerint arra törekszik, hogy a rekonstrukciója nyomán felszabadult raktári terekkel enyhítsen tagkönyvtárai, elsősorban a társadalomtudományi gyűjtőkörű könyvtárak raktározási helyzetén. E tekintetben a kisegítő raktárak, tehát sem a tulajdonjogot meg nem változtató, sem a szóban forgó állományegységek szerveztségében módosulással nem járó megoldás mellett foglalt állást. Ezen felül úgy véli, ha „a természettudományi és műszaki anyaggal rendelkező könyvtáraink fölösleges, elavult állományukat központi gyűjtőhelynek tudnák átadni, azt is támogatnánk”.

E szondázások tanúsítják: az 1978. évi OSZK-erőfeszítések igencsak „negyedoldalas” eredményeihez képest (mintha) fokozatosan ki lehetne egészíteni a szakterületi tárolókönyvtári funkciók ellátására vállalkozó könyvtárak körét, s az ágazati felügyelet közre-

működésével meg lehet kötni azokat a „gentlemen’s agreement”-eket, amelyek 1978-ban nem jöttek létre.

A kérdés most már csak az, hogy mi legyen ezeknek a saját állományukban a tárolókönyvtári funkciót is beintegráló szakterületi könyvtárak viszonya az OSZK tárolókönyvtárával. Mindenekelőtt szűkíteni kell és lehet az OSZK nem hungarikum gyűjtőkörét. Ám ezt nem szakterületi metszetben kell végrehajtani, hanem időmetszetben.

Nevezetesen: az 1800-ig megjelent régi külföldi anyag vonatkozásában továbbra is az OSZK tárolókönyvtárának kell illetékesnek maradnia, sőt ezt az általános gyűjtőkört valószínűleg 1850-ig érdemes lenne kiterjeszteni (ahogy a hungarikumoknál van). E javaslat indoklása: a nemzeti tulajdonba került történeti gyűjtemények anyagának legértékesebb része már eddig is az OSZK-ban rakódott le, kialakultak az itt szükséges feltárási módszerek, képzett munkatársi gárda alakult ki a KEO (Könyvelosztó) kereteiben, ez a gyűjteményrész, bármiféle úton-módon végrehajtott begyűjtési akciókat is szervezünk a könyvtári „véghelyekről”, alig fog szaporodni, e gyűjtemény igen ritka és minősített használói érdeklődésnek van csak „kitéve”, s itt egyenesen előny, ha az állomány nem szakosított. (Arra nyilvánvalóan számítani kell, hogy jelenleg egyetlen könyvtár sem fogja e tárolókönyvtári megőrzésre az OSZK-nak átutalni kiemelkedő könyvészeti értékeit e korokból. Nem is szabad megkívánni, hogy ezt megtegye, s különben is: e ponton a már megemlített muzeális kezelési jogszabályok hatályossága lép életbe.)

A területi-országos elv érvényesítése

Mint ahogyan az a jelen előterjesztés eddig megismert gondolatmenetéből egyértelműen kitűnt, a közművelődési és iskolai könyvtári hálózatokban felhalmozódott fölös-példányballaszt felszámolása nem képezi a dokumentumellátás javításával összefüggésben tárgyalt tárolókönyvtári problematika részét.

És tulajdonképpen nem tartja annak a szondázások során megkérdezett Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár sem. Ez utóbbi egyenesen hangsúlyozza: „. . . fontos központi segítség lenne, ha a jelenleginél egyszerűbb megoldást találnának a fölös anyagtól való megszabadulásra. Ha ugyanis a 3/1975. (VIII.17.) KM-PM sz. együttes rendeletben előírt procedura szerint járunk el, akkor 4–5 éven belül nem tudunk megszabadulni a . . . jelzett fölös, elavult stb. állománytól [ez, derül ki az interjú más részéből, a FSZEK hálózatában fél és egymillió között mozog a különféle becslések szerint], ami pedig az előfeltétele a kezelhető és használható duplum (= tároló) raktár létrehozásának”.

A FSZEK azt az „élő” duplumraktárat, amelyet saját hálózata valamiféle operatív tápraktáraként, tehát elsődleges olvasószolgálati funkciói (= a hullámzó tömegkereslet) támogatására kíván létrehozni és működtetni, s nem pedig a speciális egyedi igények kielégítésére, 4–5 éves távlatban ténylegesen meg is valósítja. „Ennek épület, személyi, tárgyi stb. feltételeit magunknak kell biztosítanunk” – szögezi le az interjú. Ez a dolog veleje: a

hálózati könyvtárpolitikát kell úgy vinni, hogy az operatív tápraktárak problémája minden tanácsi, szakszervezeti és iskolai hálózatban megoldódjék, ami ugyan nem kis dolog, de nem ez a dolog.

Továbbmenve: ami a hazai kiadású és a „dokumentumellátási-tárolókönyvtári szempontból figyelésre érdemes” dokumentumoknak a „véghelyekről” történő kimentését és állományi újraszervezését illeti, az előterjesztés a megoldás felé vezető lépcsőnek azt tartja, hogy a szóban forgó dokumentumok a területileg illetékes megyei könyvtárakba jussanak el, és szükséges egyedeik azok állományába integrálódjanak be.

Adatokkal támasztatott alá: az így kezelendő állományegységek száma korántsem végtelen, s nagy a valószínűsége annak, hogy az említett integrálódás során az egymillióra becsült egységből legfeljebb 250–300 ezer egység szerveződik a megyei könyvtárak állományában új állományú.

Sonnevend Péter idézett tanulmányában olvasható: „... több megyei könyvtár vállalta, hogy megyehatárain belül fokozatosan megtisztítja a két közművelődési, majd az iskolai könyvtári hálózatot is az inkurrens könyvektől, s a még hasznosítható anyagot előbb a szűkebb pátriában igyekszik megfelelő helyre juttatni, majd a maradékot (ez is megyéenként több tízezer kötet) átadja az országos fölőspéldány gazdálkodás céljára”.

Igaza van a szerzőnek abban, hogy e területi rendbetételhez a megyei könyvtár a legadekvátabb segítő szervezet, amelynek segítségét – tehető hozzá mondanivalójához – tulajdonképpen nem volna szabad megvonni az egyes megyék kis és még kisebb szakkönyvtárainak állománytisztító erőfeszítéseitől sem (különösen hogy a hazai kiadású állomány „kimentése” területi elven került javaslatba).

Magát a begyűjtést illetően azzal a megszorítással van egyetértés Sonnevend Péterrel, hogy

- előfeltételként célszerű venni a 3/1975. KM-PM sz. rendelet javasolt „liberalizálását”,
- az „élő” megyei duplumraktárak terjedelmének, megtartási példányszámának, működésének kérdéseit javasoljuk az egyes megyék (kooperációs) könyvtárpolitikai illetékességébe utalni mint a hálózat (hálózatok) rendeltetésszerűen eredményes működésének egyik összetevőjét,
- a területi tárolókönyvtári funkció ellátását a megyei könyvtárak állományába célszerű beilleszteni, s ennek megfelelően bánni az összegyűlt többes példányok erre érdemesnek minősített részével,
- az 1952 után megjelent hazai anyagot illetően (a korábban felsorolt biztonsági tényezők alapján) mondjunk le az „országos fölőspéldány gazdálkodás” feletébb költséges és hatástalan ideájáról, azaz a regionális tárolókönyvtári funkciókat is ellátó megyei könyvtárak és az OSZK tárolókönyvtára között a dokumentumátutalási kapcsolat tartósan csak az 1850-ig megjelent hungarika dokumentumokra nézve maradjon érvényben. (E tekintetben a megyei könyvtárak nemcsak a muzeális ritkaságokhoz fognak ragaszkodni, hanem az 1850-ig megjelent anyag helytörténeti vonatkozású darabjaihoz is – joggal.)

Tekintettel arra, hogy – mint már szó volt róla – az OSZK tárolókönyvtára jelenleg 1960-ig gyűjti a hazai kiadású dokumentumokat, itt viszont mindeddig 1949, illetve 1952

került javaslatba, át kellett gondolni a „kritikus időhatár” kérdését is. Úgy tűnik, hogy az OSZK 1960-as gyűjtési határa túlbiztosítás, s így legfeljebb csak a korábban kijelölt 1952-es időhatár vehető reálisnak.

Szólni kell még arról, hogy az 1978 óta meglévő regionális kötelezpéldányok egyszer majd miként integrálódjanak a területileg szervezett tárolókönyvtárak anyagába. Nagyon kétséges, hogy – jól szervezett megyei könyvtári állományok mellett és a regionális kötelezpéldányokban illetékes szakkönyvtáraknak a szakterületi tárolókönyvtárakhoz fűződő kapcsolatait ugyancsak jónak feltételezve – a megyénél nagyobb egységekre kiterjedő regionális tárolókönyvtári szint kifejlesztésére valaha is szükség lesz. Másként szólva: a regionális kötelezpéldányok jelenlétét elsősorban a szolgáltatásban részesülő 26 könyvtár állománygyarapítási megsegítésének (bizonyos kiadványfajtákban: állománygyarapítási „nehéz helyzetbe hozásának”) tartjuk a könyvtárközi kölcsönzés és másolatszolgáltatás decentralizálásának és meggyorsításának (megelőlegezett, eddig azonban nem teljes mértékben valóra váltott) reményével¹³. (Egyébként felettébb időszerű volna a könyvtárközi kölcsönzési forgalom országos elemzése, s az így nyert megbízható adatok alapján intenzív szakmai propaganda folytatása a forgalom átstrukturálására, nem utolsósorban a regionális kötelezpéldányok e funkciójának közismertebbé tételére.) A regionális tárolókönyvtári kérdést a jelen pillanatban azzal lehet nyitva hagyni, hogy előbb kerüljön sorra a megyei könyvtári szintű problémamegoldás.

Zárszó

Sonnevend Péter többször idézett tanulmányában – egyetértőleg – tűnnek fel a kesernyés megjegyzések, amelyek szerint a könyvtárközi kölcsönzési forgalom felől nézve a tárolókönyvtári rendszer „nem indokol valamiféle nagy beruházást igénylő fejlesztést”. Ez a vizsgálat is úgy látta – bizonyítják az eddig leírtak –, hogy a tárolókönyvtári tervek időnkénti fel-felvetődésében se más e használati szempontra való hivatkozás, mint egy egészen másféle problémának – a rendszeres állományapasztás pangása következtében (is) sok helyütt bekövetkezett és bekövetkező tárolási ellehetetlenülésnek – tetszetősebb ruhába történő öltöztetése.

A tárolási problémát – persze – eddig sem lehetett és a jövőben sem lehet valamiféle központi szuperraktár beruházásának elhatározása és realizálása révén megoldani. Ha a javasolt selejtezési-állománykivonási „liberalizálást” végrehajtjuk, és elvégezzük a racionális számszerűségek alapján adódó állománybegyűjtő és szervező feladatokat, nincs is rá szükség. (Félreértés azért ne essék: nem általában esett szó a tárolóterei beruházások és bővítések szükségtelen voltáról, hanem csak egy országosan minden fölőpéldányt és gyarapítási tévedést magába gyűjtő raktár vonatkozásában.)

Mindazonáltal időszerű, hogy a könyvtári „véghelyekről” kimentsük azokat a dokumentumokat, amelyek a szakterületi-országos, illetve a területi-országos elv érvényesítésével haszonnal, az „országos dokumentumvagyron” információs értékét növelően integrálódhatnak be különféle nagykönyvtári állományokba, illetve az OSZK speciális szervezeti egységébe, az országos tárolókönyvtárba.

A dokumentumellátás szintentartása és indokolt növelése azonban főként az állománygyarapítás devizaellátásán, általában a magasabb és az áremelkedési-információs tendenciákat értékében meghaladó mértékű állománygyarapítási ráfordításon múlik. Ezen fölül még: a könyvtár- és tájékoztatásügyben olyan ellátottsági-használati elemzések vállalásán, amely elemzéseknek mostanában meglehetősen híján vagyunk.

A jövőben vélhetőleg javuló dokumentumellátottságból határozottan felgyorsult, a mennyiségi igénynövekedéseket is megfelelő kapacitással kielégíteni tudó tényleges dokumentumellátást, dokumentum- és másolatszolgáltatást (könyvtárközi kölcsönzést) kell biztosítani. E követelménynek – továbbmenve a feltételrendszerben – a jobb lelőhelytájékoztató révén (ez az értelme a számítógépes technikák gyorsított térhódításával kapcsolatos kívánalmunknak), illetve a repro- és mikrográfiai előállító és fogadó struktúra gyors és határozott fejlesztésével lehet megfelelni. Arra ugyan nincs lehetőség, hogy hazánkban most egy BLLD (British Library Lending Devision) típusú „HLLD”* (Hungarian Library Lending Division) jöjjön létre. Azonban senki sem tiltja meg nekünk, hogy az egyes szakterületek legfejlettebb könyvtárai a jövőben „HTLLD”-ként (Hungarian Technical Library Lending Division), „HALLD”-ként (Hungarian Agricultural Library Lending Division), „HMLLD”-ként (Hungarian Medical Library Lending Division) működjenek, amelyek ha a szolgáltatható állomány gazdagságában messze el is maradnak példaképpüktől, de egy jótányit sem megbízhatóságában, gyorsaságában és udvariasságában. (Az OMK éppen mostanában gyürkőzik neki, hogy ez utóbbi követelményeknek megpróbáljon a maga illetékeségében eleget tenni.) És nagyjából ugyanez jelenthető ki a még kivonni és újjászervezni érdemes hazai dokumentumokkal megerősített megyei könyvtári állományok könyvtárközi szolgáltatási funkcióinak fokozásáról is.

JEGYZETEK ÉS HIVATKOZÁSOK

1. Az előterjesztés megszületését munkabizottság segítette. Benne a következők vettek részt: *Cziegler Mária* munkatárs (OMIKK, később: VATUKI Szakkönyvtára), *Maurer Péter* csoportvezető (OMK), *N.Rácz Aranka* ny. főosztályvezető (a munka elején az OSZK megbízásából), *Sáfár Katalin* osztályvezető (FSZEK) és *Vitályos László* osztályvezető (MTA Könyvtára). A munkabizottság tagjai több könyvtárban folytattak szondázást. *Cziegler Mária* és *Maurer Péter* a szombathelyi *Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár*at kereste fel (*Takács Miklós*), *Maurer Péter* a *KSH Könyvtár*ában (dr. *Csahók István*) konzultált. *Sáfár Katalin* kérésére a *FSZEK* (*Kiss Jenő*) és az *OIK* (dr. *Birtalan Győző*) küldte el írásos feljegyzését a témakörből. *Vitályos László* kérésére ugyanígy járt el az *MTA Könyvtára* (dr. *Rózsa György*). Az *OMIKK* álláspontjának kifejtését *Ágoston Mihály* főigazgató az előterjesztés szerzőjére bízta. A munkálatok a tárolókönyvtári problematika hagyományos számbavételével indultak. Erről *Cziegler Mária* (ld. 2.sz. jegyzet) dolgozata tanúskodik. Előrehaladásuk során azonban kiderült, hogy nálunk rendkívül „szövődményes” helyzet, azaz a tárolókönyvtárak kérdését csak az állományapszítás, az állományújjászervezés, illetve a dokumentumellátás javítása által meghatározott összefüggésekben lehet érdemben megvizsgálni, illetve csak így lehet javaslatokat tenni a tartós holtpontról történő elmozdulásra. E felismeréshez jelentős segítséget adott *Sonnevend Péter* és *Sz.Kiss Csaba* (ld. 2.sz.

* A szerző BLLD-mintára készült szójátéka még a British Library átszervezése előtt készült. A BLLD új elnevezése ugyanis BLDSC – British Library Document Supply Centre. (A szerk.)

- jegyzet) dolgozata. Az eredeti előterjesztés Sonnevend Péter tanulmányának címét vette kölcsön.
2. SONNEVEND Péter: Tárolókönyvtárak és dokumentumellátás. = Könyvtári Figyelő. 1984. 5.sz. 486–492.; CZIEGLER Mária: Tárolókönyvtári koncepciók és tárolókönyvtárak. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1984. 6–7.sz. 244–251.p.; KISS Csaba, Sz.: Kөрkép az állománykivonásról = Könyvtári Figyelő, 1984. 3.sz. 294–301.p.
 3. BÜKYNÉ, HORVÁTH Mária: A természettudományi periodikumok használatának alakulása az Akadémiai Könyvtárban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1984. 6–7.sz. 224–237.p.
 4. N. RÁCZ Aranka: A tároló könyvtár gyűjtőköre. OSZK vezető tanácsi előterjesztés. 2341/1978. sz.
 5. A 4006/1954. (1.2.) KGM sz. utasítás alapján.
 6. KOVÁCS Máté: A magyar könyv- és könyvtárkultúra a szocializmus kezdeti szakaszában. Bp. 1961, OKT. 82. és 85. p.
 7. ARATÓ Ferenc: Iskolai könyvtáraink fejlődése. = Könyvtártudományi tanulmányok 1971–1972. Bp. 1974. NPI. 69–130.p.
 8. KONDOR Imréné: Könyvek Központi Katalógusa. = Könyvtári Figyelő, 1982. 6.sz. 611–620.p.
 9. SZILVÁSSY Zoltánné: Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusa (KFKK). = Könyvtári Figyelő, 1982. 6.sz. 621–632.p.
 10. BÁRDOSI Mária–BERKE Barnabásné–FUTALA Tibor: Egy számítógépes adattár „vallomásai”. Elemzések a Műszaki Könyvtári Koordinációs Kör 1983-ra bejelentett külföldi folyóiratgyarapodásáról. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1984. 6–7.sz. 211–223.p.
 11. A szóban forgó fejlesztési koncepciót az OMIKK f. évi április 3-án tartott vezetői ülésének vitája nyomán a főigazgató elfogadta.
 12. vö. Tájékoztatás a szakmai tájékoztatásról. 3. bőv. és átdolg. kiad. Bp. 1985. OMIKK.
 13. FOGARASSY Miklós: Szakfelügyeleti jelentés és intézkedési terv a területi (regionális) könyvtári együttműködésről. Bp. 1983. dec. soksz. 25 p. + melléklet.

JOB B KÉSŐN, MINT SOHA. 1985 utolsó hetében a Pennsylvania State Library egyik könyvtárosa egy igen régi, forradalom előtti kötetet talált a könyvbedobón keresztül visszajuttatott könyvek között (az amerikai közművelődési könyvtárakba zárva tartás esetén is vissza lehet vinni a könyveket – egy, az utcáról elérhető nyíláson kell bedobni őket (a szerk.). A *Taunsend's Collection* című könyv, amely egyébként kétkötetes, 1656 és 1657 közötti brit törvényeket tartalmaz, 1658-ban jelent meg, és a Könyvtár igazgatója szerint 1823 és 1900 között kölcsönözhettek ki. Az igazgató reméli, hogy az esetről a sajtó és a televízió is beszámol majd, s a nyilvános, elismerő hang arra indíthatja a visszahozót, hogy kilép az ismeretlenség homályából, s esetleg visszahozza a hiányzó második kötetet is. (N.I.)

ÁLLOMÁNYAPASZTÁS – FÖLÖSPÉLDÁNY-GAZDÁLKODÁS – TÁROLÓKÖNYVTÁR

Tézisek

SONNEVEND PÉTER

Szerzői előbeszéd (1986. június)

A téma és szerzője három éves összakapcsolódásáról essék itt szó – személyesen és a köz tájékoztatására.

A lap felelős szerkesztője, Gerő Zsoltné 1983 tavaszán kért föl egy cikk megírására a tárolókönyvtárak elvi kérdéseiről. Az OKT vezetői ez időben bízták meg *Futala* Tibort, hogy egy ad hoc munkabizottság vezetőjeként vállalkozzon a hazai tárolókönyvtári koncepció kidolgozására. A szerzőre, vezetőinek nyugdíjba vonulása, súlyos betegsége következtében 1983 nyár végétől újabb és újabb intézményi feladatok hárultak, így az elvállalt írás határideje előbb őszre, majd 1984 elejére halasztódott.

Eközben napvilágot látott a lap együttműködési célszáma (1983/5.) *Horváth* Tibor vendégszerkesztői közreműködésével, s benne *Futala* Tibor – *Horváth* Tibor – *Papp* István gondolatgazdag, de számos ponton vitatható cikke *Együttműködés vagy rendszerszerzés?* címmel. Értékelés és vitázás különböző arányban jutott érvényre: *Vajda* Gábor hozzászólásában (1984/3.), a szerző írásában (Tárolókönyvtárak és dokumentumellátás. 1984/5.), – kétségbe vonva a triász hazai BLLD-sürgetésének megalapozottságát –, majd később *Kondor* Imréné tanulmányában (1985/2.).

A bizottság munkájához kapcsolódóan a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* szemlét közölte a témáról (*Cziegler* Mária: Tárolókönyvtári koncepciók és tárolókönyvtárak. 1984. 6–7.sz.).

1984 tavaszán a bizottság addigi OSZK képviselője *N. Rácz* Aranka közölte *Futala* Tiborral, hogy nyugdíjaztatása okán kéri a további részvétel alóli felmentését, és javasolta illetékes OSZK munkatárs bevonását. Ígéret ellenére ez nem történt meg.

A bizottsági anyag tervezete 1985 tavaszára készült el, ezt megkapta *N. Rácz* Aranka is, aki több érdemi kérdésben ellenvéleményét írásban fejezte ki, amelyet azonban a bizottság nem fogadott el. Az *Élet és Irodalom* 1985. 44. számában megjelent *Kiss* Jenő pamfletje (Őrizzük vagy használjuk?), amelynek néhány sommás megállapítását a szerző vitatni próbálta, de az *ÉS* hozzászólását – túlzottan szakmainak ítélve – nem publikálta. A vita más fórumon gyűrűzött tovább (lásd *Pataki* Ferenc cikkét az *Új Tükör* 1985. 50. számában és *Sz. Kiss* Csaba írását a *Könyvtáros* 1986. 3. számában).

A *Futala* Tibor vezette munkabizottság előterjesztését – *Tárolókönyvtárak és dokumentumellátás* címmel – az OKT elnöksége 1985. november 13-án tárgyalta meg, s azt az álláspontot alakította ki, hogy új előterjesztés készítése szükséges, s ezzel a munkával megbízta a szerzőt. Az alább következő anyag első változata 1986 márciusában készült el,

s megvitatásra került az MM Könyvtári osztályán több megyei könyvtárigazgató, *Vályi Gábor* OKT elnök, *Futala Tibor* és mások jelenlétében, majd az OSZK vezetői tanácsában a szakkönyvtári hálózatok (MTA, ELTE, AGROINFORM) vezető munkatársainak részvételével. Ezután alakult ki a mai változat, amelyet az OKT plenáris ülésén 1986. június 17-én tárgyaltak meg. Itt egy újabb munkabizottság létrehozásáról született döntés, amelynek 1986. szeptember végéig kell összeállítania anyagát.

Végül az MKE 1986. évi vándorgyűlésének egyik fő témája is ez lesz. Szerző reméli, hogy közeledik a döntések ideje.

* * *

Helyzetfelmérés

1. Az országos könyvtári állományvagyron az elműlt évtizedekben nagymértékben gyarapodott. Az állománynak mai napig meghatározó része (a közművelődési és iskolai könyvtári hálózatokban 90%-ot meghaladó arányban) a könyvekből kerül ki.

Míg 1950 után a könyvtári könyvállomány 5 millió körül mozgott, a 60–70-es évek fordulóján megközelítette az 50 milliót s a 80-as évek elején a 95 milliót. Az utolsó évtizedben a növekedés görbéje kevésbé meredek (az éves beszerzések csaknem stabilnak mutatkoznak s erősödött az állományapasztás), de a mai tendenciákat a jövő felé felrajzoló extrapolálás azt jelzi, hogy a század végére meghaladhatja a 140 milliót.

2. A ma működő mintegy 15 ezer közkönyvtár (10 ezer közművelődési, 4 ezer iskolai és 1,5 ezer szakkönyvtár) felének állománya 1–5 ezer egység között mozog; negyedének ennél kevesebb s ismét negyedének ennél több van az állományában. A hazai könyvkiadás évente 6–7 ezer könyvet termel (ennek fele kerül könyvkereskedelmi forgalomba). Az elműlt 25–30 évben a könyvtári (főleg közművelődési könyvtári) szempontból figyelemre érdemes hazai könyvek száma 150 ezerre becsülhető (viszonyításként: 40 év alatt 26,5 ezer szépirodalmi kiadvány született).

A megyei könyvtárak körében az átlagos nagyságúak 250 ezer körűli állománnyal rendelkeznek, a városiak körében ez 80–150 ezer közt mozog. Az összes könyvtártípusból mintegy 300 könyvtár állománya haladja meg az 50 ezres nagyságot (hozzávetőlegesen fele-fele arányban szerepelnek közművelődési és szakkönyvtárak).

3. A világ éves könyvtermelése eléri a 700 ezres nagyságot; ennek mintegy 5%-át reprezentálja a hazai könyvtári gyarapítás (a központi könyvkatalógushoz 200 könyvtártól érkező évi 200 ezer bejelentés kb. 35 ezer művet jelent). Az országos könyvtári könyvgyarapodásnak 5–6%-ára tehető a külföldi könyvanyag (a szakkönyvtárak körében az arány 20–25%-ra becsülhető).

4. A könyvtárhasználat össz mennyisége az elműlt évtizedben számos – itt nem tárgyalható – társadalmi-kulturális folyamat függvényében közismerten alig változott. Ez az állomány oldaláról azt jelenti, hogy – példaként a legjobban adatolt közművelődési

könyvtárakra szűkítve a vizsgálódást – míg egy-másfél évtizede a kölcsönzések száma a duplája volt az állománynak, ma az arány 1 : 1-hez. A következő időszakban országosan nem lehet számolni a kölcsönzés jelentős változásával, ugyanakkor a helyben történő használat fokozatosan emelkedik. Ebből az következik, hogy az állomány egyre kisebb hányada használdódik el fizikailag.

5. Az elmúlt másfél évtizedben a könyvtári selejtezési, fölőspéldány kivonási – egy szóval állományapasztási – tevékenység minden könyvtártípusban egyaránt enyhén emelkedő tendenciát mutatott. Így a szakkönyvtárak körében az *apasztás* és *gyarapítás* egymáshoz viszonyított aránya mintegy 25% volt, míg a tanácsi közművelődési könyvtárakban meghaladta a 35%-ot (miközben az utóbbi éveket vizsgálva a megyei és a fővárosi hálózatok jelentős szóródást mutatnak: 20%-ig 1 megyei hálózat, 20–30% közt: 7 megyei, 30–60% közt: 2 megyei, 60–70% közt: 1 megyei és 70–80% közt: 1 megyei hálózat). Összegző számokkal élve: az egész könyvtári rendszer másfél évtized alatt kb. 14–15 millió könyvet vont ki az állományból (a tanácsi közművelődési könyvtáraknál 1971–1983 közt 25 millió gyarapítás és 9,1 millió apasztás; a szakkönyvtárak körében mértéktartó becsléssel 11,25 millió gyarapítás és 2,9 millió apasztás következett be).

6. Az OSZK-funkcióként végzett országos fölőspéldány-hasznosítás keretében az utolsó másfél évtizedes időszakban mintegy 1 millió kötet forgalmazására került sor, ebből könyvtári elhelyezést nyert mintegy 60% (beleértve az OSZK-ban kifejlesztésre kerülő tárolókönyvtárat is), könyvkereskedelmi hasznosításra került mintegy 15%, tartalékba tevődött ismét kb. 15% (ebből időközben kb. fele kikerült könyvtárakba), míg a maradék ipari hasznosításra lett átadva. Az OSZK Fölőspéldány Központja a 70-es évek közepéig – végéig a korábbi országos begyűjtéseket dolgozta fel s emellett a nagyobb könyvtárak körében összeállított fölősjegyzékek terjesztésével segítette az igények összegyűjtését, majd az utóbbi években ezen túlmenően több megyei könyvtárral kötött megállapodást a megyei közművelődési és iskolai hálózatok két lépcsős állománytisztítására (első lépcsőként a megyei könyvtár a fölős anyagot a megye területén igyekszik elhelyezni, majd a fennmaradó részt átadja az OSZK FPK-nak országos terjesztésre). 1983-ban az OSZK a Könyvért vállalattal közösen antikvár boltot hozott létre a könyvtárak által nem igényelt – de magánszemélynek még eladható – fölőspéldány-anyag hasznosítására.

7. A tárolókönyvtári gondolat a korábbi elméleti vizsgálódások után az utóbbi évtizedben gyakorlati eredményeket hozott. Kialakulóban van egy szakterületi struktúra: az Országgyűlési Könyvtár vállalta a jogi és közigazgatási szakterületet, a KSH Könyvtára a statisztikát, az OMIKK/OMK a műszaki területeket valamint az ún. élettelen természettudományokat, a Közlekedési Múzeum Könyvtára gyűjti a közlekedéstörténeti anyagot stb. Az OSZK tízéves gyűjtési anyagát, kb. 100 ezer kötetet tudott elhelyezni az 1984-ben elkészült törökbálinti tárolókönyvtárban (illetve annak felszelvényében). Az OSZK TK gyűjtőkörébe lényegében a bel- és külföldi társadalomtudományi és szépirodalmi művek tartoznak (ezt egészítik ki a természettudományi kézikönyvek), s jelenleg érvényes minisztériumi állásfoglalás szerint megkapja a megfelelő friss kötelepéldány-anyagot, azaz gyűjtése időben (helyesen) nincs lezárva.

Tennivalók

1. A használati elv prioritásának szem előtt tartásával kell újrafogalmazni az állománygyarapítás kooperatív modelljét, elsősorban a 100–200 – jelentősebb külföldi anyaggal gyarapodó – országos szakkönyvtár körében (ennek munkálatai újakezdődtek az OSZK-KMK égisze alatt).

2. Az állományasztási és a tárolókönyvtári tennivalók a használat + megőrzés funkciópárból vezethetők le. A rendszerszerű együttműködés racionalitása azt diktálja, hogy az egyes könyvtárak (könyvtári hálózatok) a használóik köre számára szükséges dokumentumokat őrizzék, s az ebből a szempontból fölös anyagot a könyvtári rendszer egésze kiemelt hierarchikus helyekre koncentrálja (vagyis a ritkán keresett anyagokat minél kevesebb ponton tárolja).

Praktikusan szét lehet választani a hazai, illetőleg külföldi kiadványok esetében követendő megőrzést: az előbbieket több ezer könyvtárban halmozódnak fel s maximum egy-két száz helyen őrzendők bizonyos idő elteltével, míg az utóbbiak néhány száz helyen gyarapodnak s idővel egy-két tucat helyre tömöríthetők.

A könyvtári rendszer egészének együttes feladata, hogy „megőrizze. . . azokat a könyvtári anyagokat, amelyek az egyetemes, a nemzeti és a nemzetiségi kultúra, valamint a tudományos kutatások szempontjából jelentősek” (1976. 15. tvr. 6. par. c/pont).

A muzeális értékű, illetőleg a nemzeti könyvtári magyar vonatkozású könyvtári anyagok megőrzésére/védelmére vonatkozó – jogszabályban rögzített – tudnivalóktól eltekintve az egyes könyvtártípusok megőrzési funkcióit az alábbiakban lehet összefoglalni:

- a *közművelődési* könyvtárak terén a hálózati központok (megyei könyvtár, SZMT mellett működő, valamint az országos szakágazati központi könyvtárak) nagyobb arányú retrospektív anyagot őriznek, s a megyei „A” típusú könyvtárak a XX. századi magyar könyvkiadást érdemi teljességgel reprezentálják; az alacsonyabb szinteken a könyvtárak a korszerű színvonalú anyag rendelkezésre bocsátásáról gondoskodnak, megőrzési kötelezettség nélkül;
- az *iskolai* könyvtárak esetében valódi megőrzési funkció nem jelentkezik;
- a *felsőoktatási* (központi) könyvtárak szaktudományi illetékességük terén a megőrzési funkcióknak is eleget tesznek (illetve ezt átruházhatják ld. a következő típusnál).
- a *szakkönyvtárak* közül az *országos feladatkörű szakkönyvtárak* szaktudományok körében megőrzési funkciót teljesítenek, a megőrzést – pontos elemzések, konkrét hosszútávú megállapodás alapján – másra, így egy *egész tudománycsoport nagykönyvtárára* (tárolókönyvtárára) is *átruházhatják*.

Természetesen az évszázados tradíciójú gyűjtemények – esetleg profilidegenné vált – korpuszaihoz csak a legnagyobb óvatossággal szabad nyúlni; általánosságban inkább az a kívánatos, hogy a hagyományos állománytestek maradjanak meg eddigi helyükön, környezetükben.

3. Az ezredfordulóig várhatóan a gyarapításhoz viszonyított asasztás aránya növekedni fog (különösen a közművelődési, iskolai, valamint a helyi jellegű szakkönyvtárak körében): remélhetőleg a mai legjobb szintje lesz addigra az átlag. Ez azt is jelenti, hogy

az előző másfél évtizedhez viszonyítva lényegesen nagyobb mennyiség kerül ki az elsődleges gyarapítás helyéről.

A tevékenység mennyiségi növekedésénél fontosabb, hogy minden könyvtár napi munkaszervezetében helyet kapjon az állományapaszttás. A könyvtárak nagysága, funkciója, típusa erősen befolyásolja e tevékenység határait, de kétségtelenül minden könyvtárban jelentkezik e feladat.

4. Az eddigi eredményekre s azon belül a pozitív példákra hivatkozva megállapítható, hogy ennek a feladatnak az elvégzése elsősorban megfelelő szemléletet, racionális – könyvtáron belüli és könyvtárak közti – munkaszervezést, ezt támogató módszertani tevékenységet igényel. A fentebb hozott adatsorok kellően alátámasztják azt a következtetést, hogy a 3/1975. KM-PM sz. rendelet önmagában korántsem gátja a célirányos apaszttási munkának. A könyvtári anyagoknak az adott könyvtári állományból való törlése során – az országos könyvtári vagyron megőrzése szemszögéből – az alábbiak figyelembevétele szükséges:

- az elhasználódott állapotban levő anyagokat – az érvényes előírásokat betartva, minden további nélkül – törölni kell;
- az adott helyen profilidegenné vált, a tartalmilag elavult (illetve korszerűbb kiadvánnyal felváltott), a már szükségtelenül nagy példányszámú stb., összefoglaló néven fölőspéldányok bizonyos része szükséges lehet a könyvtári rendszer más pontján, ezért meg kell vizsgálni a hasznosítás alábbi – fokozatos – lehetőségeit:
 - saját hálózatban elhelyezni (állománykiegészítés, újrafelhasználás), hálózati tartalékba (tárolóba: ld. következő, 5. pont) juttatni (könyvtárközi kölcsönzés, ill. későbbi állománykiegészítés);
 - az országos fölőspéldány-elosztásban felkínálni megőrző funkciójú könyvtáraknak (tároló könyvtáraknak) megőrzés, újrafelhasználás, könyvtárközi kölcsönzés);
 - a fennmaradó anyagból meg kell kísérlni a – bel- és külföldi – kereskedelmi értékesítést (lakossági felhasználás);
 - végül az így sem értékesíthető maradékot ipari hasznosításra lehet eladni (papíripari nyersanyag).

5. Mivel a könyvtári *könyvvagyron* mintegy *háromnegyed* része a gyorsabban változó használati igényeket kielégítő *közművelődési és iskolai könyvtárakban* található, különösen fontos, hogy számunkra kellően instruktív tervezési és metodikai fogódzók álljanak rendelkezésre (bizonyára ki lehetne munkálni, hogy a közelmúlt kiadványainak mekkora szelete kívántatik meg *egy helyi – egy nagyközségi/kisvárosi – egy megyei/nagyvárosi* könyvtárban; bizonyára eligazítást tud nyújtani a KMK állománygyarapítási tanácsadással foglalkozó részlege a tartalmilag új kiadvánnyal felváltott művekről). E könyvtártípusnál feltételezhetően szükséges lehet egy olyan *háttér-raktár* kialakítása, ill. tervbe vétele, amely a fontosabb (pl. klasszikus régi és mai szépirodalmi) művekből tartana megfelelő példányt a lökészerűen jelentkező átmeneti igények fedezésére (pl. tévéjáték/film műsorra tűzése – ld. A pármái kolostor). Az elmúlt pár év kellő tapasztalatot hozott a tekintetben, hogy a megyei könyvtárak képesek megszervezni a két közművelődési hálózat és az

iskolai könyvtárak állományának megtisztítását – most ezt a tennivalót folyamatossá kellene tenni.

Egyes megyék (szomszéd megyék együttműködő csoportja) esetében hasznos lehet ennél bővebb funkciójú – egyfajta tároló könyvtári – *gyűjtőhely* kooperatív szervezése is (ritkán használt állományrészek tárolása; állományból kikerült tartalékanyag gyűjtése későbbi helyi könyvtári igények kielégítésére).

Továbbá arra is célszerű ösztönözni a megyei könyvtárakat – központi támogatással is –, hogy az általuk országos hasznosításra alkalmasnak talált, területükön az újraelosztás után is fölsőnek bizonyult anyagokról *maguk készítsenek jegyzékeket* (más nagykönyvtárak eddigi gyakorlatát követve) s az OSZK FPK beiktatásával elégséki ki a jelentkező igényeket. Ez a megoldás mindenképpen kevésbé költséges, mint a jelenlegi, halmozott szállítási és tárolási teherrel járó változat (természetesen azon megyék esetében, ahol ez nem oldható meg, maradna a mai, az OSZK FPK-ra alapozott változat). Várhatóan a megyei szinten kivont anyag országos hasznosításra alkalmas része nem lépi túl az 5–10%-os arányt.

Felmerülhet, hogy az elsősorban *hazai kiadványokat gyűjtő helyi* jelentőségű (intézményi, vállalati) *sakkönyvtárak* állományapasztási tevékenységét is célszerű lenne a megyei könyvtár hatáskörébe adni.

Az utóbbi években *városi szerepkört* kapott települések *könyvtárait* is be kell kapcsolni az *országos újraelosztási mechanizmusba*, hogy a számukra szükséges régebbi kiadványokhoz hozzájuthassanak.

6. A megyei könyvtárak szerepének megfelelő funkciókat láthatnak el a *felsőoktatási intézmények központi könyvtárai* saját hálózatuk vonatkozásában (apasztás módszertani-szervezési irányítása, a fölőspéldányok első szinten helybeni újraelosztása, az országos szinten hasznosítható anyag körözési jegyzékbe foglalása s – az OSZK FPK által összesített – igények kielégítése).

7. A *sakkönyvtárak* fölőanyagát – különös tekintettel a *külföldi anyagra* – újrahasonosításra legcélszerűbb az *országos/tudományági*, tudománycsoporti/*könyvtárra* bízni, amely egyrészt kiegészíti az anyagból saját állományát (tároló funkció), másrészt gondoskodik a szükségesnek ítélt mértékű országos hasznosításról. Szerencsés lenne, ha az OMIKK/OMK ilyen téren szerzett *tapasztalatait* érvényesíteni lehetne az *orvosi/egészségügy*, illetve a *mezőgazdasági* hálózatokban.

8. Az országos könyvtári nyilvántartást is felhasználó újabb keletű *gyűjtőköri kooperációs* munkálatok keretében kellene meghatározni a fölőspéldánygazdálkodási/*tárolókönyvtári* illetékeseket.

9. Az OSZK TK a teljes körűen megrajzolt szakterületi tárolókönyvtári modellben is kapja meg a felelősséget a *bel- és külföldi társadalomtudományi és szépirodalmi anyag* gyűjtésére, a többi szakterületi partnerhez hasonlóan időbeni korlátozás nélkül. Itt – figyelembe véve, hogy a többi szakterülethez viszonyítva lényegesen nagyobb mértékű a retrospektív dokumentumhasználat – számolni lehet az MTA Könyvtárának bizonyos mértékű párhuzamos szerepvállalásával. Az OSZK TK fokozatosan váljék a könyvtárközi kölcsönzés szolgáltató bázisává, illetve – szükség szerint – kapjon feladatot az állomány-

gyarapítási kooperáció keretében is. A TK működéséhez elengedhetetlen a megfelelő hírközlési (telex stb.) és másolási eszközök biztosítása, hogy szolgáltatásai operatívak lehessenek a könyvtárközi kölcsönzés keretében.

10. A *törökbálinti* tárolókönyvtár eddigi foglalt *félszelvényének* 1986 végi megüresedése után úgy kell azt berendezni és munkaszervezetileg kialakítani, hogy alkalmas legyen a *megnövekvő* fölőspéldány-anyag átvételére és hasznosítására.

11. Külön érdemes hangsúlyozni az új bejelentési jogszabály (7/1985. MM sz.) azon előírását, hogy az állományból való *kiiktatást is be kell jelenteni* a központi katalógusoknak, mivel csak így tudnak megbízható információkkal szolgálni a keresett kiadványok lelőhelyéről. Kívánatos arra törekedni, hogy az 1970-ig kiépítés/megjelenés alatt álló *retrospektív külföldi folyóirat-lelőhelyjegyzék* használhatóságának megőrzése érdekében a résztvevő könyvtárak anyagának lehetőleg a jegyzékben rögzített *gazdánál* kell maradnia.

12. Az OSZK és a Könyvért Vállalat által közösen üzemeltetett antikvárium a továbbiakban foglalkozzon más könyvtáraknál – kiejárlás után – visszamaradt anyag forgalmazásával is, az OSZK FPK ellenőrző szerepének közbeiktatásával.

13. A jelenlegi javaslatokat az *országos könyvtári szaktestületekben vitára* kell bocsátani az elképzelés pontosítása, a felelősségi körök konkrét meghatározása végett. A kialakított mechanizmus kellő szakmai irányítása érdekében célszerű megfontolni egy *szakbizottság* felállítását az *OKT égisze* alatt.

A HORVÁT NEMZETI KÖNYVTÁR (a zágrábi Nemzeti és Egyetemi Könyvtár) a UNIMARC formátum alapján dolgozta ki online katalógizálási programját, 1980-tól kezdve. 1981-ben indult meg a Croatica monográfiák, 1982-ben a Croatica folyóiratcikkek, 1983-ban Jugoslavica, 1984-ben pedig a külföldről beszerzett külföldi monográfiák online katalógizálása. A horvát könyvtárak külföldi monográfiáinak központi katalógusa is online használható formában épül 1984 óta.

International MARC Programme Newsletter
1986. március

OSZTÁLYOZÁS ÉS INFORMÁCIÓKERESŐ TECHNIKA

Egy tantárgy oktatásának lehetőségei

PÁLVÖLGYI MIHÁLY

A főiskolai könyvtárosképzés reformja során,¹ új tantárgyak mellett olyanok is kialakultak, melyeknek részelemei ugyan megtalálhatók a korábbi tantervben, de nem a jelenlegi szerkezetben, összetételben. Ilyen tárgy a négy féléves „*Osztályozás és információkereső technika*” is. Egy korábbi írásunk² átfogó képet adott a könyvtárosképzés oktatástechnológiájáról. Most annak tárgyalásmódját követve számolunk be az Osztályozás oktatásában jelentkező törekvéseinkről, az első két félév tapasztalatai alapján.

A tárgy oktatásának előzményeiről

Az 1962-ben Szombathelyen bevezetett népművelő-könyvtár szakos képzésben a „*Könyvtári osztályozás*” tartalmát az Egyetemes Tizedes Osztályozás és a szakkatalógus szerkesztése adta, némi tárgyszavazással, tárgyszókatalógusszerkesztéssel „fűszerezve”. Jegyzetként Babiczky Béla: *Könyvtári feldolgozó munka* c. művének 2. része szolgált. A 60-as évek második felében, a 70-es évek elején azonban jelentős változások mentek végbe az Osztályozás és információkereső technika terén Magyarországon is. 1973-ban maga Babiczky írta egy céltanfolyam anyagának összeállításakor: „Meggzünőben van az ETO uralma, minthogy az osztályozás területén a speciális céloknak jobban megfelelő osztályozási rendszerek, indexelési és információkeresési eljárások keletkeztek és nyernek alkalmazást.”³ Ugyanitt, megfogalmazta az (átmeneti) helyzet jellemzőit: a) különféle rendszerek egymás mellett élése; b) kompatibilitás, „átszállás” igénye; c) a nemzetközi együttműködésből adódó feladatok; d) speciális szakrendszerek, deszkriptorjegyzékek szerkesztésének igénye; e) az ETO felgyorsult fejlesztési üteme.

Lényegében ugyanezeket a tényezőket rendszerezte *Vajda Erik* is, amikor külön felhívta a figyelmet az új információs technológia követelményeire⁴.

A főiskolai könyvtárosképzés bevezetése során, 1972–1973-ban lehetőség nyílt a fenti realitásokat jobban tükröző *tantárgyi program* kialakítására. A tantárgyi program értelmében az Osztályozás három féléves tárgy lett (3–5. félév) és bevezetésre került a Könyvtári technika is a 7. félévben. A hallgatók a 3–4. félévben az ETO-val és a szakkatalógussal ismerkedtek (heti 1 óra előadás és 2 óra szeminárium erejéig), majd az 5. félévben betekintést nyertek az információkereső rendszerek elméletébe, az osztályozási-indexelési rendszerek fő típusaiba, a tárgyszavazás és tárgyszókatalógus szerkesztésébe, valamint a könyvtári állomány sokoldalú feltárásába (heti 1 óra előadásban és 1 óra szemináriumban).

Mint e felsorolásból kitűnik, *akkori oktatási stratégiánk* lényege az volt, hogy hallgatóink előbb ismerjék meg az ETO-t (mint a legelterjedtebb osztályozó rendszert), majd ezek után, az ETO-t összehasonlítási alapként használva, nyerjenek betekintést más rendszerekbe, illetve az így nyert ismereteket szintetizálják egy egységes, átfogó elméleti ismeretrendszerbe, (ennek a felfogásnak több hasznos elemét megtartottuk). Az osztályozás első két félévének célját *Gróf Ervin* akkor így fogalmazta meg⁵: „A dokumentumok tartalmát kifejező (kódoló) ETO-jelzettek szerkesztése az általános gyűjtőkörű, közepes nagyságú könyvtárak igényeinek megfelelően, majd e jelzettek alapján csoportképzéses szakkatalógus szerkesztésének megismerése példatár segítségével.”

1976. novemberében, amikor a *tárgy oktatásának tanszéki megbeszélésére* került sor, az alábbi gondok fogalmazódtak meg: a) főiskolai jegyzet hiánya, b) segédletek, példatárak hiánya (kivéve a szakkatalógus-rendezési példatárat); c) kedvezőtlen gyakorlati elhelyezési körülmények; d) az ETO-s és „nem-ETO-s” ismeretek nem megfelelő integrációja; e) az 5. félév túlsúlyossága, kevés gyakoroltatási lehetőség; f) a „könyvtári technika” fáziskésése (nem közvetlen kapcsolódása); g) a szemináriumi csoportok magas látszáma; h) minimális a konzultációs idő a levelezőknél (félévenként 4 óra).

Látható tehát, hogy volt mit tennünk a 70-es évek végén, 80-as évek elején, amikor meg kellett teremtenünk az *Osztályozás c. tárgy oktatásának* újfajta formáit, feltételeit és eszközeit.

A 70-es évek végén *fokozatosan javultak az oktatás belső és külső feltételei*. Egyrészt kisebb lett a szemináriumi csoportok létszáma, jobb lett a munkamegosztás, egységesebb lett a követelményrendszer, megfelelő példányszámban sikerült használható segéd-eszközöket beszerezni⁶⁻⁷, másrészt maga az osztályozási-információkeresési elmélet és gyakorlat is magasabb szintre került. Jó monográfiák jelentek meg a tárgyi katalógusok szerkesztéséről, az információs teauruszokról. Az új tanterv előkészítésének időszakában született *Ungváry Rudolf* tömör, logikus műve⁸, melyre több vonatkozásban jelenleg is építünk. Ugyanakkor néhány könyvtárban bevezették az automatikus információátírást és -keresést, s így volt lehetőségünk elérhető hazai példákra is hivatkozni, illetve a későbbiek során azok látogatását megszervezni.

1981. táján, amikor a *tantervi reformmunkálatok* elkezdődtek, az osztályozás illetve az információkereső technika oktatására vonatkozólag már elég sok hazai és külföldi tapasztalat állt rendelkezésünkre. Saját tapasztalataink kritikus elemzése mellett építhettünk az ELTE-n folyó szakinformátor képzés tantervi anyagaira, az OSZK KMK továbbképzéseinek tapasztalataira³, a magyar és a külföldi szakirodalomra, külföldi tanulmányútra, s végül de nem utolsósorban a gyakorló könyvtárosok és hallgatóink véleményére, elképzeléseire.

Tendenciák, célok, követelmények

Tendenciaként leszögezhetjük, hogy terjedőben van a használók önálló információkeresése és ezt a folyamatot a számítógépes lehetőségek még jobban meggyorsítják⁹. Mindebből két feladat következik: 1) Az információkereső eszközeinket (tárgyi katalógu-

sainkat, bibliográfiáinkat, számítógépes kereső rendszereinket) egyszerűbben kezelhetővé, „barátságosabbá” kell tennünk. 2) A használókat az eddigieknél sokkal intenzívebben kell bevezetni az információkeresés módszereibe, az eszközök használatába, megteremtve természetesen az ehhez szükséges formákat és taneszközöket. Ugyancsak szembevetendő tendencia volt a központi szolgáltatások közvetítésének igénye is.

Az osztályozás és információkereső technika tárgy *céljait* (mindezeket figyelembevéve) így fogalmaztuk meg: Az információkereső technika tárgy hatására hallgatóink „nem válnak sem gépesítési szakemberré, sem programozóvá, vagy rendszerszervezővé, „csak” megrendelőnek, vagy fogadónak, felhasználónak tekinthető *partnerre*, könyvtáros-sá. Az osztályozás kapcsán ugyancsak aláhúzzuk, hogy bár tudniuk kell szakjelzeteket megállapítani, a hangsúly itt is a szakkatalógusok, tárgyi katalógusok, a tartalmi feltárástól származó egyéb műszerek készítésén, illetve a felhasználáson van, avégett, hogy a hallgató képes legyen a feltárási módok között választani, a központi szolgáltatásokat fogadni, adaptálni¹

Az *információszerző* ebben a megközelítésben olyan szakember, aki képes különféle technológiák között választani, és képes azokat egymás mellett, ugyanebben a könyvtárban/tájékoztatási intézményben alkalmazni. A használóval való rendszeres kapcsolattartás biztosítja az osztályozás/információfeltárást „emberarcúságát”, az információkeresés eszközeinek fokozatos tökéletesítését, egyszerűbb használatát, valamint a keresői szokások, a terminológia folyamatos érvényesítését, figyelembevételét.

E fő elvek értelmében hallgatóinkkal szemben a következő *követelményeket* támasztjuk:

1. Letisztult osztályozáselméleti alapok.
2. A tartalmi feltárást mélységi szintjeinek, azok összefüggéseinek ismerete, az információkereső eszközök (katalógusok, bibliográfiák, referáló lapok) átfogó ismerete és alternatív használata.
3. A feldolgozó munka két oldalának (bibliográfiai leírás és osztályozás) szintézise, a feldolgozás munkafolyamatának ismerete, az abban való jártasság.
4. A napjainkban használatos legfontosabb osztályozó rendszerekre (információs nyelvekre), valamint azok „együttélésére”, kompatibilitására, konkordanciájára vonatkozó konkrét ismeretek.
5. Osztályozási jártasság, ill. készség (adott osztályozó rendszerek használata alapján) és az ezzel összefüggő személyiségjegyek: elemzőkészség, kritikai érzék, aszociációs készség, logikus gondolkodás ki- és továbbfejlesztése.
6. Jártasság a tárgyi katalógusok szerkesztésében.
7. Készség a tárgyi katalógusok használatában.
8. A különböző típusú dokumentumok eltérő, vagy megegyező feltárási módszereinek ismerete, és alkalmazása.
9. A különböző típusú és nagyságrendű könyvtárak feltárási sajátosságainak, módszereinek, eszközeinek ismerete és alkalmazása.
10. A szakirodalom és az élő könyvtári/információs gyakorlat figyelemmel kísérése, a korszerű információkereső eszközök könyvtári bevezetéséhez szükséges elvi, gyakorlati ismeretek, jártasságok megszerzése. Programozókkal, rendszerekkel stb. való szakszerű, partneri kapcsolat kialakításának, fenntartásának képessége.

Időkeretek

Az osztályozás tárgy oktatását a 2. félévben kezdjük. Ekkorra hallgatóink már foglalkoztak logikával, informatikával, elkezdték a bibliográfiai leírás gyakorlását, sőt már könyvtári gyakorlaton részt vettek. Tehát már sok mindenről fogalmuk van erre az időre, amely tárgyunk szempontjából szükséges, és amire építeni lehet.

Ha a 140 óraszámot nézzük és azt nemzetközi összehasonlításban vizsgáljuk, akkor látjuk, hogy pl. a pozsonyi egyetem „*Információkereső nyelvek és információelemzés*” c. tárgyára 216 óra jut¹⁰, ugyanekkor pl. a Kent State University Könyvtártudományi Tanszékén a „*Bibliográfiai leírásra és osztályozásra*” együtt jut heti 3 óra, és csak fél-éves tárgy. Úgy reméljük, hogy jelenlegi körülményeink között, jó szervezéssel, a taneszközök bőségével, a többi tárggyal, és főleg a könyvtári gyakorlattal való jó együttműködéssel időkeretünk elegendő az alapvető ismeretek, jártasságok megszerzésére, arra, hogy hallgatóink a kitűzött követelményeknek eleget tegyenek.

Itt jegyezzük meg, hogy azoknak a hallgatónak, akik e diszciplína iránt mélyebben érdeklődnek, speciálkollégiumokat is ajánlunk, például a különböző médiák feltárására, használatára, online keresésre, illetve programozásra.

A tananyag logikus-didaktikus szervezése

Úgy véljük tárgyunk jelenlegi neve jól kifejezi az osztályozás és információkeresés, valamint annak technikája közötti kölcsönös függést, azok szintézisét.

A tárgyalat témakörök között nagyobb hangsúlyt kapnak a mellérendelő és szemantikai (deszkriptoros) információkereső nyelvek, valamint a számítógépes keresés, míg valamelyest csökken az ETO-ra, a kézi lyukkártyás rendszerekre vonatkozó ismeretek relatív súlya.

(Pillanatnyilag azonban még az a helyzet, hogy az ETO és a szakkatalógus továbbra is olyan fontos szerepet tölt be a magyar könyvtári/információs gyakorlatban, hogy semmiképpen sem szabad „másodhegedűsként” kezelni.¹¹)

Tárgyunk főbb témakörei:

2–3. félév: Információigények, információkeresés (és az ezzel összefüggő technikai lehetőségek). Az információfeldolgozás mélységi szintjei: az osztályozás, indexelés, referálás, tömörítés és szemlekészítés összehasonlítása. Az osztályozás célja, követelményei. Az osztályozás történetének vázlata. Az osztályozás logikai és matematikai alapjai. A különböző osztályozásméleti iskolák jellemzői. Az osztályozó rendszerek (információkereső nyelvek) tipizálása. A legfontosabb konkrét osztályozó rendszerek megismerése. Az ETO és annak használata (szakkatalógus, bibliográfiák, számítógépes információtárak). (Rövid áttekintés Ranganathan kettőspontos osztályozásáról, a BBK-ról (szovjet Könyvtári és Bibliográfiai Osztályozásról), az LCC-ről (Kongresszusi Könyvtár szakrendszeréről és tárgyszórendszeréről), a BSO-ról (Átfogó Tágykörü Osztályozásról).

Komplex információkereső eszközök (Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiája, KDSZ, MNB IKR stb.) használatának megalapozása.

4. *félév*: Mellérendelő és deskriptoros információkereső nyelvek. Tárgyszórendszerek, indexművek, teauruszok. Klaszterelemzés. Az információkeresés technológiája: manuális, félautomata és automata rendszerek összehasonlítása. A kézi lyukkártyás rendszerek részletesebb elemzése.

5. *félév*: Automatikus információfeldolgozás- és keresés. Szervezés. Input-output formátumok, és eljárások. Programozás. Interaktív információkeresés. A számítógépes kereséssel összefüggő telekommunikációs technológia, telematika, hozzáférési technológiák, reprográfia, mikroreprográfia.

A tanulás sorrendiségét úgy szervezzük meg, hogy a hallgatók előbb mint „használók” ismerkednek az információkereső eszközökkel (katalógusokkal, lyukkártyás és számítógépes rendszerekkel). Azt szeretnénk ezzel elérni, hogy a használat közben tegyenek szert bizonyos, a továbbiak megértéséhez feltétlenül szükséges gyakorlati tapasztalatokra. El kell érniük, hogy amikor a „kulisszák mögé” nézünk, azaz megismerjük az osztályozás és információs technológia munkafolyamatait, hallgatóink végig szem előtt tudják tartani a végső célt, a használói szempontokat. Természetesen ez a fajta „spirálszerű” feldolgozás feltételezi az átfogótól a részletezőig, az egyszerűtől a bonyolultabbig, a gyakorlattól az elméletig való haladást, (és fordítva) illetve azt, hogy ugyanazokkal a fogalmakkal eltérő vizsgálati szinteken többször is találkozunk.

Összefüggés más tárgyakkal

Tárgyunk szorosan kapcsolódik *Az informatikai alapok* c. tárgyhoz, melyet az 1. félévben oktatunk. Ez többek között az információ, információközlés, tudományos kommunikáció, információs rendszer, az információfeldolgozási folyamat fogalmait világitja meg.

Három féléven át működünk együtt a *Bibliográfiai leírás, katalogizálás* oktatóival. Kölcsönösen közelítjük a követelményrendszert és az alkalmazott oktatási módszereket.^{1 2}

Abból indulunk ki, hogy a könyvtári/információs gyakorlat végül is szintetizálja a feldolgozó munka két oldalát. Ezért elvünk, hogy a lehetőségekhez képest minél többet gyakoroltatjuk a komplex feltárást, és ezt nemcsak könyvekkel tesszük. Tapasztalataink szerint ez a komplex megközelítés hozzájárulhat ahhoz, hogy a hallgató feldolgozó munkája rendszeresebb, plasztikusabb legyen.

Célunk, hogy megalapozzuk a többi könyvtári stúdiumot, másrészt pedig, hogy a többi tárgyak rendszeresen aktivizálják az osztályozás során tanultakat, például a tájékoztatás utal arra, hogy az egyes tudományterületeknek, szakterületeknek milyen osztályozó rendszerei vannak, s mennyiben hasonló vagy eltérő ezek keresési logikája.

Oktatási módszerek

A módszerek megválasztásával arra törekszünk, hogy azok minél hatékonyabban segítsék céljaink elérését, az osztályozáshoz, információszervezéshez szükséges jártasságok, készségek és személyiségjegyek kifejlesztését.

Időkeretünk a 2–3. félévben: heti 1 óra előadás, 2 óra gyakorlat. Ebben az időkeretben kell gondolkodnunk, s végiggondolnunk, hogy reálisan mi és milyen módszerekkel érhető el.

Ezzel kapcsolatos átfogó elveink:

1. Hallgatóink részleteiben is ismerjék a velük szemben támasztott követelményeket és az azokból adódó feladatokat.

2. Naprakészen, pontosan ismerjék a félév tematikáját, menetrendjét.

3. Arra törekszünk, hogy a tanulási folyamat igényeinek, az *adott tanulási szintnek legjobban megfelelő módszereket* használjuk: pl. a „kezdő”, tehát 2. félévben a szóbeli közlést, megbeszélést, megfigyelést, bemutatást, közös feladatmegoldást, ill. ennek alapján az egyéni feladatmegoldást. A „haladó”, azaz 3. félévben, amikor hallgatóink már bizonyos áttekintéssel, és jártasságokkal rendelkeznek, nagyobb teret nyert az egyéni, önállóan végzett munka, a kísérletekben, felmérésekben, használóképzésben, számítógépes programok és más az oktatást segítő osztályozási-információkeresési anyagok készítésében való részvétel.

4. Az előadásokhoz (lehetőség szerint) előadásvázlatokat adunk ki, és szemléltető eszközöket (írásvetítő, video, dia) használunk. (Ezekről bővebben a taneszközöknél szólnunk.)

5. Arra törekszünk, hogy az elméleti ismeretnyújtást minél hamarabb kövesse a kapcsolódó készségek, jártasságok elsajátítása, s végül (több tényező hatására) az elméleti és gyakorlati ismeretek szintézise.

6. Figyelembe vesszük, hogy hallgatóink megismerési, tanulási stílusa eltérő (lehet) és ezért különféle, alternatív információszerzési módszerekről, csatornákról gondoskodunk (jegyzetről, példatárról, munkafüzetről, előadásvázlatokról) és természetesen a tényleges gyakorlás feltételeiről, valamint az ismeretek közvetlen hasznosításának lehetőségéről.

A tananyag feldolgozásának módszerei

Az osztályozás gyakorlását, azon belül az ETO megismerését a tágabban vett társadalomtudományok példáival kezdjük. Tekintettel hallgatóink többségének humán érdeklődésére így a művek tartalmi elemzése nem jelent nagyobb gondot.

Eleinte átfogóbb témaköröket osztályoztatunk. Nem merülünk el speciális, marginális kérdésekben. Az egyszerűtől a bonyolult felé haladunk. *Az osztályozási feladatokat nehézségi szintekbe soroljuk*, s előbb az osztályozási problémát mintafeladattal világítjuk meg, majd közösen, s végül egyénileg gyakoroltatjuk a modell használatát.¹³

Olyan egyszerű és modellálható feladatokkal kezdünk, melyek a gyakorlatban is nagy számban és súllyal fordulnak elő (s így a hallgató is jobban „értékeli” azokat: lexikonok, kézikönyvek, tankönyvek, történeti munkák, statisztikai kiadványok stb.).

Könyveket osztályoztatunk életszerű környezetben. A főiskolai könyvtárba érkező új könyvekről (melyek katalóguscédulái még nem kerültek be a szakkatalógusba) kiválasztjuk az osztályozási szempontból érdekesebbeket, és a tanulási szintnek legjobban megfelelőket, s azokat hallgatóink számára egy külön polcra helyezzük (1 hetes időtar-

tamra). A feladat megoldásához bármilyen segédeszköz igénybevehető: ETO-táblázat, be-tűrendes mutató, kézikönyvtár, s természetesen maga a szakkatalógus is.

Komplex feldolgozási feladatokat is végeztetünk (ugyanazon művek bibliográfiai leírását és osztályozását).

A könyvek mellett, *más dokumentumtípusokkal*, például az av-dokumentumokkal is foglalkozunk. Ezek osztályozására és keresésére fordított idő azonban sokkal kevesebb, mint a Bibliográfiai leírás c. tárgynál, ahol külön félét szentelnek a nem-hagyományos dokumentumok leírásának.

Gyakoroltatjuk a *központi feldolgozásból származó katalóguscédulák adaptálását* a helyi viszonyokra, ellenőrzés, lapirányítás, előrendezés, katalógusba való beosztás, szak-katalógus szerelése, módosítások, javítások átvezetése. Mindehhez saját minta (kísérleti) katalógust is szerkesztünk.

A csoportképzéses szakkatalógus-szerkesztést külön (100–150) cédulából álló kész-letekkel (37 pedagógia, 51 matematika, 894,511 magyar irodalom, 809.451.1 magyar nyelv, 93/99 történelem) is gyakoroltatjuk, valamint úgy, hogy a szakkatalógusba ellen-őrizhetően, felállítva helyeztetjük be bizonyos számú mű katalóguscéduláit.

A *katalógushasználati készség* kialakításához külön feladatrendszert dolgoztunk ki, melyben a feladatok nehézségi (bonyolultsági) fok és időigény szerint különülnek el. A hallgatók teljesítményét időben is mérjük.

A szakkatalógus mellett, hallgatóinkat megismertetjük a legfontosabb *bibliográfiai osztályozó rendszerekkel*, információkereső eszközökkel, azok használatával. Arra törek-szünk, hogy hallgatóink legyenek képesek adott témakörökre (pl. a hatodik ötéves terv-re) vonatkozó anyagot ne csak a szakkatalógusban, hanem pl. a Magyar Közgazdasági Iro-dalomban (egyrészt hierarchikus főrészében, másrészt tárgyszómutatójában), a Magyar Nemzeti Bibliográfiai Időszaki Kiadványok Repertóriumában, vagy a társadalomtudomá-nyi analitikus katalógusban keresni. Ezzel (az esetenként alkalmazott) feladattípussal azt szeretnénk elérni, hogy hallgatóinkban elkezdődjön tudatosulni, hogy adott olvasói kérdésre nemcsak a szakkatalógus áll rendelkezésre.

A hallgatók másik szakjához, a többi könyvtáros tárgyhoz, illetve a közös tárgyak-hoz kapcsolódó osztályozási és visszakeresési feladatokat is adunk, így érzékelhetővé vá-lik, hogy a könyvtár szakos hallgató jobban tud keresni (legalábbis a szakkatalógusban) mint a többiek. Az ismeretek elsajátíttatásához, ellenőrzéséhez tantárgyteszteket és tudás-felmérő teszteket dolgozunk ki. *Megfigyelési szempontok* kiadásával előkészítjük azokat a tanulmányutakat, illetve könyvtári gyakorlatokat, melyek céljai között szerepel az osz-tályozás, illetve az információkereső technika megismerése. Ilyenek: az ötnapos tanul-mányút a 2. félév végén, szerzeményezési és feldolgozási gyakorlat a 3. félévben, nem-könyv jellegű dokumentumok beszerzése és feldolgozása a 4. félévben, és az állomány tar-talmi feltárása modern eszközökkel: tárgyszavazás, indexelés, deszkriptorok, az informá-ció technológia megismerése, a 6. félévben. Az egyes félévek végén, amikor a tantárgy oktatásával kapcsolatos véleményeket megbeszéljük a hallgatókkal, arra is kitérünk, ho-gyan lehetne még jobban a gyakorlati munkára előkészíteni őket.

Az 5. félév végén sorra kerül *összevont szigorlat* átfogó témaköreit előre ismertet-jük, hogy a hallgatók céltudatosan gyűjthessék és szintetizálhassák elméleti ismereteiket

és gyakorlati tapasztalataikat. (Ld. bővebben az ellenőrzésnél.) Támogatjuk a hallgatók egyéni vagy csoportos kezdeményezéseit. (Ilyen volt pl. egy első osztályos gimnáziumi osztály könyvtár- és katalógushasználati szokásainak felmérése, majd részükre az ETO-t ill. a szakkatalógus használatát bemutató öt oldalas anyag szerkesztése. Végül kiscsoportos formában a megyei könyvtár katalógusainak (elsősorban szakkatalógusainak) bemutatása, használata, gyakorlása. Egy főiskolás hallgató 2–3 gimnazistával foglalkozott. Ez az oldott, kötetlen, egyénre szabott forma a gimnazisták (később írásban is kifejtett) véleménye szerint „nagyon érdekes” és „nagyon hasznos” volt.)

Taneszközök

Az osztályozás és információkereső technika eszközigenyes tárgy. Taneszközöinket aszerint csoportosítjuk, hogy milyen célt szolgálnak elsősorban: ismeretközvetítést, jártasságot, készség megszerzését, ill. elmélyítését; továbbá aszerint, hogy azok inkább az egyéni, vagy a csoportos tanulást szolgálják.

Az eszközgyűttes (leg)fontos(abb) tagja lesz a *jegyzet*¹⁴, mely az ismeretanyagot rendszerezetten, példák, ábrák, illusztrációk segítségével fogja közvetíteni. Mentésíteni fog a (túlzott) verbalizációtól, attól, hogy szerteágazó és sokszor nehezen hozzáférhető kötelező irodalmat jelöljünk ki. Már most is fontos szerepet töltenek be a mintafeladatok, sokszorosított feladatlapok, melyek egyrészt a gyakorlást, másrészt az ismeretellenőrzést is szolgálják. Ezek egységes rendszerét az 1985/1986-os tanév második félévében szeretnénk házi segédletként kiadni.

Bár elegendő számban állnak rendelkezésre ETO-táblázatok, betűrendes mutatók az Új Könyvek tárgyszójegyzékei, könyvtári teaurusz-tervezetek, mindezek azonban sok szempontból már elavultak, illetve módosításra, fejlesztésre szorulnak.

(Az ETO-t pl. 1978-ban adták ki, az Új Könyvek tárgyszójegyzéke csak az 1965–1976-os tárgyszókincset tartalmazza, a könyvtári és tájékoztatási teaurusz-tervezet is régi.)

Mint már említettük, néhány *információkereső eszközt*, például a Magyar Orvosi Bibliográfiát, a Magyar Mezőgazdasági Bibliográfiát, az Agrárirodalmi Szemlét, a Magyar Pedagógiai Irodalmat, a Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiáját, és a Könyvtári és Dokumentáció Szakirodalmat lényegében taneszközként használunk, az azokban való feltárást, visszakeresést gyakoroltatjuk. E bibliográfiák, referáló lapok a főiskolai könyvtárban, valamint a Megyei Könyvtárban megtalálhatók, viszont levelező hallgatóink tömegesen jelzik ezek hiányát más könyvtárakban.

A kötelező olvasmányok feldolgozásához szempont-listát adunk, ami jól segíti azok tömör, lényegretörő elemzését. Videofilmek, diafilmek, és írásvetítő transzparenszek is rendelkezésre állnak.¹⁵

Hallgatóinkat is bevonjuk az *információhordozók készítésébe*. Alapelvünk, hogy a taneszköz osztályozási ismeretek közlésén túl készséget fejlesszen, legyen esztétikus, és (ha lehet) az általános műveltséget is bővítsen.

Ilyen: az „ETO 78” hangkazetta¹⁶, mely 3 perces zenemű részleteket tartalmaz. A hallgatók feladata ezek felismerése, azonosítása, és osztályozása az ETO alapján. II. éves magyar-könyvtár szakos hallgatóink állították össze egy irodalmi vetélkedő hanganyagát¹⁷ mely a középiskolás tanulmányokból ismert irodalmi művek jellemző részleteit tartalmazza. Feladat: e művek felismerése és osztályozása. Ez a taneszköz-készlet gyors és tempós munkát szavatol.

Hallgatóink szerepet vállalnak az *általános iskolások szakkatalógushasználati oktatásában*. Utóbbiak részére két játékkészletet terveztünk. Az egyik az ún. „Zászlós ETO” 2 x 32 db kartonlapból áll, rajta a 32 „legjelentősebb” ország festett zászlajával, s alatta az ország földrajzi alosztásának és az ott beszélt fő nyelvek alosztásainak számával. Többféleképpen is felhasználható: az ország felismerése a zászlók, és az ETO-számok alapján; memóriajátékként; az adott országgal kapcsolatos ismerettesztésként; földrészek szerinti csoportosításra. Kapcsolódó feladatként a készletben szereplő országok történelmével, földrajzával, irodalmával stb. könyveket kereshetünk a szakkatalógusban.

A másik játékkészlet elkészítéséhez a „Roads to knowledge” (Utak a tudáshoz) elnevezésű amerikai játékkészlet adott indítást, mely a Dewey féle Tizedes Osztályozás megismerését segíti elő a gyerekek körében. A mi változatunk lényege: az ETO szerinti szakkatalógus használatához szükséges legfontosabb ETO számok használatának gyakorlása, vetélkedő formájában, úgy, hogy a szerencsének is jusson egy kis szerep.

Az országos számítógépes programbemutatón is szerepelt az „ETO Európa” c. program¹⁸, mely a 8/9 főosztály és az azokkal szorosan összefüggő nyelvi, illetve földrajzi alosztások megismeréséhez és az azok alapján való osztályozáshoz nyújt segítséget. Egyéni tanulásra alkalmas, oktató és ellenőrző részt egyaránt tartalmaz. Hallgatóink szívesen használják vonzó grafikai, ill. zenei effektusai miatt is.

Ugyancsak készült számítógépes program az ETO főosztályainak, osztályainak, alosztályainak megismertetésére, és a jelzetalkotás gyakorlására¹⁹. Jelenleg dolgozunk egy programon, melyet elsősorban a használóknak (középiskolásoknak, közművelődési könyvtárak olvasóinak) szánunk, s az ő jobb szakkatalógushasználatukhoz kívánunk hozzájárulni. Elmondhatjuk, hogy ezen erőfeszítések révén egy programcsalád jön létre, speciális funkciókat betöltő részekből. Hallgatóink, segítséggel, de önállóan is használhatják a kész programokat.

A taneszközök nemzetközi hatékonysági vizsgálatai egyébként azt sugallják, hogy a számítógépes programok akár vezető szerepet is játszhatnak a tanulásban. Patricia E. Jensen pl. három taneszköz használati hatékonyságát hasonlította össze: egy mikroszámítógépes programét, egy videóra felvett előadásét, és egy sokszorosított segédletét²⁰. 120 hallgatóval végzett vizsgálatának középpontjában a Sears-féle tárgyszórendszer (Sears- List of Subject Headings) megismerése és alkalmazása állt. Eredmény: a számítógépes módszer mind a tényadatok megtanulásában, mind a problémamegoldó készségek terén az első helyen állt. Természetesen egy vizsgálatból nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket, tény azonban, hogy a számítógépes program sok terhet vehet le a tanár válláról, s ami nem lényegtelen, újszerű, érdekes, „izgalmas”, a hallgató számára „kihívást” jelentő.

Véleményünk szerint minden egyes taneszköznek van helye, és éppen a korábbiakban kifejtett pszichológiai tényezők (megismerési, tanulási stílus-eltérések) miatt kifeje-

zetten arra kell törekednünk, hogy sokféle: nyomtatott, audiovizuális, vizuális, auditív, és komplex (oktatócsomag-jellegű) taneszközt fejlesszünk ki, s szervezzünk rendszerbe.

Ellenőrzés és értékelés

Az osztályozás és információkereső technika oktatásának hatékonyságát háromféleképpen mérjük:

- folyamatosan, illetve időszakosan ellenőrizzük, hogy a hallgatók milyen mértékben teljesítik a kitűzött feladatokat (milyen mértékben közelítenek a célok eléréséhez).
- Elemezzük az időben később következő könyvtáros tárgyak (tájékoztató, olvasószolgálat) illetve a könyvtári gyakorlatok visszajelzéseit, hallgatóink osztályozási, információkeresési ismereteiről, készségeiről. Figyelembe vesszük kollégáink, beleértve a gyakorlatvezető könyvtárosaink véleményét, elképzeléseit.
- Folyamatosan, ill. időszakosan kikérjük hallgatóink véleményét az oktatásról-tanulásról (reális cél, követelményrendszer, alkalmazott módszerek, taneszközök, ellenőrzési formák, stb.) és javaslatokat, ötleteket is kérünk tőlük.

Attól függően, hogy az elméleti-módszertani ismereteket, vagy a jártasságokat, készségeket kívánjuk ellenőrizni, változnak *ellenőrzési módszereink*. (Bár közöttük sok az átfedés.)

Elméleti-módszertani ismereteket elsősorban szóbeli számonkéréssel, tantárgytesztekkel és tudásfelmérő tesztekkel mérünk. (Ezek bizonyos mértékig jelezhetik az osztályozási, információkeresési készségek szintjét is, de azok komplex mérésére külön módszereink is vannak. (Ld. később!)

Házi feladatoknál, röpdolgozatoknál, zárthelyi dolgozatoknál egyaránt alkalmazzuk a *tantárgyteszt* különböző kérdéstípusait: igaz-téves kiválasztása; a helyes válasz kiválasztása több alternatíva közül; adott osztályozó rendszerhez tartozó jelzetek, illetve tárgyszavak felismerése; hiányos mondatok kiegészítése; azonosságok és különbségek felismerése; analógiás következtetések; felsorolás megadott szempont szerint; meghatározás jegyei alapján egy fogalom azonosítása; összefüggések felismerése; következtetések igaz vagy hamis voltának felismerése; többféle szempont szerinti értékelés.

A kitöltött tantárgyteszt viszonylag könnyen pontozható, értékelhető, segítségével jól mérhetjük az egyén teljesítményét. Ezen kívül, ezzel szoros összefüggésben ún. *tudásfelmérő tesztet* is alkalmazunk, annak ellenőrzésére, hogy hallgatóink mennyiben sajátították el a tananyag fő összefüggéseit, törvényszerűségeit. A kérdésekre adott válaszokból leszűrhető, hogy mennyire ismerik az ETO-t, mint információkereső nyelvet, mennyiben vannak tisztában annak jelkészletével, szemantikai és szintaktikai szabályaival, mennyire tudnak az ETO „nyelvén” gondolkodni.

A tudásfelmérő teszt kérdéstípusai:

- a) „Információs nyelvi” tények megnevezése példák alapján. (Jelölje meg, hogy a felsorolt alosztások közül melyik az idő, nyelvi, földrajzi, formai, népi, etnikai, személyi, ill. az irodalmi műfajt jelentő:

830-1 .001 =945.11 -053.2 =20

”198” (439) (02.053.2)

- b) Példák felsorolása adott információs nyelvi tényhez, azaz adott információs nyelvi tények felidézése.
Soroljon fel három konkrét földrajzi alosztást, megadva egyben jelentésüket is!
- c) Adjon leírást, meghatározást!
Mi a viszonyítás? Mit jelent a csoportképzés?
- d) Felosztások készítése.
Sorolja fel az önálló alosztások fajtáit és jellemzőit!
- e) *Konkrét információs* nyelvi tényekből szabályok, megfogalmazása. Figyelje meg a következő ETO-számok közötti összefüggést és fogalmazza meg a szabályt!
-053.2 és (02.053.2) ill. =945.11 és 894.511
- f) Szabályok ismerete alapján konkrét nyelvi feladatok megoldása. Az ETO új szabályai ismeretében hogyan osztályozná a következő művet: Ausztria építésze az 1910-es években.²⁰

A tudásfelmérő teszt utolsó feladattípusa egyben átvezet bennünket a jártasságok, készségek méréséhez is. Ezek mérésére elsősorban a *konkrét művek osztályozását* használjuk fel, és pedig a házi feladatok esetében, életszerű környezetben, úgy ahogy a „gyakorlatban” is történik, tehát a hallgatók a mű tartalmi elemzésétől, a mű megértésétől, az osztályozó rendszer fogalmaival való azonosítástól, az osztályozó fogalmak megnevezésén (jelzetelesen) át a cédulairányítástól, előrendezésig, a szakkatalógusba való besorolásig (vagy annak jelzéséig) egy komplex feladatsort végeznek el.

Egy mű osztályozásának értékelésénél két tényezőt veszünk figyelembe: 1. mennyiben sikerült a hallgatóknak a visszakeresési szempontok azonosítása (sikerült-e a mű lényegi, gyakran sokrétű tartalmát pontosan megragadni); 2. mennyiben sikerült az ETO jelkészletével, jelzetszerkesztésével kapcsolatos specifikus szabályokat érvényesítenie. A katalógusszerkesztési jártasságok ellenőrzését szolgálják a csoportképzéses szakkatalógusszerkesztési cédulakészletek. A rendezetlen cédulahalmazt kell a csoportképzés szabályainak megfelelően rendezni és osztólapokkal tagolni.

A katalógushasználati készségek szintje, megfelelő nehézségi szintű feladatok elvégzésével, időben is mérhető.

Mint e vázlatos felsorolásból is kitűnik, igyekszünk a feladatokat úgy megfogalmazni, hogy azok viszonylag jól, egyértelműen, objektíven értékelhetők legyenek. Fontosnak tartjuk, hogy *sokféle és különböző „szempontú” részjegy* alapján ítéljük meg a hallgatót: folyamatos, pontos, megbízható-e a munkája (házi feladatok ellenőrzésével) a félévenként 3–4 alkalommal kiadott röpdolgozatok során nyújtott teljesítmény – ezek általában 10 kérdésből álló, főleg gyakorlati jellegű tesztkérdések –; a félévenként két zárthelyi dolgozat minősége; csoportképzéses szakkatalógusszerkesztés – egyénileg rendezett cédulakészletek ellenőrzése; szakkatalógushasználati készségek ellenőrzése (egy félévben kétszer). Ezenkívül fontos tényező és jól mérhető az egyéni feladat, melyet a 3. félévben lehet választani. Tapasztalataink azt igazolják, hogy tanuláslélektani szempontból indokolt és célszerű hallgatóinknak lehetőséget adni arra, hogy mind szóban, mind írásban, mind pedig a gyakorlati munkában kifejezhessék, „megvalósíthassák” magukat.

A könyvtári gyakorlatok, ill. az összevont szigorlat jó visszajelzést adnak arról, hogy mennyiben sikerült hallgatóinkat arra nevelni, hogy elméleti ismereteiket és gyakorlati tapasztalataikat szintetizálják. Az 5. félév végén sorra kerülő összevont szigorlat átöleli a

dokumentumismeret, bibliográfiai leírás, osztályozás és információkereső technika teljes témaköreit, és a szerzeményezési, feldolgozó munkafolyamatok komplex megközelítést kéri számon. Eddig a kiegészítő szakosok összevont szigorlatára került sor (1985. májusában) mely jól szolgálta azt, hogy hallgatóink a dokumentum- ill. információszervezést történetében, fejlődésében és összefüggéseiben lássák, elméleti és gyakorlati ismereteiket rendszerezék, szintetizálják és megkíséreljék azok kreatív alkalmazását.

Építünk hallgatóinknak a tárgy oktatásával kapcsolatos véleményére. Összeállítottunk egy *preferencia-jegyzéket*, mely segítséget nyújt ahhoz, hogy az egyes hallgatók hozzáállását, törekvéseit, az egyéni értékrendet megismerjük, az egyes témakörök, oktatási módszerek és taneszközök csoportszintű (évfolyamszintű) hallgatói értékelését megkapjuk; azonosítsuk a különböző szakpárosítások értékrendjében meglévő azonosságokat, és különbségeket; rangsoroljuk a taneszközök készítésére vonatkozó terveinket; a hallgatókat bevonhatjuk olyan egyéni feladatok megoldásába, amelyeket magasan értékelték.

A preferencia-jegyzéken a hallgatók ötfokozatú skálán fejezhetik ki értékítéletüket. A hallgatók az alábbi tényezőket ítélték a legmagasabban, illetve a legalacsonyabban:

magasan értékelt

- reális követelményrendszer
- arányos, kiegyensúlyozott tárgyalásmód
- kényelmes, barátságos oktatási környezet
- az összes oktatási segédeszköz rendelkezésre áll és használható
- jegyzet
- előadásvázlatok
- mintafeladatok
- számítógépes oktatóprogramok
- közvetlenül hasznosítható ismeretek
- az ismeretek kipróbálása a gyakorlatban
- . . . és végül, de nem utolsósorban az ETO és a szak-katalógus alapos megismerése és használata

alacsonyán értékelt

- LCC, BBK, BSO megismerése
- speciális osztályozó rendszerek (mint pl. szabadalmi szabvány) bemutatása
- illusztráló esetek bemutatása
- beszélgetés az osztályozás és információkeresés hazai és külföldi megoldatlan problémáiról
- a tárgy oktatásával kapcsolatos tapasztalatok megvitatása
- a jó osztályozási szakember jellemző jegyeinek megvitatása

A hallgatói értékrend megismerése tanulságos és hasznos még akkor is, ha az sokszor egymásnak ellentmondó. Általánosságban elmondhatjuk, hogy az értékrendjük fő jellemzői: a fontosra, a lényegesre, a hasznosra, a gyakorlati szempontból alkalmazhatóra való összpontosítás. Ugyanakkor arra is figyelniünk kell, hogy az egyes szakpárosítások között is lehetnek különbségek, pl. a magyar szakosok az elméleti és gyakorlati ismeretek közül egyértelműen az utóbbit értékelték magasan, (a másik rovására is), míg a matematika szakosok ezek helyes arányát tartották kívánatosnak.

A tárgy oktatásának továbbfejlesztéséről

A hallgatói teljesítmények értékelése, a kollégák, gyakorló könyvtárosok, és hallgatók véleményei, ötletei, javaslatai – mind hasznosan járulhatnak hozzá a reális, kiegyen-

súlyozott, sokféle eszközzel és sokszínű módszerrel folytatott oktatás-tanulás alakításához.

Az új módszereket előbb a hallgatók kis csoportjával próbáljuk ki, előzetesen megbeszéljük velük azok bevezetésének alkalmazásának lehetőségeit.

Az adott időkeretek közötti optimális tanulást, más tárgyakkal való kapcsolatainkat erősítjük. Figyelembe vesszük a szakirodalomban ismertetett tapasztalatokat.²¹ Úgy véljük, hogy igazán jó eredményt hallgatóinknak a tervezésbe, sőt a kutatásba való bevonásával érhetünk el.

A tárgy oktatásának négy félévével az alapképzést vállaljuk magunkra. Elmélyültebb osztályozási, információ-technológiai ismeretek továbbfejlesztésére speciálkollégiumokon nyílik lehetőség.

A közvetlen jövő feladatai: a jegyzet bevezetése az oktatásban, előadásvázlatok készítése, példatár és feladattár létrehozása (elsősorban a levelező hallgatók segítésére), rövid videófilmek készítése a feldolgozó munkáról: tartalmi elemzés, szakkatalógus szerkesztés, szakkatalógus használat.

Nélkülözhetetlen a könyvtári gyakorlattal való kapcsolattartás, s ezzel kapcsolatban annak biztosítása, hogy hallgatóink nyerjenek lehetőséget ismereteik gyakorlati alkalmazására (pl. általános iskolások katalógushasználati oktatására).

Szükséges, hogy hozzájussunk a kiemelkedően fontos osztályozási rendszerek, táblázataihoz, tárgyszórendszerekhez és teauruszokhoz. (Külföldiekre is gondolunk, mint a BBK, ERIC Thesaurus stb.). Hallgatóink egy része szívesen kapcsolódik be a tantárgyfejlesztési munkálatokba, többen is részt vesznek osztályozási, információtechnikai témákkal kapcsolatos tudományos diákköri pályázatokon. Ahogy mondják, „jól esik érdeklődő, csillogó szemekbe nézni!”

JEGYZETEK

1. TÓTH Gyula: A főiskolai könyvtárosképzés megújítása. = Könyvtári Figyelő. 30.évf. 1984. 5.sz. 472.p.
2. PÁLVÖLGYI Mihály: A könyvtárosképzés oktatástechnológiája. = Könyvtári Figyelő. 31.évf. 1985. 3.sz. 269–278.p.
3. BABICZKY Béla: Javaslat az osztályozási céltanfolyam anyagára. Bp. OSZK KMK. 1973. 1.p. (Kézirat)
4. Az osztályozás néhány kérdése. *Vajda Erik: Az osztályozás egyes kérdései: Hollós Miklós: Az osztályozás aktuális kérdései. Közread. az OSZK KMK. Bp. 1975. 65 p.*
5. GRÓF Ervin: Tézisek az „Osztályozás” c. könyvtári tárgy tanszéki beszámolójához. Szombathely, Tanárképző Főiskola, 1976. nov. 10. 1–2.p.(Kézirat)
6. Tárgyszójegyzék és tárgyszómutató az Új Könyvek 1965–1976. évfolyamaihoz. Összeáll. és szerk. Horváth Magda. Bp. OSZK KMK, 1980. IX, 770 p.
7. Könyvtári és tájékoztatási tárgyszójegyzék: Tezaurusztervezet. Összeáll. Horváth Magda és Kövendi Dénes Bp. OSZK KMK, 1976, XVIII. 187 p.

8. UNGVÁRY Rudolf: Az osztályozás alapjai. Bevezetés az információkereső nyelvek elméletébe. Kísérleti oktatási segédanyag. Bp. OSZK KMK, 1982. 116.p.
9. PITERNICK, A.B.: Searching vocabularies: developing category of online searching tools = Online Review, 8.Vol. 1984. 5.no. 441–449.p. = Kereső szótárak: az online keresés új típusú segéd-eszköze. Ismerteti: Sz. Kiss Csaba = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1985. 5.sz. 289–290.p.
10. Stručné osnovy predmetov inovovaného studijného plánu stud. odboru „72–36–8” vedecko informácie a knihovníctvo. Variant 4–1/85. Bratislava, Katedra Knihovedy a Vedeckých Informácií FFUK v Bratislave, 1985. március 33–36.p.
11. A Szakirodalmi kalauz 1969-ben 267 könyvtárat sorol fel, ebből 109, azaz 42% használt ETO-t, ill. az alapján szakkatalógust. A Tájékoztatás a szakmai tájékoztatásról, melyet 1985-ben adtak ki 650 intézmény adatait ismerteti. Ezek 44%-ban használják az ETO-t, ill. a szakkatalógust. (Más kérdés, hogy a számítógépes információs rendszerekben, a nemzeti bibliográfiát kivéve csekély az ETO szerepe, s helyét tárgyszavak, deskriptorok, speciális osztályozási kódok, ill. a szabad szöveges keresés vette át.)
12. 1985. októberében került sor tanszékünkön a Bibliográfiai leírás, katalogizálás c. tárgy oktatási tapasztalatainak megvitatására. Az elkészült írásos beszámoló (Prejczer Paula és Rétfalvi Gábor munkája) sok közös problémát vet fel.
13. Oktatásmódszertani szempontból változatos feladatai miatt példaadónak tekintjük Rácz Ágnes művét: Építsünk katalógust! 1. r.: Egyetemes Tizedes Osztályozás és csoportképzéses szakkatalógus szerkesztése. Bp. Pest Megyei Továbbképző, 1981. 61 p.
14. Az Osztályozás és információkereső technika c. jegyzet két részből fog állni: 1.r.: Környey Márta: Osztályozás. 2.r.: Pálvölgyi Mihály: Információs technológia. (A kéziratok 1986-ban elkészülnek).
15. Részletes ismertetésüket ld.: Nem hagyományos információhordozók a könyvtár szak oktatásában. Összeáll. Pálvölgyi Mihály. Szombathely. BDTF, 1985. 30.p. (Kézirat) A jegyzék tantárgyak szerint csoportosít. Az Osztályozás és információkereső technika alatt 26 különféle média adatait sorolja fel.
16. Zenei vetélkedő. Hangkazetta az ETO 78-as osztályának megismeréséhez, használatához. Összeáll. Krutzler Ferenc, Pálvölgyi Mihály. Szombathely. BDTF, 1985. – 1 hgk (30 min.) + szöveggönyv.
17. ETO 82/89: Irodalmi vetélkedő és osztályozási feladatok. Összeáll. Markotics Erika, Mészáros Tibor, Szőke Katalin. Szombathely. BDTF, 1985. – 1 hgk (60 min.) + szöveggönyv
18. ETO Európa. Számítógépes oktató- és ellenőrzőprogram az ETO 8/9 főosztályaihoz. Összeáll. Angler Ottó, Angler Zoltán, Pálvölgyi Mihály. Szombathely. BDTF, 1985. – 1 mágneslemez; BASIC nyelvű; C–64.
19. ETO lottó: Számítógépes oktató program. Összeáll. Pálvölgyi Mihály, Nagy Imre, Wágner András. Szombathely, BDTF, 1985. 1 mágneslemez. BASIC nyelvű. C–64.
20. JENSEN, Patricia E.: Three methods of teaching basic subject cataloging. = Journal of Education for Library and Information Science. 25.vol. 1983. 3.no. Winter. 190–199.p.
21. UNGVÁRY Rudolf: A tezauruszmódszer alkalmazása az ismeretek közvetítésében. Az ismeretek modellálása szemantikai gráfokkal. = Könyvtári Figyelő. 30.évf. 1984. 1.sz. 5–17.p.

A FŐISKOLAI KÖNYVTÁRAK TÁRGYI ÁLLOMÁNYFELTÁRÁSÁRÓL

RÓNAI TAMÁS

1985 első felében az OSZK-KMK *Ottovay* László, a Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsa elnökének támogatásával helyzetfelmérést végzett a főiskolai könyvtárak tárgyi állományfeltárásáról.*

Ez a vizsgálat, – amely a megyei könyvtárak hasonló célú helyzetfelmérését követte – része annak az átfogó elgondolásnak, amely a könyvtárak tárgyi állományfeltárásáról és annak apparátusairól kíván valóságos képet nyerni.¹

A felmérés a mintegy félszáz főiskolai könyvtárból huszonegyre terjedt ki. A vizsgálat során 3 gazdasági, 4 mezőgazdasági, 5 műszaki és 9 pedagógusképző főiskola könyvtárát látogattuk meg.² A meglátogatott intézményekben előre kidolgozott kérdéseket tettünk fel a könyvtárosoknak és megvizsgáltuk a feltáró eszközöket is. Szükségesnek tartottuk, hogy az interjú mellett a de visu vizsgálati módszert is alkalmazzuk, hogy reális képet tudjunk kialakítani arról, hogy a funkció-feladat-feltétel kapcsolatrendszere miként működik a valóságban. A funkcióról, feladatokról *Tóth* Gyula, majd *Futala* Tibor már írtak e lap hasábjain^{3,4}, így ezekre most nem térünk ki, hanem mindjárt a feltételeknél kezdjük.

A meglátogatott 21 főiskolai könyvtárból csak néhányról mondható el, hogy elhelyezése megfelelő. A kevés és viszonylag jó elhelyezésű könyvtárak közé tartozik pl. az Államigazgatási Főiskola (Budapest), a Bessenyei György Tanárképző Főiskola (Nyíregyháza), a Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola (Győr) stb. A főiskolai könyvtárak többségét azonban olyan épületben vagy épületrészben helyezték el, ahol könyvtári tevékenységet folytatni igen nehéz.

A vizsgált könyvtárak technikai felszereltsége rendkívül gyenge. Összesen öt darab általános célú gyorsmásológépet, két darab minigráfot, továbbá egy darab UBIX típusú cédulasokszorosító gépet láttunk. Még ha több helyen a fenntartó intézmény az épület más részében másolási lehetőséget biztosít a könyvtár számára, akkor is megoldatlan marad a katalóguscédulák többszörözése. A főiskolai könyvtárak katalóguscéduláik jelentős részét készen, a Könyvtárellátótól kapják, de maguknak is sok katalóguscédulát kell előállítaniuk a regionális és a szakterületi együttműködésben betöltött szerepük miatt, részben azért, mert több könyvtár állományába jelentős mennyiségű nagyértékű külföldi mű is bekerül, részben pedig, mert több könyvtár gyűjteményét a könyvtári forgalomba nem kerülő irodalom teszi különösen értékesé. Sok esetben ez a drága, vagy magas szellemi értéket képviselő irodalomvész el azért, mert nincs elég eszköz, amivel gyorsan többszörözhető.

* A kézirat eredeti, teljes szövege az OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtárban hozzáférhető.

lennének a katalóguscédulák. És még akkor nem is említettük a legtöbb helyen szükséges rekatalógizálás gondjait.

Sok gondot okoz a könyvtárosok nem megfelelő képzettsége, az oktatási intézmény profiljától eltérő iskolai végzettsége, és a nyelvtudás hiánya. Több meglátogatott intézmény munkatársa tette szóvá, hogy anyagi és erkölcsi megbecsülésük mélyen a főiskolai oktatók szintje alatt van.

Összegezve az eddigieket: a főiskolai könyvtárak működtetéséhez szükséges tárgyi és személyi feltételek nem felelnek meg a funkció-feladat követelményeinek.

A tárgyi állományfeltárás két elemből tevődik össze. Az egyik elemét a saját állományban lévő dokumentumok feltárása, a másikat a más könyvtárakban, illetve intézményekben feltárt és őrzött dokumentumokról való ismeret jelenti. Ezért a tárgyi állományfeltárást és az információs tevékenységet, szolgáltatásokat együttesen kell vizsgálnunk: egyrészt az ezekre épülő információs szolgáltatások, továbbá a szakterületi tájékoztatási szolgáltatások átvétele és közvetítése tekintetében.

A meglátogatott 21 könyvtár közül 13 rendelkezik működőképes általános olvasói szakkatalógussal. Négy könyvtáré teljes rekonstrukcióra szorul, és négyben valójában *nincs* szakkatalógus. A négy közül kettőben nem építenek szakkatalógust, a másik kettőben a katalóguscédulák csak három számjegyig előrendezettek. A tizenháromból egy specifikus tárgyszókatálógus, a többi ETO szakrendi. A szerkesztés elve szerint (beleértve a 4 rekonstrukcióra szoruló szakkatalógust is), kétféle ETO-szerinti szakkatalógus fordul elő: csoportképzéses (12 könyvtár)⁵ és a szoros vagy mechanikus módszer szerint szerkesztett (4 könyvtár). Betűrendes mutatót az ETO szakkatalógusokhoz csak négy könyvtárban készítenek.⁶

A speciális olvasói igények kielégítésére a különgyűjteményi tárgyi feltáró eszközök szolgálnak. Ezekben történik a szakdolgozatok (diplomamunkák), a folyóiratcikkek, a fordítások, a hangzó anyagok, a jegyzetek, a vállalati kiadványok, a kézikönyvtári könyvek feltárása. Ezek a feltáró apparátusok sokféle variációban fordulnak elő.

A szakdolgozatok tárgyi feltárására hatféle módszerrel találkoztunk: széles tárgykörök (szakcsoportok) szerint (3 könyvtár), a cím jellegzetes szavának aláhúzásával vagy címrendszoval (3 könyvtár), füzetben vagy listán szakonkénti elrendezésben (2 könyvtár), fénylyukkártyával (1 könyvtár).⁷

A folyóiratcikkeket 3 könyvtárban tárják fel, kettőben tárgyszókatálógussal, egyben ETO szakrendivel. A fordításokat két könyvtárban tartják nyilván, az egyikben széles tárgykörök szerinti katalógusban, a másikban ETO szakkatalógussal.

A jegyzetek többnyire az általános olvasói szakkatalógusban (már ahol ilyen katalógus van) található meg. Ez alól csak két könyvtár kivétel, ahol tantárgyak szerint regisztrálják a jegyzeteket.

A vállalati kiadványokat egy könyvtár tárgyszókatálógusban, kézikönyvtári állományát szintén egy könyvtár tárja fel ETO szerinti katalógusban.⁸

A tárgyi állományfeltáró eszközök számára irányuló adataink felhívják figyelmünket arra a szomorú tényre, hogy csak néhány főiskolai könyvtárról mondhatjuk el, hogy mind általános olvasói, mind speciális igényeket kielégítő katalógusszintű tárgyi feltáró eszközzel rendelkezik. Ahol hiányoznak ezek a feltáró eszközök, ott a könyvtárak alapfunkciói kerülnek súlyos veszélybe.

A tárgyi feltáró eszközök *minőségi mutatóit* vizsgálva a legnagyobb probléma – az általános olvasói ETO szakkatalógusok esetében – a teljesség és a módosítások átvezetéseinek a hiánya. A teljesség alatt azt kell réteni, hogy a könyvtárban lévő valamennyi könyvről a szakkatalógus ad tájékoztatást. Mindössze hét könyvtár állította, hogy ETO szakkatalógusa teljes.⁹ A többi (beleértve a rekonstrukcióra várókat is és a készülő szakkatalógusokat, azaz ott, ahol már a cédulák előrendezett állapotban vannak) teljessége 30%-tól 80%-ig terjed.

A teljesség kérdését nemcsak azért feszegetjük, mert csak az a szakkatalógus megbízható műszer, amely a fogalom valódi értelmében teljes, hanem azért is, mert előrevetíti a fel nem dolgozott dokumentumok feltárásának problémáját, továbbá az állományból törölt dokumentumok katalóguscéduláinak a szakkatalógusból történő kiemelésének gondját.

Az ETO módosítások átvezetésének hiánya több szakkatalógust teljesen megbízhatatlanná tesz. Ugyanarra a témára több helyen találhatunk irodalmat, ugyanis a módosítások átvezetésére vonatkozó útmutatásokat annyira sem tartják be, hogy a szakkatalógus megfelelő helyeire utalókat helyeznek el. A párhuzamos szakok létét viszont az olvasó aligha sejtetheti.

Az ETO szakkatalógusokkal kapcsolatban kell megemlítenünk, hogy a csoportképzéses módszer szerint szerkesztett szakkatalógusok 50%-nál (6 könyvtár) találkozhatunk alosztály szintű csoportokkal. Az extenzió következtében az ilyen katalógusokban a csoportok nagyon általános, „gyűjtő” szerepet töltenek be. A főiskolai könyvtárakban – ahol csoportképzéses szakkatalógust szerkesztenek – ennél specifikusabb csoportok alkotása szükséges. Az extenzióval együtt jár a csoportok gyors növekedése, amely nemcsak a szakkatalógus kényelmes használatát nehezíti, hanem információvesztéséget is okoz.

Néhány könyvtárban egyes tudományterületek, illetve ismeretterületek osztályozására nem tartják kielégítőnek az ETO-t, mert annak segítségével igen speciális, szakterületi fogalmakat nem tudnak kifejezni. (Az ETO valóban univerzális, és nem szakterületi osztályozási rendszer. Ezért a különleges igényű alkalmazóknak csak azt tudjuk ajánlani: éljenek azzal a lehetőséggel, hogy az ETO jelzetekhez csillaggal különböző szimbólumok, tárgyszavak kapcsolhatók.)

A speciális olvasói igények kielégítésére szolgáló tárgyi állományfeltáró eszközök között – ahogy már említettem – az ETO szakkatalógus mellett találkozhatunk még: tárgyszó-katalógusokkal, fénylyukkártyás-rendszerrel, tematikus (tárgykör szerinti) katalógusokkal, „címrendszős” katalógusokkal, füzet (lista) nyilvántartásokkal.

Három könyvtárban láttunk különleges olvasói igényeket kielégítő ETO szakkatalógust. A Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Kar Könyvtárában (Pécs) a jól szerelt mechanikus szerkesztésű szakkatalógus a hangzó dokumentumok biztos információkereső eszköze. A Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola Könyvtárában a csoportképzéses módszer alapján 1975 óta épülő szakkatalógus különböző színű cédulákon a folyóiratcikket, a tömörítvényeket és a fordításokat tárja fel. A Mezőgazdasági Főiskola (Kaposvár) Könyvtárában a jól szerkesztett katalógus a szakdolgozatok visszakeresésére szolgál. Ugyancsak itt az AGROINFORM kiadványának a „Magyar mezőgazdaság bibliográfiája” címűből a főiskola profiljába vágó tételeit kivágják, kartonra ragasztják és ETO

szakkatalógusba sorolják be. Ehhez a szakkatalógushoz betűrendes mutatót is szerkesztettek. Őt könyvtárban működik specifikus tárgyszókatalógus. Rendszerező tárgyszókatalógust sehol sem láttunk.

A tárgyszókatalógusoknak kevés hazai hagyománya van, pedig azok az egyes szakterületek állandóan változó terminológiáját és gyors fejlődését jobban tudják követni, mint a mesterséges nyelvet használó szakrendi katalógusok, és a tárgyszókatalógusokban az olvasók specifikus szóhasználatát is jobban figyelembe lehet venni.

Fénylyukkártyás feltáró rendszert csak Szombathelyen a Tanárképző Főiskola Könyvtárában találtunk, ahol azt a szakdolgozatok feltárására alkalmazzák.

Az osztályozási és a katalógusszerkesztési gyakorlat egységét különféle osztályozási segédletek (példatár, szakmutató, osztólampásolatok) és a katalógusszerkesztési szabályzat együttesen biztosítják. Ilyennel csak néhány könyvtár rendelkezik.¹⁰

A könyvtári állomány gyarapodásáról (könyvekről) 5 könyvtár ad ki rendszeresen jegyzéket. A gyarapodási jegyzékek közül különleges figyelmet érdemel a dunaiújvárosi kísérlet. A Nehézipari Műszaki Egyetem Kohó- és Fémipari Főiskolai Kar Könyvtára gyarapodási jegyzéke az intézmény R–20-as számítógépén készül, a negyedévenként megjelenő jegyzék szerző, cím és leltári számok szerinti csoportosításban adja közre az új szerzeményeket.

A főiskolai oktatók publikációinak nyilvántartását hat könyvtár végzi, főleg jegyzék formában, vagy az intézmény közlönyének keretében adják közre. Egy könyvtár (a Mezőgazdasági Főiskola Könyvtára, Kaposvár) katalógusban is feltárja az oktatók munkásságát.

A főiskolai oktatók megkezdett vagy lezárt kutatásairól nyilvántartásokat sehol sem láttunk. Az intézményre vonatkozó publikált dokumentumok regisztrálását két könyvtár végzi.

Az időszaki kiadványok tartalmáról tájékoztatást (tartalomjegyzék-másolat formában) folyamatosan csak két könyvtár szolgáltat. Az egyik a dunaiújvárosi Nehézipari Műszaki Egyetem Kohó- és Fémipari Főiskolai Kar Könyvtára, a másik a kaposvári Mezőgazdasági Főiskola Könyvtára. Az utóbbiak vállalkozása „Gyorsinformáció” címen fut, és a könyvtárba járó 84 féle tőkésországból származó folyóirat tartalomjegyzék-másolatát sugározza szét, küldi meg a környékbeli mezőgazdasági üzemeknek, és természetesen a főiskola oktatóinak, kutatóinak. (Jó példa ez egy főiskolai könyvtár regionális kulcsszerep vállalására.)

A tartalomjegyzék-másolat szolgáltatás elterjedésének komoly akadálya a másológépek hiánya. Amíg ez a gond nem enyhül, nem várhatjuk a főiskolai könyvtárak ezen szolgáltatásának széles körű elterjedését.

A meglátogatott főiskolai könyvtárak nagy többségében (15 könyvtár) ajánló- és témabibliográfiákat készítenek, kérésre irodalomkutatást végeznek.

A szakirodalmi tájékoztatás körébe tartozó témabibliográfiák és irodalomkutatások nemcsak az intézmény oktatói, szakemberei számára lehetnek hasznosak, hanem az ország számára is. Ezért is sajnáljuk, hogy a főiskolai könyvtárak irodalomkutatásaikat nem jelentik be, illetve nem tudnak a Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár (Szombathely) „Irodalomkutatások” című dokumentációs szolgáltatásáról.

A főiskolai könyvtáraknak kulcsszerepet kell vállalniuk az országos és a szakterületi szolgáltatások közvetítésében, melynek során az országos és szakterületi információkat, illetve szolgáltatásokat kell továbbítaniuk és közvetíteniük a helyi felhasználók felé. Tevékenységükhöz információs táratat kellene kiépíteniük. Erre jó példa a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főiskola Könyvtára, ahol „integrált” tárgyszókatalógust építenek, amelybe a könyvek, a folyóiratcikkek és a jogszabályok mellett a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára témafejlesztő szolgáltatásának katalóguskartonjai is besorolásra kerülnek, vagy a Budapesti Tanítóképző Főiskola Könyvtára az OPKM referátumait tárgyszókatalógusában teszi hozzáférhetővé. A szakterületi információs központból érkező anyagokból válogatja a releváns információkat a főiskolán folyó kutatás számára az Államigazgatási Főiskola Könyvtára. A szakterületi információs szolgáltatások széles körű hasznosítása mellett a főiskolai könyvtárak információközvetítő és továbbító szerepére inkább az a jellemző, hogy az oktató vagy a kutató kívánságára előfizetnek fordításra, témafejlesztésre és tartalomjegyzék-másolatra. A könyvtár bonyolítja az adminisztrációt és a megrendelt szolgáltatások egyéni hasznosításra kerülnek, mindezek a könyvtárakban nem állnak a többi használó rendelkezésére.

Szakterületi információs központjainknak a jelenleginél nagyobb módszertani segítséget kellene nyújtaniuk szolgáltatásaik hasznosításához. A szolgáltatást nem elég csak „eladni”, hanem ahhoz a „know-how-t” is hozzá kell adni. Ilyen kezdeményezések jeleivel is találkoztunk az AGROINFORM és az OMIKK részéről, főként a továbbképzés vonatkozásában.

A főiskolai könyvtárakat az intézmény profilja szerint négy csoportra szokták osztani: gazdasági-, mezőgazdasági-, műszaki- és pedagógusképző főiskolák könyvtárai. Ezek közül a mezőgazdaságiak szoros, a műszakiak lazább kapcsolatban állnak koordinációs körök központjaival, az AGROINFORM-mal, illetve az OMIKK-kal. Az öt, ún. gazdasági főiskolai könyvtár (ebből hármat vizsgáltunk) egyetlen koordinációs körhöz sem tartozik, de erős szálakkal kötődnek a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtárához, és a szakma szakirodalmi (ágazati) tájékoztatási központjaihoz.

A legrosszabb helyzetben lévő csoport a pedagógusképző intézmények könyvtárai, mint ahogy ezt Tóth Gyula a már idézett cikkében is megállapította.¹¹

A főiskolai könyvtárak tárgyi állományfeltáró eszközei – néhány kivételtől eltekintve – nem felelnek meg azoknak a funkcióknak, amelyeket velük szemben támasztottak. A korszerű működés érdekében, feltétlenül szükséges, hogy a fenntartó intézmények megfelelő eszközöket és személyi, anyagi támogatást biztosítsanak a meglévő állomány feldolgozásához, és a tárgyi katalógusok felállításához, de a könyvtáraknak is nagyobb erőfeszítéseket kell tenniük állományuk sokoldalú feltárása érdekében. Feltáró eszközök hiányában érdemi szolgáltató-tájékoztató munkát nem lehet végezni. Köz hely, de igaz, *a fel nem tárt könyvtár nem könyvtár!* A tárgyi állományfeltáró eszközök létrehozása nem könnyű feladat, azonban az előrelépés sem képzelhető el ezek nélkül.

A főiskolai könyvtárakra e téren kétféle feladat hárul: egyrészt saját állományuk minél mélyebb feltárása, másrészt az országos könyvtárak, tájékoztatási intézmények szolgáltatásainak ismerete és a széles körű hasznosítás érdekében való közvetítése.

JEGYZETEK

1. RÓNAI Tamás: A megyei könyvtárak tárgyi katalógusairól. = Könyvtári Figyelő. 31.évf. 1985. 2.sz. 160–168.p.
2. *Gazdasági főiskolák*: Államigazgatási Főiskola Könyvtára, Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főiskola Könyvtára, Külkereskedelmi Főiskola Könyvtára; *Mezőgazdasági főiskolák*: DATE MGFK Könyvtára, Kertészeti Főiskola (Kaposvár) Könyvtára, Mezőgazdasági Főiskola (Nyíregyháza) Könyvtára; *Műszaki főiskolák*: Bánki Donát Gépipari Műszaki Főiskola Könyvtára, Kandó Kálmán Műszaki Főiskola Könyvtára, Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola Könyvtára, Nehézipari Műszaki Egyetem Kohó- és Fémpipari Főiskolai Kar Könyvtára, Pollack Mihály Műszaki Főiskola Könyvtára; *Pedagógiai főiskolák, tanárképzők*: Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola Könyvtára, Bessenyei György Tanárképző Főiskola Könyvtára, ELTE Általános Iskolai Tanárképző Kar Könyvtára, Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Kar Könyvtára, Szombathelyi Tanárképző Főiskola Könyvtára; *tanítóképzők*: Budapesti Tanítóképző Főiskola Könyvtára, Debreceni Tanítóképző Főiskola Könyvtára, Kaposvári Tanítóképző Főiskola Könyvtára; *óvónőképző*: Kecskeméti Óvónőképző Intézet Könyvtára.
3. TÓTH Gyula: Tények és gondolatok a pedagógusképző főiskolák könyvtáiról. = Könyvtári Figyelő. 31.évf. 1985. 1.sz. 28–36.p.
4. FUTALA Tibor: A főiskolai könyvtárak és szakkönyvtári funkciók. = Könyvtári Figyelő 31.évf. 1985. 6.sz. 603–611.p.
5. Ebbe a csoportba soroltuk be a Bessenyei György Tanárképző Főiskola Könyvtára, a DATE Mezőgazdasági Gépészeti Főiskolai Kar Könyvtára és a Kertészeti Egyetem, Kertészeti Főiskolai Kar Könyvtára szakkatalógusait is. Ezek olyan csoport képzéses szakkatalógusok, ahol a szakcédulák első besorolási szempontját az egyszerű ETO számok képezik, ezen belül másodlagos rendezési elvük a betűrendbe sorolás.
6. Külkereskedelmi Főiskola Könyvtára, Debreceni Tanítóképző Főiskola Könyvtára, Kaposvári Tanítóképző Főiskola Könyvtára és a Szombathelyi Tanárképző Főiskola Könyvtára.
7. Egyes felsőoktatási intézményekben a diplomamunkák/szakkolgozatok a tanszéken maradnak. Másról a tanulmányi hivatalok vagy osztályok őrzik.
8. Több főiskolán a hangzó és általában az ún. „nem hagyományos” dokumentumok őrzése és feltárása nem könyvtári feladat.
9. Bánki Donát gépipari Műszaki Főiskola Könyvtára, Bessenyei György Tanárképző Főiskola Könyvtára, DATE Mezőgazdasági Gépészeti Főiskolai Kar Könyvtára, Kaposvári Tanítóképző Főiskola Könyvtára, Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola Könyvtára, Mezőgazdasági Főiskola (Kaposvár) Könyvtára és Szombathelyi Tanárképző Főiskola Könyvtára. (A Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főiskola hasonló tartalmú információját ezen a helyen nem vettük figyelembe. Ugyanis ETO katalógusuk raktári katalógusként funkcionál az 1983 óta épülő általános olvasói tárgyszókatálógus mellett.)
10. Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Kar Könyvtára („Szakozási útmutató”), és Szombathelyi Tanárképző Főiskola Könyvtára (Szakkatalógus-szerkesztési szabályzat és szakszám-jegyzék).
11. Tóth Gyula im. 31.p.

NÉHÁNY GONDOLAT A KISSZÁMÍTÓGÉPEK KÖNYVTÁRI ALKALMAZÁSÁRÓL

BOBOKNÉ BELÁNYI BEÁTA

A számítógépek alkalmazásával minden bizonnyal új fejezet kezdődött az emberiség történelmében. Egyre általánosabb az a vélemény, hogy az ipari forradalomhoz hasonló méretű technikai változás hajnalán vagyunk, amelynek természetesen társadalmi hatásai is óriási horderejűek. Tanúi vagyunk az „information society” létrejöttének – vagyis olyan társadalmi átrendeződésnek, amelyben az információhoz való hozzáférés joga és lehetősége a meghatározó. Statisztikai adatok bizonyítják a számítástechnikai és információs ipar ugrásszerű előretörését a nemzeti összjövedelmen belül.¹ És ami még elgondolkoztatóbb: a számítógépes technika hatással van az ember pszichés folyamataira és informálódási szokásaira is.

Mindezek tények, amelyeket figyelembe kell vennünk, amikor a társadalmat hivatásszerűen informáló könyvtár- és tájékoztatásügy jelenét és közeli jövőjét tervezzük.

Néhány szó a számítógépek könyvtári előretöréséről

A számítógépek könyvtári, illetve tájékoztatási célú alkalmazásának kezdetei az USA-ban jelentkeztek, ahol később olyan információs konszernek kezdték meg kereskedelmi célú hasznosítását, mint a Lockheed Information Service és a System Development Corporation vagy a Bibliographic Retrieval Service, amelyek a 70-es évek elejére általánossá váló online üzemmód jelentőségét és lehetőségeit felismerve hatalmas méretű, géppel olvasható bibliográfiai adatbázisokat és faktografikus adatbankokat hoztak forgalomba. A DIALOG és ORBIT rendszerek, ma mint adatbázis „szupermarketek” ismeretesek a világon, különösen amióta a műholdak segítségével a világ minden pontjáról igénybe vehetők. 1984-re 15 ezernél több adattárat installáltak az USA-ban, a *Directory of on-line databases* 1982-es kiadása szerint pedig több mint 1000 azon bibliográfiai adatbázisok száma, amelyek kereskedelmi úton hozzáférhetőek, ezek közül csak 400 „idősebb” három évesnél.²

Láthatóan a bibliográfiai adatbázisok száma igen nagy mértékű gyarapodást mutat. Létesítésük többnyire egy számítógépes hálózathoz való kapcsolódással függ össze. Vagy kész adatbázisokat vesznek meg és installálnak a könyvtárak, vagy egy hálózat tagjaként vállalkoznak az egész rendszer működését biztosító részfeladatok ellátására; ld. pl. az OCLC osztott katalogizálási programját, vagy a Library of Congress NPAC (National Program for Acquisition and Cataloging) tevékenységét. Az ésszerűség és a költségeken való osztozás reménye földrésznyi hálózatok létrejöttét eredményezte a könyv-

tárügyben. Ebben úttörő volt az OCLC (Ohio College Library Center, 1967), de számos követője is akadt (pl. OCTANET, EURONET stb.).

Ezt a nagyarányú együttműködést technikailag az tette lehetővé, hogy megbízhatóvá és megfizethetővé vált a számítógépi háttér (a hardver), és megszülettek a tevékenység formai és tartalmi oldalát meghatározó szabályok, így a MARC formátum, és nyomán a bibliográfiai csereformátumok (pl. UNIMARC, az ISO adatelemgyűjteménye stb.). Ebben a tevékenységben kimagasló szerepe volt a Library of Congress-nek, az ISO és az IFLA erőfeszítéseinek. Ezzel körülbelül egyidőben, a szoftver, a géppel való kapcsolatteremtés módja is egyszerűsödött (pl. strukturált programozás). Végül megszületett az utóbbi évtized legnagyobb számítógépes találmánya a mikroprocesszor, új fejezetet nyitván a technika történelmében.

A mikroprocesszorokból épülő gépek a számítástechnika 3. vagy talán 4. generációját képezik a csöves, majd tranzisztoros készülékek után. Az integrált áramkörökből felépülő mikro – és minigépek ma már 8, 16 sőt 32 bit hosszúságú szavakkal operálnak és képesek akár 1 millió karaktert is tartalmazni memóriájukban. Egyre jobban elmosódik a határ a mikro- és a minigépek között, hiszen a kezdetben 4, majd 6 bites mikrogépek ma már akár 16 bit szó hosszúságot is meghaladhatják, kilépve ezzel a klasszikus mikro kategóriából. Azt mondhatjuk, hogy napjainkra az élet minden területét meghódították, különösen, hogy kialakították az olyan, otthon is használható változataikat, mint a Commodore Pet, az Apple II., a Tandy TRS–80 stb.

A világ legnagyobb, mikro- és miniszámítógépeket gyártó cége, a Digital Equipment Corporation; legismertebb termékei a PDP 8-as és 11-es (még mikroprocesszorral!), amelyek könyvtári használhatósága igen sokoldalú, a nyilvántartás kezelésétől a katalógusok működtetéséig. Ezt ezért kell külön is hangsúlyoznunk, mert a kisgépek technikai térhódításával együtt a technika könyvtári alkalmazása is megváltozott. A nagy méretű bibliográfiai adatbázisok építéséről áttevődött a hangsúly a könyvtári „háztartási” munkát segítő vagy az integrált könyvtári feldolgozást célzó programokra, illetve megkezdődött a számítógépes hálózatok kialakíthatóságának vizsgálata, azaz annak feltérképezése, hogyan lehet egy nagy teljesítményű számítógépet több felhasználónak, gazdaságosan és egyidejűleg használni, s hogyan tudnak a különböző kategóriájú gépek egymással kommunikálni.

A miniszámítógépekkel kapcsolatos könyvtári kísérletek már a 60-as évek végén megindultak egyszerre több helyütt is Amerikában, Kanadában, Ausztráliában és Angliában, de a minigépek igazi diadalát az 1970-es évek hozták meg, mint ahogy a mikrogépekét feltehetően az 1980-as évtized. Az első minigépes kísérletek kudarcát az okozta, hogy a hardver még nem volt elég megbízható. 1978-ra azonban már 200 rendszert üzemeltettek az amerikai könyvtárakban jórészt PDP gépeken. 1979-ben újabb nagy lépésként hozzáférhetővé vált a teljes Library of Congress MARC adatbázis rövid, fix hosszúságú mezőkön, lehetővé téve a fájl invertálást minigépekkel is. A gépek használhatóságát a képmegjelenítő VDU terminál kifejlesztése fokozta tovább. Kezdetben csak kazettán volt adva az adatrögzítés lehetősége, ma már az alapkonfiguráció tartalmazza a memóriául szolgáló floppy (lágy) vagy a hard (kemény) discet, lemezegységet. Ez utóbbi kapacitása már Mbyte-okban mérhető.

A mini- és mikrogépek használata ma már meglehetősen általános a könyvtári világban. A megbízható berendezések használatát „user friendly”, a „felhasználóhoz barátságos”, programok teszik még egyszerűbbé. Míg a nagy számítógépek kedvelt programnyelvé a PL/I volt, a kisszámítógépek elterjedésével a BASIC, illetve PASCAL programnyelv tört elő a népszerűségi listán. A BASIC nyelvet számítástechnikai ismeretekkel nem rendelkező felhasználók számára készítették, ahogy ezt a neve is mutatja: *Beginners All-purpose Symbolic Instruction Code*.³

Elkészült már az Unesco ISIS programjának kisszámítógépekre kidolgozott változata is MINISIS néven, melyet az International Development Research Centre dolgozott ki a Hewlett Packard 3000-as minigépre, sőt elkészült ennek a MICRO-ISIS változata is, az IBM/PC-re.

A kisgépek alkalmazásának nagy előnye, hogy megszűnik a nagygépekhez korlátozottan rendelkezésre álló „gépido” fenyegető réme, és állandó interaktív kapcsolat tartható fenn révükön az adatbázissal, vagy adatbázisokkal, ha intelligens terminálként üzemeltetjük őket.

A kisszámítógépek könyvtári alkalmazása

A mini kategóriába tartozó gépek könyvtári alkalmazása elsősorban a Digital Equipment Corporation PDP gépeihez (különösen a PDP 11/50-es géphez) fűződik. Ausztráliában a New South Wales University Könyvtára katalógus készítéséhez használja a PDP 11/40-est, a La Trobe University Könyvtárában pedig egy PDP 11/34-gyel tartják nyilván a rendeléseket és számlákat. Angliában a minigép legkorábbi alkalmazása az oxfordi Bodleiana Könyvtár nevéhez fűződik, ahol PDP 11/20-ast használnak és 1,25 millió tételes katalógust működtetnek vele.⁴ A kölcsönzés, könyvtárközi kölcsönzés és körözés céljaira több helyütt használnak Hewlett-Packard 3000-es kisgépet. A kanadaiak International Development Research Center által kifejlesztett komplett rendszert használják amelynek moduljai:

- szerzeményezési nyilvántartás,
- katalógizálás,
- folyóiratnyilvántartás, beleértve a körözést.

Ezenkívül közkedveltek még a PRIME gépcsalád 300-as illetve 2250-es gépei, ez utóbbiakat használja például az angliai ADLIB rendszer.⁵

Természetesen megindult a könyvtári célú „programcsomagok” kialakítása is. Számuk ma már meglehetősen nagy, s forgalmazásukat megkezdték a különböző könyvtárel-látó intézmények is. A legnagyobbak egyike az USA-ban a Computer Library Systems Inc, Bostonban (CLSI), amely teljes, integrált rendszereket (adatbáziskezelő rendszert, programokat, adatbázisokat stb.) illetve programmodulokat árul.* Az Electronic Library 1985. évi júliusi száma szerint Észak-Amerikában kb. 900 mini- és mikrogépet használó

* A CLSI 1986. március 6–7-én bemutatóval egybekötött szemináriumot tartott az OSZK-ban, az MKE Műszaki Könyvtárosi szekciójának szervezésében.

könyvtári rendszer működik.⁶ Ebből mintegy százat „kulcsrakészen átadva” rendelt meg, de több mint 500 könyvtár maga fejlesztette ki – jórészt szerzeményezési és kölcsönzési programmoduljait, míg 150 könyvtár a számára legmegfelelőbbnek ítélt programcsomagot vásárolta meg a kaphatóak közül. Csupán néhány könyvtár épített ki ún. integrált rendszert (ami alatt a könyvtári munka egyetlen folyamatba való összerendezése érthető a szerzeményezéskor kapott adatok rögzítésétől kezdve a dokumentumokról szóló leírás, a rekord teljes föltöltéséig valamennyi könyvtári műveletet átfogja). A moduláris tervezési szemlélet azonban a közeli jövőben éppen erre nyújt lehetőséget.

Kezdetben nagy kapacitású gépeket feltételezve készültek ezek a moduláris programok, több éves kutató-fejlesztő tevékenység eredményeként (pl. IBM STAIRS, CDS ISIS stb.). Ma már a kiscépes lehetőségeket is figyelembe veszik, ilyen pl. a PHILSOM III. Periodical Holdings in Libraries of Medicine, az orvosi folyóiratok nyilvántartási programja, illetve ennek minigépes változata.

Számos példa bizonyítja, hogy a „kiscépek” inkább csak nevükben kicsinyek ma már. Teljesítőképességük – memóriájuk növelésével – szinte az ún. „nagygépek” szintjéig növelhető, természetesen típusuktól és az alkalmazható technikától függően. Nagy adattárak és adatbázisok kezelésére ma is elsősorban a nagygépeket használjuk, pl. a nemzeti bibliográfiai adatbázisok, a rekordokat (lejegyzéseket) százezres nagyságrendben tartalmazó szaktudományi referáló, indexelő-szolgáltatások esetében.

Jól használhatóak viszont a kiscépek a könyvtári egységek nyilvántartási és feltárási problémáinak megoldásában, és sikeresen alkalmazhatóak, mint intelligens terminálok a számítógépes hálózatokkal való kapcsolatteremtésben. A szakirodalom is elsősorban „kiscépek” szerepüket hangsúlyozza, illetve célgépként való használatukra buzdít. A mikrogepek legáltalánosabban a kölcsönzési adatok nyilvántartására használatosak. A fényceruzás inputtal működő megoldást sikerrel használják a fejlett könyvtárüggyel rendelkező országokban: Svédországban, Finnországban, az NSZK-ban stb.; az USA-ban a nyilvános könyvtárak kétharmada ezzel a módszerrel tartja nyilván kölcsönzési, kötetési és körözési adatait.⁷

De hasznos segítői lehetnek a kiscépek az oktató munkának is. 1975-től a British Library Research and Development Department (az Angol Nemzeti Könyvtár Kutatói és Fejlesztési Részlegének) kezdeményezésével és támogatásával 16 könyvtáros- és informátorképző intézményben kezdték meg a számítógépek alkalmazhatóságával kapcsolatos kísérleteket és programok kifejlesztését. A kutatási sorozatot összefoglaló zárójelentés szerint⁸ sikerrel alkalmazható a kiscépes technika a katalógizálás, a nyilvántartáskészítés és az információkeresés tanításában, nemkülönben a terminálok használatának oktatására. A helyszínen lévő kiscépes feltételeket minden intézménynél kiegészítette a nagyobb (IBM, ICL, DEC) gépekhez való hozzáférés lehetősége. Az oktatók tanító és tanuló programokat készítettek, amelyeket a hallgatók egyénileg is használhatnak az oktatóközpontban.

1979-ben ugyancsak a BL RDD finanszírozta komplett tanító programcsomagok kifejlesztését⁹. Ez idő tájt már minden képző intézmény rendelkezett saját kiscéppel/kiscépekkel. Teljesítőképességüket illetően ugyan, ezek különböznek egymástól (Apple 64K, PET 32K, Tandy TRS-80 stb.), de abban megegyeznek, hogy a BASIC nyelvet, illetve

ennek valamilyen dialektusát használják. Csak példaként emelünk ki néhányat az elkészült programokból:

A FOSSILS névre hallgató program a Lockheed ERIC adatbázisában és a társadalomtudományi adatbázisokon való online keresést tanítja,

a BLAISERS a fenti programhoz hasonlóan a BLAISE-MARC rekordállomány keresési stratégiájára oktat és helyi katalógus készítésére, generálására ezen adatbázis használatával,

a SIMULATOR Apple gépre írt program a gépi adatbázisokon való keresési technika elsajátítását segíti elő.¹⁰

Készültek ezenkívül még olyan programok is, amelyek segítenek az oktatóknak a számonkérésben, a vizsgáztatásban. Mindezek beszerezhetőek a Central Information Services (CIS)-től.

A mikro- és minigépek bizonyítottan jól használhatóak a tanulásban és tanításban egyaránt. Az INSPEC referáló- és indexelő szolgálat pl. PET gépeket használ a felhasználók, de tulajdon dolgozói (pl. input-előkészítők) oktatására, és a DIALOG parancsnyelvének megismerésére, illetve ennek gyakorlására. Valószínűleg ez adta az ötletet az OMIKK munkatársainak, hogy kisgépeket használjanak az online adatbázisokat kezelni kívánó felhasználók oktatására.

A kisgépek és a hazai könyvtárügy

A fentiekben megpróbáltunk ízelítőt adni a kisgépek adta lehetőségekről. Az első, amit a hazai helyzet vázlatos áttekintésekor hangsúlyoznunk kell, hogy révükön végre megfizethető áron tudnánk 20. századi technikához juttatni a könyvtárakat. Segítségükkel megoldhatóak lennének az adminisztrációs feladatok, rájuk bízhatnánk nyilvántartásainkat (a rendelési, érkeztetési, számlázási, leltári nyilvántartásokat, kölcsönzési, kiértécsítési stb. teendőket), online üzemmódban működő katalógusokat szervezhetnénk és bekapcsolódhatnánk a kisebb és nagyobb számítógépek alkotta hálózatokba, illetve létrehozhatnánk ilyeneket. Viszonylag könnyen felzárkózhatnánk a fejlett könyvtárüggyel rendelkező országokhoz – mindössze a megfelelő stratégiát kellene jól megválasztanunk. Hangsúlyozni kell azonban, hogy valójában nem a gépesítettség teszi fejletté a könyvtárügyet, hanem a szolgáltatások színvonalának olyan mérvű emelése, amelynek elengedhetetlen tárgyi feltétele a gépek használata. Differenciált, megbízható és megfizethető szolgáltatási rendszer ma már csak korszerű technikai alapon képzelhető el. A gépi technika tehát nem szorítja háttérbe a könyvtáros intellektuális tevékenységét, éppen ellenkezőleg; azáltal, hogy megszabadít bizonyos rutinmunkáktól, lehetővé teszi a könyvtári munka érdemi oldalának a kiteljesítését. Más oldalról nézve csakis ez az út vezethet társadalmi presztizsünk megszilárdításához, a könyvtárügy méltó társadalmi megítéléséhez.

Ami a hardvert, vagyis a berendezések oldalát illeti, közepes árkategóriába tartozó, megbízható, kompatibilis és rugalmas gépekre lenne szükségünk. A kaliforniai CBM cég Commodore 64-es gépe ebből a szempontból csak kényszermegoldásnak tekinthető. Némileg javíthat a helyzeten a Mbyte-os, nagyobb teljesítményű lemezegységek piacra kerü-

lése, de még mindig marad éppen elég technikai probléma. Végül is ez a gép nem erre a célra készült, annak idején a „játék kategóriában” volt az év számítógépe – csak „túl jól sikerült”, így más feladatok ellátásával is meg lehet bízni. Rugalmas, értelmes kis gép és sokat meg is tanul értő kezek alatt. Nem elhanyagolható és nem lebecsülendő előnye, hogy használatával kialakulhat könyvtári gyakorlatunkban egyfajta számítógépes kultúra, ami a későbbi lépésekhez elengedhetetlen. Tegyük még hozzá, hogy a számítógépesítés járulékos hasznaként sor kerül jelenlegi rendszereink racionalizálására, hiszen ennek során felülvizsgálni kényszerülünk tevékenységünket, fényt derítve a logikátlanságokra, párhuzamos munkákra, gyenge pontokra. Röviden: a rendszeranalízis eredményeképpen megszülető új megoldás mindenképpen takarékosabb, gazdaságosabb és logikusabb lehet az előzőnél.

Meg kell azonban fontolnunk, hogy hova és hogyan akarunk eljutni. Sokszor a közepes megoldások többre kerülnek hosszú távon, mint a jól megválasztott költségesebb verziók.

Ami a gépek használatát meghatározó szoftvert illeti, fontos lenne összehangolni a fejlesztési tevékenységet. Gépeink használatára egyszerű, a felhasználóhoz barátságos programmodulokat kellene kidolgoznunk, illetve adaptálnunk, amelyek biztosítanak a lépcsőzetes fejlesztést. Üdvözölhető a hazai könyvtárügy minden kezdeményezése. A szombathelyi Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, a körmendi Városi Könyvtár, az Országgyűlési Könyvtár, az OPKM, és az Állami Gorkij Könyvtár (hogy csak néhányat említsünk) vállalkozásai megpróbálják kitapogatni a kisgépek, főleg a C-64 adta lehetőségeket; egyébként ez a legjobb mód a számítógépes kultúra elsajátítására. Ne feledjük azonban, hogy a könyvtár a számítógépi technika alkalmazója, s mint ilyenek nem magának kell programoznia, hanem megfogalmaznia mit vár e technikától. Ha egy könyvtár ön-maga számára készít programot, külön elismerésre méltó teljesítmény (bár nem mindig a legjobb megoldást jelenti); de sokkal fontosabb, hogy jól meg tudja fogalmazni igényeit, és a programírást magát rábízza a szakemberekre. Ezért érdemel figyelmet és támogatást az a kezdeményezés, amely a közművelődési könyvtárak számára egy teljes programcsomag kifejlesztését irányozta elő. Az OSZK fejlesztési csoportja által a C-64-re kidolgozott TUDOR (Tematikus Univerzális Dokumentumkereső Rendszer), a főmenü tanúsága szerint a következő lehetőségeket kínálja:

1. lemezkezelés
2. dokumentum szerinti keresés
3. felhasználó szerinti keresés
4. szó/jelzet szerinti keresés
5. rendezés
6. keresés
7. állomány megjelenítés
8. SDI
9. statisztika
10. embléma készítés
11. befejezés.

Ebből is látható, a C-64 sok mindenre képes, de nyilvánvalóak korlátai is. Ez a gép csak bizonyos feladatok megoldására képes, és hogy a könyvtárak számára csupán az első lépcsőfokot jelentheti. Ha ezzel tisztában vagyunk, nagyobb az esélyünk, hogy sikerrel alkalmazzuk, ellenkező esetben kudarcaink csak növelni fogják a számítógépekkel kapcsolatos ellenérzésünket és amúgy is meglévő fenntartásainkat.

Önmagunk bátorítására fussuk át a már működő rendszerek sorát a szerint, hogy milyen munkafolyamatban alkalmazzák a C-64-et.

Nyilvántartási munkák: a szombathelyi Tanárképző Főiskola kölcsönzésnyilvántartó rendszere, amely fél éve üzemel a veszprémi Országos Oktatástechnikai Központban;

a debreceni KLTE Központi Könyvtára működteti a MULTIMAT nevű rendszert, amely egy általános adatbáziskezelő rendszer (Data-Becker) könyvtári célú adaptációja a regionális katalógus, a folyóiratrendelés és számlázás nyilvántartására;

az OPKM-ben a pedagógiai kutatások nyilvántartását végzik ezzel a géppel;

Bibliográfiai, illetve tájékoztatósi munkák:

a szombathelyi Tanárképző Főiskola KAPCSOK programrendszere, itt ennek KWIC rendszerű katalógus modulja,

az Állami Gorkij Könyvtár számára kifejlesztett NEKTÁR zenei információs kereső rendszer;

az MTA KFKI bibliográfiai programrendszere (TÉKA) stb.,

Oktatási célra könyvtárosképző intézményben program csak a szombathelyi Tanárképző Főiskolán készült, ahol az osztályozás tanításában alkalmazzák C-64-es gépet;

Szövegszerkesztés és levelezés céljára a debreceni KLTE Könyvtára az Easy Script program felhasználásával alkalmazza a C-64-et.

Számos helyen foglalkoznak még más típusú kisgépek alkalmazásával is könyvtárosok és nemkönyvtáros szakemberek. Terjed tehát a számítógépes kultúra, építeni lehet a megszerzett tapasztalatokra. A cél az lenne, hogy könnyen átvehető, egységesen használható és fejleszhető programok készüljenek – ezt diktálja mind a felhasználói, mind a könyvtári érdek. Első hallásra túlzásnak tűnhet az a javaslat, hogy állítsunk fel egy szoftver-bankot, amely a programok nyilvántartásán túlmenően vállalkozna a felhasználók képzésére és szaktanácsadásra is, építve az eddigi helyi és központi kezdeményezésekre.*

* * *

Az emberiség történelmében minden jelentős előrelépés valamiféle kapcsolatban volt az információközlés fejlődésével (beszéd, az írás, a nyomtatás megjelenése). Mindannyian nemcsak tanúi, de részesei vagyunk e napjainkban lezajló változásnak, amely fokozott felelősséget ró ránk, információkezelőkre. Lépést kell tartanunk a fejlődéssel és meg

* Megvalósításáról lásd: BÁRDOSI Mária: Tájékoztatás könyvtári szoftverekről. = Könyvtáros. 36.évf. 1986. 4.sz. 217–218.p., valamint a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 1986. 5–7, tematikus számát.

kell tennünk mindent a társadalom információellátásáért. *Papp* István szavai szerint a „minimális lépések taktikáját” követve¹¹ az első teendők egyike a fogadókézség kialakítása, bizonyos technikai alapismeretek elsajátítása. Meg kell találnunk a kiscgépek, ezen belül a C-64-ek helyét a könyvtári technológián belül és meg kell fogalmaznunk a továbblépés lehetőségeit és irányait.

JEGYZETEK

1. CROWFORD, S.: The origin and development of a concept: the information society. = Bulletin of Medical Library Association 71.vol. 1983. 4.no. 380–385.p.
2. Directory of on-line databases. 4.(1).1982. Landau, Wagner, Berger. Santa Monica.
3. DAVIS, C.H.: Computer programming librarians = Journal of Education for Librarianship. 18.vol. 1977. 1.no. 41–52.p.
4. FOSDICK, H.: Microcomputer programming in the information center. = Special Libraries 74.vol. 1983. 3.no. 211–222.p.
5. Minis, micros and terminals for libraries and information services. Ed.Glichrist, A. Heyden-British Computer Soc. London, 1981, 26–47.p.
6. Library automation and networks. = Electronic Library. 3.vol. 1985. 3.no. 161–163.p.
7. SZABÓ László: Gépesített kölcsönzési rendszerek. = Könyvtári Figyelő. 24.vol. 1978. 5.sz. 543–552.p.
8. VICKERY, B.C.: The use of on-line search in teaching. British Library Research and Development Report. 5380. BL. 1977.
9. TEDD, L.A.: The use of computer based packages in the teaching of librarianship and information science. British Library Research and Development Report 5528. London, BL. 1979.
10. VICKERY, A.–BATTEN, A.M.: Development of multimedia teaching packages for user education in on-line retrieval systems. = On-line Review. 4.vol. 1978. 2.no. 367–374.p.
11. PAPP István: Számítógépes hálózatszervezés az egyes könyvtárak szemszögéből. = Könyvtári Figyelő. 31.vol. 1985. 4.sz. 381–386.p.

A tervezett könyvtártudományi kutatások között többször szerepelt már a közelmúlt (felszabadulás utáni évek) könyvtárügyének történeti szempontú kutatása. Ez azonban sajnos mindezidáig nem realizálódott és tudomásunk szerint ma sem foglalkozik senki e korszakkal. Ezért fogadtuk örömmel Kiss Jenő írását, aki ha nem is a történész alaposságával, de sok ismerettel és az elmúlt évtizedek könyvtárügyének aktív közreműködőjeként írta meg a felszabadulás utáni 40 év könyvtárügyének alakulását. Szubjektív volt? Természetesen. Ezt mi nem tartjuk hibának, ezért is adjuk szívesen közre az alábbi két, szintén szubjektív reflexiót, amelyek Kiss Jenő írásához érkeztek szerkesztőségünkbe. Örömmel közölnénk minél több visszaemlékezést, a könyvtárügy egy-egy területének a történetét, fejlődését bemutató írást, mégha szubjektívek is. Úgy gondoljuk, ezek is segíthetik majd azt a történetírót, aki egyszer vállalkozik a felszabadulás utáni magyar könyvtárügy objektív, forrásokra, dokumentumokra alapozott megírására. Addig is, amíg erre sor kerül, a szemtanúk, résztvevők hozzájárulását, segítségét várja szerkesztőségünk. (A szerk.)

KISS JENŐNEK A KÖNYVTÁRÜGY ÉS A KÖZMŰVELŐDÉS KAPCSOLATAIRÓL

FUTALA TIBOR

Ketten is – Kiss Jenő és jómagam – vettük magunknak a fáradságot és merészséget, hogy – az évforduló kapcsán – könyvtárügyünk negyven éves történetéről többé kevésbé összefüggő és vívódva mérlegelő – tehát: kritikus – vázlatot készítsünk.¹ Természetesen: külön-külön, nem összebeszélve, mindketten a saját „megélésekre” támaszkodva, illetve a „megéléseket” a hazai források, a külföldi tapasztalatok és a szakirodalom segítségével objektívizálni próbálva.

Tettük ezt abbóli igyekezetünkben, hogy ösztönözzük – ha úgy tetszik; provokáljuk – félmúltunk módszeres kutatásának fellendítését, illetve belőle következően – vitákat is készségesen vállalva – elősegítsük egy olyan felszabadulás utáni könyvtárügy történet megírását, amely elmélkedésre serkentő voltánál fogva orientálhatná a holnapi könyvtárügyi gyakorlatot, kiérleltégénél, dokumentáltságánál és leszüremledettségénél fogva pedig „akár tankönyvül is szolgálhatna”.

A szóban forgó két vázlat a történet más-más részleteit tárgyalja behatóbban: Kiss Jenő több közművelődési könyvtári kérdést taglal, magam inkább a szakkönyvtárügy fejlődésének némely hajdani problémájára vetek élesebb fényt. Így eshetett meg, hogy a könyvtárügy és a közművelődés kapcsolatainak alakulásáról én legfeljebb áttételesen emlékeztem meg. Nem így Kiss Jenő. Ő, legalábbis a 70-es évek vonatkozásában, igencsak feladja a „leckét”.

Nevezetesen azt állítja, hogy „különféle görcsös elzárkózásai miatt” a könyvtárügy, a könyvtárügyi irányítás – egyebek mellett – a „népművelés, illetve az éppen akkor közművelődéssé újlult tevékenység felfogásának eléggé kénytelen-kelletlen fogadása” miatt is „megújulási lehetőségeket” szalasztott el, olyan lehetőségeket, amelyek arra lettek volna alkalmasak, hogy a könyvtárak „jobb helyre kerüljenek a kulturális irányítás szem-

léletében és – ami ezzel jár– a feltételek javításában”. „A könyvtáraknak azonban – folytatja kicsit odább Kiss Jenő, jórészt „sikerült” megőrizniük ’ártatlanságukat’, ezért azután meglehetősen szárnyaszegettek és szegények maradtak.”

Ha már Kiss Jenő (helyesen járva el) felvetette ezt az „örökzöld” és „csiki-csuki” kérdést, ismételten gondolkodni kezdtem rajta, mivel annak idején, amikor a *Kondor* Istvánné vezette könyvtár osztályon a közművelődési könyvtárakkal volt tisztem foglalkozni, szinte napi szükségszerűségből voltam rákényszerítve. Remélem, mostani mondanivalóm higgattá tételében a távlat is segít, s ezáltal elkerülöm a „két szomszédvár” (ha az MM vagy a KM irányító apparátusaira gondolok, akkor még-még valamennyire asszociálható a „vár”, ha az országsszerte egymás mellett álló vagy egy fedél alatt szorongó könyvtáracs-kák és művelődési otthonokak ezreire, inkább a „szomszéd- vagy közös kunyhó” az igazi kifejezés) közötti „csúzlizás” felújítását (egyébként kunyhó szinten rendszerint csak akkor volt „csúzlizás”, ha történetesen férj-népművelő a feleség-könyvtárossal házastársilag is rossz viszonyban volt), s kimutathatom: e valamikor „kutya-macska barátságának” mindössze a színfala volt ideológia, igazi oka – a szegénység, a beruházási-működtetési ke-retek elégtelensége.

Ebben a szegénységben nem nagyon lehetett és nem is lett volna szabad mást csinálnunk, mint óvnunk a közművelődési könyvtárügy kivívott pozícióit, viszonylagos – szakszerűségi és ellátási okokra visszavezethető – szervezeti különállását, szóval part- és területvédelmet folytatnunk, mivel – s ebben alig volt, illetve csak lassacskán lett érzékelhető a különbség a 60-as és a 70-es évek között – a népművelési -közművelődési túlpart és a könyvtári part között „áradó vizek” – később leírom: miket értek alattuk – a legtöbb-ször valahogy a túlpartra sodorták a talajt (= az erőforrások ilyen-olyan változatát), amely-ből soha sem volt elég.

Az, „áradó vizek” magyarázata előtt megjegyzem; a közművelődési könyvtárügy nagyságrendileg mindig jóval kisebb volt, kisebb ma és az lesz holnap is – igazi Pöttöm Jankó – ahhoz a hatalmas – egyes értelmezések szerint határtalanul kövér – Matrjósza babához képest, amit a teljes közművelődési intézmény – és a tevékenységi rendszer összességében képvisel. Ám ebben a hatalmas babában volt és van egy, a közművelődési könyvtárügygyel összehasonlítható nagyságú és számszerűségű, felettébb szegényesen eleresztett kisebb Matrjoska is, a művelődési otthonok intézményrendszere. Valójában mindig számára kellett – kellett volna és ha szegényességét nézzük: korántsem indokolatlanul – újabb és újabb tár vagy táptalaj.

A könyvtárügyi irányításnak – gyűjtöm össze az 1970. évi Országos Népművelési Konferencia előkészítő tanulmányait tartalmazó kötetekből² a közművelődési vagy az annak kikiáltott intézményrendszereket – a könyvkiadással és könyvkereskedelemmel, mozival, múzeumokkal, levéltárakkal, az ismeretterjesztéssel, művészeti élettel, ismeretterjesztéssel soha nem volt semmiféle igazán „görcsös elzárkózása”, de még a szórakoztatással sem (azon felül, hogy e tekintetben a 70-es években magunkra nézvést még meglehetősen arisztokratikusak voltunk³). Ellenkezőleg: az Országos Népművelési Konferenciát követő III. Országos Könyvtárügyi Konferencia tézisei⁴ egyenesen őszinte örömmel és bizonyos szorongások alóli felszabadultsággal üdvözlük az „evangéliumot”, hogy ti. az új közművelődési koncepció „a korábbi, leszűkített népművelést szélesebb társadalmi össze-

függésbe ágyazta, s ezt a tevékenységet a művelődés valamennyi területének egyik aspektusaként mutatta be”. Pontosán ez az értelmezés felelt meg annak a társadalomfejlesztési vagy -mozgási elemzések nyomán elhatározott fejlesztési elképzelésünknek, amelynek értelmében „az általános könyvtári ellátás rendszerét a továbbiakban nem szabad egysíkúan, csak a közművelődésre leszűkítve szemlélni és fejleszteni, hanem a társadalom- és gazdaságfejlesztési irányzatokkal és tervekkel összhangban álló, az országos szakkönyvtárakkal szolgáltatási kapcsolatban lévő, többlépcsős általános könyvtári ellátássá kell fejleszteni. Ez az új általános könyvtári koncepció semmiképpen sem jelenti a korábbi népművelési, az Országos Népművelési Konferencia után egyébként is korszzerűen megfogalmazott és közművelődésinek nevezett feladatok elhanyagolását. Ellenkezőleg: azok továbbfejlesztését, a lakosság mind szélesebb körére való kiterjesztését feltételezi. De az általános könyvtár, különösen annak városi változata, a továbbiakban nem lehet csak a közművelődés intézménye (itt arra gondoltunk: a múzeum és a levéltár sem csak az), hanem közvetlen szálak kell, hogy fűzzék a társadalmi tevékenység és a művelődés többi szférájához is”⁵⁵.

Ezt a fejlődést indították útjára – 1971-ben és 1972-ben – a különböző irányelvek, amelyek hatásáról és jelentőségéről – bár csúnya dolog az önidézés – a magam történeti vázlatában a következőket írom: „Noha a szóban forgó dokumentumok egyikét sem támasztotta alá központi pénzügyi támogatás, a fenntartók és a könyvtárak olyannyira figyelembe vették őket, hogy a helyi erőfeszítések túlnyomórészt az általuk kitűzött célok irányában hatottak. Ezeknek a mostanában továbbfejlesztett formában újra megjelenő dokumentumoknak köszönhetjük azt, hogy napjainkra a „Bücherei-Bibliothek” ellentétpár nem olyan sajátosan szűnt meg, mint 1952-ben (ti. az akkori leggyöngébb láncszemben, a közművelődési könyvtárak szükségleteihez nivellálva), hanem szabó ervini és lenini értelemben. Ma már a tudományos és szakkönyvtárainknak egyáltalán nem kell „lehajolniuk” ahhoz, hogy a közművelődési könyvtárügy vezető és középütt álló intézményeivel korrespondeáljanak. Ellenkezőleg: megkönnyebüléssel veszik tudomásul, hogy a szakirodalmellátásból milyen hatalmas terheket vesznek át tőlük, s közös érdeknek tartják, hogy a speciális források vagy másolataik hozzájuk való eljuttatásával a szakkönyvtári hatáskör a földrajzi térben is kiterjedjen. Az információügynek ugyancsak fontos partnerei – kiadványaik-szolgáltatásaiak szép számú vevői-megrendelői – ezek a könyvtárak”.

Ez a fejlődés szerintem, bár korántsem terjedt ki arányosan a közművelődési könyvtárügy egészére, nem utal „szárnyaszegettségre”. Szegénységre annyiban, hogy a hetvenes években is (valójában az Országos Népművelési Konferencia, az 1974-es párttáborozat és az 1976-os közművelődési törvény is inkább demonstráció volt, mintsem a „Szezám, tárulj” dotálási csodája) és a nyolcvanasokban különösen, minden költségvetési intézmény szegény saját szándékaihoz képest. Közművelődésidegenségre annyiban, amennyiben ismét népműveléssé szűkítjük vissza ezt a fogalmat.

Ha voltak a közművelődési könyvtárügy irányításának „görcsös elzárkózásnak” látszó gesztusai (korábban part- és területvédelemként utaltam rájuk), akkor azok a művelődési otthonokkal kapcsolatban voltak, hiszen államilag voltunk arra „szerződötve”, hogy könyvtári érdekeket védjünk. Meg is tettük ezt. Már az Országos Népművelési Konferenciára készült közművelődési könyvtári tanulmány is felhánytorgatja, hogy „a tanácsi könyvtárhálózatokban ez (ti. a művelődési otthoni szemlélet) az ellátási rendszerek ki-

alakításának fékezésében (pl. legutóbb a klubkönyvtárosítás alkalmával), illetve azokban a minduntalan meg-megújuló kísérletekben nyilvánul meg, hogy a könyvtárak válnak a művelődési otthonok szervezeti összetevőivé”, továbbá hogy „községi vonatkozásban a művelődési otthonokban elhelyezett könyvtárak jártak rosszul. Korábban átlag 10–25 m²-ert, újabban 40–50 m²-ert juttatnak könyvtári célra több ezer lakosú helyeken is, holott 1000 lakosú település számára 55 m² alapterületű könyvtár szükséges”⁶). Most eltekintve attól, hogy a 60-as években a „keresni is tudó” művelődési otthonok állami dotációja gyorsabban nőtt, mint az akkor még „keresni egyáltalán nem tudó” közművelődési könyvtáraké (1960: 100, 1967: 264, 1968: 207, illetve 1960:100, 1967: 199, 1968: 192%)⁷, a népművelési konferencia után nemhogy lecsendesedtek volna az integrálási szándékok, hanem éppenhogy felerősödtek (komplex intézmények egészen az „alfa” nevezetű fantazmagóriáig).

De nehogy megfélemedjek az „áradó vizekről”. Alattuk a következőket értem és – hangsúlyozom – értem meg az adott társadalmi-gazdasági helyzetben:

- A legfelsőbb (párt- és állami) vezetés a különösen „szélesre fogott” közművelődés ügyét meglehetősen madártávlatból szemlélte. Deklarálta fontosságát, általában vallotta, hogy a különböző közművelődési ráhatások eredője – és ez így is van – a műveltebb, a sokoldalúbban felkészült állampolgár lesz. Más kérdés, hogy ez a folyamat jóval lassúbb lett, mint az állásfoglalások ezt feltételezték (pl. a közművelődési könyvtárak hatásköre 1970-ben és 1985-ben szinte „hajszára azonos” maradt, de legalább megmaradt, míg több közművelődési tevékenység azóta rendkívül visszaszorult, amit – könnyed mozdulattal – az „új művelődési-kultúrálódási munkamegosztás” számlájára írtunk). Ezzel szemben a felső vezetés igazán ütőképes fejlesztési és beruházási keretekkel nem rendelkezett (már akkor sem). Maradtak hát a kiegészítő támogatások (Kulturális Alap, amiből azért a közművelődési könyvtárügy is jócskán, de legalábbis: amennyire hagyták, táplálkozott) és a tetszetős megoldási ötletek (pl. – az iskolát is beleértve – a komplex intézmények, amik ellen az oktatásügy a közművelődési „boom” idején ugyan nem mert nyíltan tiltakozni, de néhány tucat szervezési kísérlettel és még kevesebb új létesítmény megszületésétől eltekintve, túlnyomórészt „kibekelt” s így megint csak a közművelődési könyvtárak és a művelődési otthonok maradtak a komplexesítési porondon). És különben is: az idő tájt még senki sem érzékelte Magyarországon – sem az iparban, sem a mezőgazdaságban, sem másutt –, hogy vannak – üzem- és intézménytípusonként egymástól eltérő – „optimális nagyságrendek”, éppen megfordítva; a „minél nagyobb valami, annál jobb, racionálisabb” meggyőződésben élünk. (A Csepel Művek, a Zöldért stb. részeire „robbantása” már a nyolcvanas évek fejleménye.)
- A korszak még elvárta és megkívánta, minél lejjebb mentünk az irányítási-államigazgatási hierarchiában, annál inkább, hogy elég sűrű időközönként mindenütt demonstratív politika-kulturális megmozdulások legyenek, amihez viszont nagytermek kellettek, amik azonban nem igen (sok településen: egyáltalán nem) voltak. A régi kocsmák szobáinak túlnyomó része időközben vagy leromlott, vagy más célra – raktárnak, magtárnak és isten tudja minek – vették igénybe őket.

Akkoriban a demokrácia nálunk még nem haladt annyira előre, hogy – mint *Fekete Gyula* írja valahol – a rendezvényekről való távolmaradás, illetve a hozzászólások, a felszólalások kényszerének megszűnése terjedésének egyik sajátos fokmérője-mutatója legyen.

- Az akkortájt funkcionáló helyi – városi és falusi – vezetők, noha igencsak hozzászórtak a politikai-kulturális nagyszertartásokhoz, ragaszkodtak is hozzájuk, mindazonáltal pragmatikus emberek is voltak: tudták, hogy a rájuk bízott lakoságnak táncmulatságokra, filmvetítésekre, színházi előadásokra, ORI-rendezvényekre, bizonyos gazdasági egybegyűlésekre (pl. tsz.-közgyűlés) és magánjellegű összejövetelekre (pl. lakodalmak) nem kevésbé van szüksége, amihez ugyancsak elkerülhetetlen a nagyméretű tér. Így hát az előző elvárásokra hivatkozva, de (leplezetten vagy nem leplezetlenül) az utóbbiakról sem megfélemlítve, a legtöbb helyen mindenekelőtt (kezdetben a nagytermes kulturházért esedeztek „állami ajándék” gyanánt, később – miután kitaláltatott: a „nagyterem még nem művelődési otthon” – a minél több klubhelyiséget is tartalmazóért). A felavatás után, már csak a működtetési keretek elégtelensége miatt is, ezekből a klubszobákból gyakorlatilag az elkülönülő szervezeti élet kizárólagos színhelyei – pártirodák, KISZ-irodák, úttörőszobák, de esetenként: tűzoltóegyesületi, vadásztársasági stb. találkozóhelyek – lettek. Ha az ilyesmi épületkomplexumban helyet kell szorítani a könyvtárnak, amelynek fenntartását – valljuk be – azokban az években sok helyi vezető még meglehetősen exkluzív és nem elég látványos dolognak tartott, lett légyen az minél kisebb alapterületű, mert az építéshez rendelkezésre bocsátott hitel vagy támogatás sohasem volt annyira kuláns, hogy – a nagytermen kívül – ne kelljen miniatürizálni.

Az efféle – gúny nélkül mondom – józan paraszti nyomások visszahatottak (egészen a minisztériumig) a közművelődési apparátusra is. Ebben a helyzetben a könyvtár osztály (tegyük hozzá: a KMK és a közművelődési könyvtárügy valamennyi prominens személyisége) a maga mindig ugyanabban az irányba, de mindig kaptatós (felfelé emelkedős) úton haladó fejlesztési „fantáziátlanságában” és könyvtárcentrikus „csökönységében” időről-időre új és új „nagyszerű ötleteknek” volt kitéve.

Ezekből ugyan – hála a minisztériumban dolgozó népművelési-közművelődési kollégák lehetőség-ismereteinek – a legtöbbször nem lett semmi, de elolvasásukra, megvitatásukra, közömbösítésükre meglehetősen sok ideje és energiája ment rá az embernek.

Le merem írni, a hatvanas-hetvenes években nem voltunk mentesek bizonyos „kivagyiságtól” sem. „Ha a cirkuszigazgatónak nem kell a mi finom zenénk – utaltunk a közismert Karinthy-novellára, úgy kell neki, de a fene mászik fel a trapézra, hogy ott tanuljon meg zenélni”. Ezzel részint a kulturális igazgatás megnyerésével kapcsolatos megjegyzésére kívánok válaszolni Kiss Jenőnek, részint pedig arra célozni, hogy normális (könyvtárilag „par excellence”) körülmények közepette azért folyvást tökéletesítettük zenetudásunkat (kutatásokkal megalapozott módszerek kidolgozása és terjesztése, újabb hordozók meghonosítása, a nemzetiségi ellátás és egyéb speciális ellátások megszervezése, a képzés korszerűsítése stb.).

Akárhogy is nézem a dolgot, a népművelési, később közművelődési irányítás a vice-verza vizsgált körülmények közepette – manapság így mondják – „sem folytatott egészen kiszámítható politikát”. Ráadásul mindehhez a hetvenes években vagy azok egy részében még két sajátos – nehezítő – körülmény is csatlakozott:

- A régi módon már az MM-ben, illetve a KM-ben sem lehetett dolgozni: üres vagy majdnem üres zsebbel katonai „elválogatosságot” játszani nem nagyon sikerült. A könyvtár osztály e „gyorsuló időben” több vonatkozásban helyesen „orrontotta meg, mit lehet és mit kell tenni (pl. irányelvek, könyvtárépítési mozgalmak, néhol az Olvasó Népert mozgalom „anyagi erővé” gerjesztése stb.). Más vonatkozásokban ez kevésbé sikerült (pl. a könyvtári alapjogszabályok megújítására túlságosan sok időt pazaroltunk el, s papíron olyan felettébb bonyolult könyvtári rendszert alkottunk meg, és nem tudtuk realizálni mindmáig, amely egy akkora birodalomnak is megtenné, mint a Szovjetunió; közben azonban nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a munkálatokban is benne volt az a bizonyos „part- és területvédelmi” szándék).
- A könyvtár osztály hosszú ideig az inkább művelődési otthonok felé húzó közművelődési főosztály része volt, ami megnehezítette, „görcsösítette” erőfeszítéseit. Ez ugye, a hierarchiák általános természetrajzát ismerve, a személyektől függetlenül szükségszerű. A rövid, önálló osztályi lét – emlékezem vissza – mindenképpen oldottabbá, magabiztosabbá tette az osztály magatartását, s ez nem szűnt meg tulajdonképpen a közgyűteményi főosztályba történt betagozításkor sem, a rokon közegben való működés miatt.

Szeretném, ha országunk azóta gyökeresen megváltozott irányítási és döntési körülményei közepette (ezek mindenképpen változatosabb, településenként differenciálódóbb fejlődést fognak amúgy is eredményezni) már nyoma sem lenne ennek a központi szegénységből táplálkozó, de mindig az olykor felettébb átlátszó és erőszakolt ideológiai implikációkkal manifesztálódó bűvópatak-viszálynak. Így a múltra nézve lássuk be: a „szegényember akkor lop, ha éhes, akkor se lop, de hát nagyon éhes” alapján állottak nagyjából a hetvenes években is a közművelődési könyvtárak és a művelődési otthonok kapcsolatrendszerének – beruházásának, fejlesztésének, támogatásának – igazi mozgatói. Általában, de nem kizárólagosan az utóbbiak javára. A jövőre nézve pedig mondjuk ezt: hajdan volt cseppetéinkat „békévé oldja az emlékezés”. A jövőre nézve egyébként meggyőződésem, hogy az emberek művelődési szokásait, azok differenciáltságát, helyhezigazodásait, az egyes művelődési helyek „spiritus locijait” és a kibontakozásukhoz szükséges térnagyságokat a tudományos kutatások eredményeiből alaposan megismerve fog működni – irányítani, ajánlani, támogatni és ellenőrizni – a kulturális igazgatás.

Összegzésképpen: Kiss Jenő elzárkózási elmarasztalása leegyszerűsíti, némely jelenség szintjén maradvá kezelte ezt a korántsem egyszerű kérdést. Én megpróbáltam kibontani. Remélem: nem az eddigi szokásos módon tettem azt.

HIVATKOZÁSOK

1. KISS Jenő: A magyar könyvtárak negyven éve. = Könyvtári Figyelő, 1985. 4.sz. 351–365.p.; FUTALA Tibor: Kompendium könyvtár- és tájékoztatásügyünk negyven évéből. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1985. 4.sz. 151–159.p.
2. Országos Népművelési Konferencia 1970. Előkészítő tanulmányok. 1–3. köt. Bp. 1970, Országos Népművelési Tanács, 197., 240., 206.p.
3. „A bestseller beszerzése vagy éppen korlátozatlan, nagy példányszámban való rendelkezésre bocsátása, ami a mennyiségi mutatók biztosítása érdekében számos könyvtárunkra jellemző, művelődéspolitikai zsákutca” – szigorkodik a következő konferencia-előkészítő tanulmány: FUTALA Tibor–PAPP István: Könyvtár és közművelődés. = Könyvtártudományi tanulmányok, 1970. Bp. 1971, OKDT-NPI. 93–111.p.
4. A III. Országos Könyvtárügyi Konferencia tézisei. (Készítette) Futala Tibor, Kondor Istvánné, Kovács Máté, Papp István, Sebestyén Géza, Zircz Péter. = Könyvtártudományi tanulmányok. 1970. Bp. 1971, OKDT-NPI; 31–68.p.
5. A 3.sz. alatt hivatkozott tanulmány.
6. A közművelődési könyvtárak helyzete és fejlődése. (Készítette munkabizottság.) A bizottság vezetője: Kovács Máté. = Országos Népművelési Konferencia 1970. Előkészítő tanulmányok. 2. köt. Bp. 1970, ONT. 203–238.p.
7. A tömegkulturális területek 1960–1969 közötti anyagi ellátottságáról. (Készítette munkabizottság.) A bizottság vezetője: Nagy Sándor. = Országos Népművelési Konferencia 1970. Előkészítő tanulmányok. 3. köt. Bp. 1970, ONT. 167–203.p.

AZ AMERICAN LIBRARIES 1986. januári száma szokatlan, családi képekkel tarkított felmérés eredményeiről számol be. Az „amikor könyvtárosok könyvtárosokat vesznek feleségül” címmel jellemezhető felmérés arra irányult, hogy ízelítőt adjon az amerikai „könyvtáros családok” szakmai és privát életéből. A szerző szerint a megkérdezettek lelkesen és örömmel vettek részt a felmérésben, de a folyóirat olvasói fórumában később publikált levelek zöme negatív hangvételű volt. Az egyik szerint a téma „a legalkalmatlanabb, amit valaha is láttam egy szakmai újságban azóta, hogy a brit Library Association Record 1985 januári száma egy bibliobusz polcain felfelé mászó macska fényképét közölte.” Egy másik levél szerint az ilyen heteroszexuális házasságok bemutatása tapintatlan és sértő a más érdeklődésű könyvtárosok számára. (N.I.)

MEGJEGYZÉSEK KISS JENŐ: A MAGYAR KÖNYVTÁRAK NEGYVEN ÉVE CÍMŰ KÖZLEMÉNYÉHEZ

KOVÁTS ZOLTÁN

A történelmi visszapillantás mindig tanulságos és hasznos cselekedet, különösen, ha külföldi szakemberek tájékoztatását is szolgálja. A magyar könyvtárügyről Kiss Jenő kétségtelenül sok mindent tud, saját tapasztalatai alapján is. Ha azután az ilyen visszapillantásban a szerző saját élményei, szubjektív véleménye és megítélései kerülnek túlsúlyba, az nem csodálható.

Az én megjegyzéseim is szubjektívek.

Kiss Jenő cikkét érdeklődéssel olvastam és megjegyzésekre sem ragadtattam volna magamat, ha címében is kifejeződött volna az, hogy a tartalom túlnyomórészt a közművelődési könyvtárak fejlődésével foglalkozik. Visszatekintésében ugyanis annyira háttérbe szorulnak a szakkönyvtárak, amennyire talán a közművelődésiek szerepe zsugorodott volna, ha én írom meg a felszabadulás utáni 40 év könyvtárügyének történetét.

Nem értek tehát egyet Kiss Jenővel abban, ahogy figyelmét a közművelődési, illetve szakkönyvtárak között megosztja. A szövegek terjedelmének viszonyában ugyanis – az adott cím alatt – közvetve értékelés fejeződik ki.

A fejlődés I. szakaszának ismertetése még közelítőleg arányos részletességgel tárgyalja a szakkönyvtárakét is, de a II.-ből ezek csaknem teljesen kimaradtak.

A III. lényegében az 1956. évi 5. tvr. hatásával foglalkozik. Abban egyetértek Kiss Jenővel, hogy ez a tvr. – ha sokszor kényelmetlenül merev is volt, de – végeredményében pozitívan hatott a fejlődésre. A ma már szokatlan merevség a korszak irányítási rendszerének tükröződése volt, és hogy alkalmazása mikor volt pozitív és mikor negatív hatású, az sokszor múltott a végrehajtását intéző személyen.

A negatívan minősített merevség viszont pozitívan értékelhető határozottsággá változik, például, amikor a dokumentációt egyértelműen szakkönyvtári tevékenységnek minősíti, amikor világosan előírja az egyes könyvtártípusok feladatait, a felügyeleti szervek hatáskörét, a kinevezések jogát stb. – A szakkönyvtárak fejlődését a legpozitívabban – szerintem – a gyűjtőkörök meghatározása és az ennek alapján kialakuló állománygyarapítási együttműködés segítette elő. Az erre alapított országos szolgáltatásoknak a józan észre, a kölcsönös előnyökre hivatkozó későbbi rugalmasabb szabályozásai, a koordinációs erőfeszítések – sajnos – nem érték el a példaképpül szolgáló fejlettebb országokban elért hatásfokot. – Ezért nehéz ítéletet mondani a végrehajtásán dolgozók merevségéről.

Nem tudok viszont egyetérteni vele a szakkönyvtár – tájékoztató intézmény viszonyának megítélésében. Idézem: „A könyvtári tvr., mint már szó volt róla, a könyvtárhoz kapcsolta a tájékoztatási (dokumentációs) tevékenységet, de az élet ezúttal is túllépett a jogszabályokon.” Nem akarom sajnálni azt a jogszabályt, amin az élet túllépett! Ezt köve-

teli a fejlődés. A jogszabályok tekintélyes része nem is képes a fejlődést irányítani, csak törvényesíti a kialakult helyzetet. De a szakkönyvtár – információs, dokumentációs központ vitában nem ez a helyzet. A közvélemény is elfogadta azóta, hogy a könyvtár: tájékoztató intézmény. A dokumentáció helye a tájékoztató tevékenységben és viszonya a tájékoztatás egészéhez az, ami a zavart okozza.

Minden könyvtár alaptevékenységében helyet kell, hogy kapjon az „információáradatból”, a világirodalom össztermeléséből állománygyarapítás útján kiválogatott és begyűjtött dokumentumok valamilyen formában elvégzendő rendezése. – Rend nélkül nem lehetséges a rendelkezésre bocsátás. – Módszerét a dokumentumtípus minőségén kívül számos egyéb szempont is meghatározza. A könyveket általában a csupán azonosításukra szükséges adatelemek – dokumentum-leírási szabványban előírt formátumú – rögzítése útján veszik nyilvántartásba. A feldolgozás terméke a leírásban felhasznált adatelemek és sorrendjük által meghatározott szerkezetű adattár: a katalógus.

Más dokumentumtípusok – különösen a folyóiratok – esetében a feldolgozás sokkal részletesebb, az azonosító adatokon kívül főleg tartalmi ismérvek meghatározása és regisztrálása kerül előtérbe. Ezt a katalogizálásnál sokkal részletesebb feldolgozást hívjuk dokumentációnak. Terméke ugyancsak adattár, amelynek adatelemeit a későbbi felhasználástól függő szempontok és követelmények határozzák meg. Minél részletesebb, intenzívebb volt a feldolgozás, annál sokoldalúbb lehetőséget biztosít a benne tárolt információk visszakeresésére, a (szak)irodalmi tájékozódás első fázisát jelentő bibliográfiák összeállítására.

Az előbbiekre alapítom azt a kijelentést, hogy a dokumentáció csak egyike a könyvtár tájékoztató, információs tevékenységeinek. Kétségtelen, hogy ez a tevékenység igen fontos. Szakszerű elvégzésére csak igen jól képzett munkaerő alkalmas. Olyan, akinek a dokumentációs tevékenység formai követelményeinek ismeretén kívül a feldolgozott irodalom tárgyát képező tudományterületen is felsőfokú képzettsége van. Ez lehetett az oka annak, hogy egyesek a „hagyományos” könyvtári tevékenységnél többre értékelték saját munkájukat és különböző szakkönyvtárak ebből eredő presztizs okok miatt vették fel a „dokumentációs központ” vagy „információs központ” elnevezést.

Az információs központ fogalmának követelményeit – szerintem – csak az az intézmény teljesíti, amely nemcsak bibliográfiát, az igénylő által megjelölt tárgykör dokumentumainak címjegyzékét képes nyújtani, hanem gyakorlati feladatok megoldására alkalmas, teljes értékű információkat: a címjegyzék adataival azonosítható teljes dokumentumot képes ügyfeleinek rendelkezésére bocsátani. Ennél is tovább megyek: ha a szolgáltatott dokumentum a felhasználó számára ismeretlen nyelven íródott, az sem tekinthető közvetlen információnak. A fordítás is szerves része a könyvtár, információs központ, tájékoztató intézmény feladatainak, szolgáltatásainak.

Az élet nem lépett túl a jogszabályon, mert a jogszabály nem tiltotta, sőt helyesen határozta meg a dokumentációs munka helyét a szakkönyvtárak, mint tájékoztató intézmények résztevékenységeinek sorában. A felhasználók információs igényei lettek differenciáltabbak és ehhez kellett a szakkönyvtárak tevékenységében kifejezésre jutó életnek igazodnia. A felhasználói igényektől való elmaradás felismerése jelentette valóban a kritikát a könyvtárak addigi tevékenységéről. A tvr. még 1967-ben sem volt akadálya a fejlődésnek.

désnek, mert Kiss Jenő szerint is: „A tájékoztatást korábban végző könyvtárak vagy kis dokumentációs intézmények egész sora. . . alakult gyors ütemben több száz fővel dolgozó tájékoztatási üzemmé.”

Ez az időszak a magyar könyvtárügynek sok szempontból igen pozitív, de mégis extenzív jellegű szakasza. A sok kis dokumentációs intézmény – a kimaradt fehér foltok ellenére – sok fölöslegesen párhuzamos munkát végzett, sok pénzt pocsékolt. A gépi információkeresés elterjedése előbb-utóbb talán meggyőzi majd a hazai kisebb dokumentációs kiadványok szerkesztőit, hogy erőfeszítésük a nemzetközi versenyben kilátástalan.

A IV. rész a könyvtártörténeti visszatekintés utolsó szakasza az 1976. évi 15. tvr-hez kapcsolódó fejlemények ismeretése. Ebben újra szóba kerülnek a szakkönyvtárak, de feladataik a könyvtár- és tájékoztatásügy integrált rendszerének koncepciójában egyre határozatlanabbá és elmosódottabbá válnak.

– Nem tudom, hogyan értendő a közleménynek az a megállapítása, hogy: „. . . ki nem fizetődő elzárkózásnak bizonyult. . . az információügy könyvtárpolitikai kezelése.” Feltételezhető, hogy nem ért egyet a közművelődési feladatok és a szakirodalmi szolgáltatások összemosódásával? Mert az intézmények feladatainak meghatározását, alaptevékenységük profiljának megőrzését én nem tartom elítélendő merevségnek. Ennek a feltételezésnek viszont ellentmond ugyanezen a lapon az a kijelentés, amelyben a könyvtárügyet megújulási lehetőségeinek elszalasztásával vádolja a közművelődési feladatok bátrabb vállalásának elmulasztása miatt.

A számítógépes információfeldolgozás és a könyvtárgépesítés jelenlegi helyzetének kialakulását is igen rövid és hézagos bekezdések ismertetik. Az online információkeresés a bízható kísérleti lépéseken már messze túljutott. Az viszont, hogy az MNB 1978 óta számítógéppel készül, sajnos, nem tekinthető eredménynek, mert a nagy költséggel létrehozott gépi adattárat csak a nyomtatott MNB előállítására használják, de az információ vizsgakeresés gépesítése mindmáig várta magára. Ebben a helyzetben nagy megtakarítás lenne, ha a MNB előállításában visszatérnének a hagyományos technikára.

Kár, hogy Kiss Jenő nem hivatkozott többször *Futala* Tibor közleményeire, aki a szakkönyvtárakról láthatólag többet tud nála, mert a magyar könyvtárügy fejlődéséről adott áttekintése kiegyensúlyozottabbra sikerülhetett volna.

KITEKINTÉS

SZÁMÍTÓGÉPES EGYÜTTMŰKÖDÉS ÉS SZÜLÖTTE, A HEBIS

TREMKÓNÉ MESZLENY MÁRIA

A HEBIS (Hessisches Bibliotheks- und Informationssystem) jelene

Az NSZK-ban tapasztalt könyvtári számítógépes együttműködés Hessenben régi hagyományú munkamegosztásra épül. Az önkéntességen és a közteherviselésen alapuló regionális számítógépes kooperáció, az ún. Hessischer Datenverbund (a továbbiakban: Hessischer Verbund) jónak mondható a feladatok, a szakemberellátottság, a gépi felszereltség és az anyagi források eltérő volta ellenére is.

Hessen tartományban a kutató+fejlesztő munka, a képzés-továbbképzés szakirodalmi ellátottságát a Hessischer Verbund 8 tudományos könyvtára mintegy 8 milliós állományával biztosítja. A szakirodalmi tájékoztatás biztosítója a 70-es évek közepétől lépcsőzetesen kiépített, és 1986-tól üzemszerűen működő számítógépes könyvtári és információs rendszer, a Hessisches Bibliotheks- und Informationssystem (továbbiakban HEBIS).

Az együttműködő könyvtárak:

Stadt- und Universitätsbibliothek, Frankfurt
 Senckenbergische Bibliothek, Frankfurt
 Universitätsbibliothek, Marburg
 Universitätsbibliothek, Giessen
 Gesamthochschul- Bibliothek, Kassel
 Landesbibliothek Darmstadt
 Landesbibliothek Fulda
 Landesbibliothek Wiesbaden.

A HEBIS-hez a Hessischer Verbund további 61 közművelődési könyvtára fokozatosan bekapcsolódik, gépi felszereltségétől, anyagi és személyi feltételeitől függően. A rendszerhez már csatlakozott az Universitätsbibliothek/Mainz (Rheinland Pfalz tartomány) és információfelhasználó a bonni Kulturális Minisztérium is.

A közös feladatokat egy – a tudományos és közművelődési könyvtárak, valamint a számítóközpont munkatársaiból álló – könyvtári albizottság irányítja.

A rendszer központi könyvtára a regionális központi feladatokat eddig is ellátó Stadt- und Universitätsbibliothek/Frankfurt (továbbiakban StUB) lett. Ebben a minőségben

- központja, illetve koordinálója az adatfeldolgozásnak,
- központja a regionális könyvtárosképzésnek,
- ellátja a regionális szerkesztőségi feladatokat (központi folyóiratjegyzékek, regionális bibliográfiák összeállítása, az ISBN-re alapozott kölcsönzési adatbank építése stb.),
- koordinálja a módszertani munkát és a szabványosítást.

A regionális központi feladatokról jelentős részt átvállalt a Kommunales Gebiet-rechenzentrum/Frankfurt (továbbiakban KGRZ). A rendszer nagyszámítógépes adatfeldolgozását végzi el.

A rendszertervezés előzménye^{1,3}

A speciálisan könyvtári használatra tervezett többcélú nyilvántartási gépi rendszert 1975-től kezdődően a Deutsche Forschungsgemeinschaft (továbbiakban DFG) az együttműködés határfokának növelésére dolgoztatta ki és a fejlesztő munkát a tartományi kulturális minisztériummal közösen anyagilag is támogatta.

A DFG az együttműködés kialakításánál igen körültekintő követelményeket határozott meg, amelyekből a legfontosabbak a következők:

- a regionális számítógépes projektek a Hessischer Verbund, illetve az alája nem tartozó könyvtárak közös fejlesztése legyen, minden könyvtártípus igényét figyelembe véve. Előnyben részesüljön a felsőfokú oktatás információigénye, melyet meghatározott időn belül a szakkönyvtárakéval is ki kell egészíteni.
- a regionális szolgáltatások támaszkodjanak a hesseni központi katalógus mellett más tartományok központi katalógusaira is, továbbá más számítógépes adatbázisokra.

A tervezőcsoportnak a DFG által diktált feltételek rendkívüli megterhelést jelentettek, mert a könyvtárak kezdetben nem tudtak kellő számban olyan szakembereket adni (analitikus, rendszerprogramozó, felhasználói programozó stb.), akiknek az elméleti felkészülésen felül megfelelő adatfeldolgozói gyakorlatuk is lett volna. A fejlesztési munkához a KGRZ sem tudott az első években kellő személyzetet biztosítani (1980-ig 16 fő foglalkozott programozással).

A rendszer tervezői a HEBIS elterjedésének érdekében figyelembe vették, hogy az az IBM és Siemens gépekre egyaránt alkalmazható legyen. E célból az ADABAS adatrendszert választották, mert ez kompatibilis az IBM hardverrel és az üzemrendszer szoftverjével. Mivel a kódolásra a PL/1 programnyelv mellett döntöttek, meg kellett oldani, hogy az IBM által kifejlesztett programnyelv használható legyen a Siemens gépekre.

A HEBIS fejlesztési munkái

A túl hosszúra nyúlt kísérleti időszak egy számítógépes rendszer korszerűségének sem használ. Nem mentes ez alól a HEBIS sem.

Amikor a Hessischer Verbund könyvtárai a rendszer lépcsőzetes kiépítése és a mindenkor legmodernebb gépi felszereltségű tesztelés mellett döntöttek, nem számoltak azzal, hogy a fejlesztési munka 10 évet vesz majd igénybe és, hogy a 80-as évek elejére a Bajorországban is kifejlesztett számítógépes könyvtári rendszer – az URICA – nemcsak hogy versenytárs lesz, hanem – számos szakember véleménye szerint – technikailag le fogja körözni a HEBIS-t.

- 1975–78 előkészület, a programok kidolgozása;
- 1979–84 a tesztadatbázis folyamatos betöltése, tesztelés;
- 1985 próbaüzemelés tesztadatbázissal;
- 1986– üzemszerű működés.

Az üzemserű beindulás határidejét veszélyeztette, hogy a próbaüzem tapasztalatainak értékelésével csak 1985 tavaszára készült el a StUB. Tulajdonképpen ez a munkaanyag tartalmazta először konkrétan az üzemserű működés (géppark, létszám és üzem) költségigényét, holott közel egy év múlva a HEBIS-nek üzemserűen kellett volna működnie. A nehézségek ellenére a StUB-ban optimisták voltak az 1986-os beindulást illetően. A 85-ös év utolsó negyedét elegendőnek tartották ahhoz, hogy az illetékes hatóságok beleegyezését megkapván, az 5 felsőoktatási könyvtár beszerezze az IBM gépeket az online lekérdezéshez, sőt a személyzetet is kiképezze kezelésükre.

A HEBIS várható költségmegoszlása üzemserű működés mellett

A kísérleti időszakban 1985-ig, a jelentkező költségeket a DFG és a KGRZ megosztva viselte. 1986-tól, az üzemserű beindulást követően, a költségek bizonyos hányada már az együttműködő könyvtárakra hárul éspedig:

- Az információfeldolgozás, valamint a katalógusok szerkesztési és a kiadványok előállítás költségeit az intézmény, illetve fenntartója viseli. Van, aki több forrásból kap támogatást, ilyen például a StUB; Frankfurt fedezi az üzemeltetés 80%-át (beleértendő a 4 állás munkabére is); Hessen tartomány fizeti a folyóirat-ellátás költségeit; Rheinland Pfalz tartomány 2 állást fedez a StUB-ban a rendszer használatáért.
- A gépi adatfeldolgozás, illetve az adatbank aktualizálási költségeit a KGRZ viseli. A géppark karbantartásához a tartomány is hozzájárul meghatározott összeggel.

Az NSZK-ban a tudományos könyvtárak kifizetőbbnek tartják, ha a „házon belül” adathordozóra rögzített adatokat a kommunális számítóközpontokkal dolgoztatják fel. Hessenben is ez a gyakorlat. Így a KGRZ – a StUB koordináló szerepe folytán – közel félszáz tudományos, illetve közművelődési könyvtárral van közvetlen vagy közvetett kapcsolatban. (Hessenben 5 kommunális számítóközpont működik, a hatodik, a wiesbadeni RZ, az egész tartománynak dolgozik).

- A HessZV (Hessisches Zeitschriften Verzeichnis) COM formában való előállításához (COM=mikrofilmes számítógépi output) a könyvtárak pauszálé összeggel járulnak a KGRZ költségeihez. A KGRZ megegyezés szerinti időközökben (általában 2–4 alkalommal évente) elkészíti a COM katalógusokat a könyvtáraknak, elvégzi a kölcsönzési felszólításokat, illetve a kölcsönzési előjegyzéseket stb. (A regionális központi katalógusok mellett a felsőoktatási könyvtáraknak és a nagyobb városi könyvtáraknak van katalógusuk saját állományukról, amit cserében is megküldenek egymásnak).

A HEBIS feladatai¹

1. A könyvtári munkafolyamatok ésszerűsítése az egyszeri feldolgozás és többszöri felhasználás elve alapján.

2. Gyors információszolgáltatás a regionális központi katalógus gépesítésével, illetve más adatbázisokhoz való kapcsolódással.
3. A gyarapítási munka és a könyvtárközi kölcsönzés meggyorsítása gépi ISBN regiszter segítségével.

A HEBIS alrendszerei

Az alrendszerek kidolgozására és kísérleti üzemére körülbelül egyidőben került sor, továbbfejlesztésük programja egymásra épültségüktől függően eltérő.

Alrendszerek: HEBIS-KAT

HEBIS-BIB

HEBIS-HessZV

HEBIS-ISBN

HEBIS-LEIH

A legjelentősebb alrendszer az 1982-ben kidolgozott HEBIS-KAT.^{2,4,5} Eredetileg a könyvek feldolgozására tervezték (HEBIS-MON), de a folyóiratok feldolgozásának beindulásával az alrendszert továbbfejlesztették és nevét komplexebbé, HEBIS-KAT-ra változtatták. A közös (megosztott) katalogizálás lényegében nem új fogalom, hiszen a hagyományos központi katalógus is a könyvtárak együttes munkájának eredménye. Az a járulékos tényező azonban, hogy a bibliográfiai és a katalógus-adatokat együttesen lehessen kezelni, csakis számítógépes adatfeldolgozással vált lehetővé.

Az alrendszer jellemzője:

- integrálja a regionális központi funkciókat
- egyaránt használható különböző könyvtártípusokban
- tételre orientált rendszer.

a) A HEBIS-KAT adatbázisa

A HEBIS-KAT adatbázisa – mint közös információs alap – a saját és az idegen forrásból merített adatokat tartalmazza. A *saját* adatokat a HEBIS-hez csatlakozó könyvtárak szolgáltatják, az idegen adatokat a Hessischer Verbund-ba nem tartozó könyvtáraktól veszik át. A tesztadatbázisban – *idegen* forrásként – a Bibliographisches Institut folyóirat-adatbankjának, a ZDB-nek (Zeitschriften Datenbank) testületi és periodika adatai vannak, továbbá bedolgozzák a német nemzeti bibliográfia heti füzetének mágnesszalagjait (a DB eltérő adatait gépi programmal alakítják át).

Megkezdték az angol MARC/BNB (British National Bibliography) adatainak bedolgozását is, így a 80-as évek második felére a rendszer – várhatóan – két nagy nemzeti bibliográfia – a német és az angol – adatait fogja tárolni. A rendszer kidolgozói figyelembe vették azt is, hogy a Washington Library Network is az ADABAS-ra épül, sőt az ausztrál nemzeti könyvtár is ezt használja. Távlatilag tehát nincs akadálya az angol nyelvterület bibliográfiáinak átvételére.

A *tesztadatbázisban* 1985-ben 160 ezer főcím és mintegy kétszer annyi melléktétel volt. Az adatrendszerben külön fájlban tárolják a címadatokat és külön a testületek adatait. (A testületi fájl a Deutsche Bibliothek/Frankfurt gondozza.) Az ADABAS-ba beke-

rül minden cím- és névforma, illetve keresésre jellemző tárgyszó. (Egyelőre szabad szöveg-keresés nem lehetséges).

A hesseni könyvtárak közös katalogizálása elsősorban a ráfordításban ígér megtakarítást, ami a tudományos könyvtárakban 50–60%, a közművelődési könyvtárakban 80% körül mozoghat. A közös katalogizálás nagy előrehaladást jelent az egységes bibliográfiai leírásban is. Ugyanis a HEBIS résztvevői számára a nyugatnémet címleírási szabályzat, a RAK/WB (Regeln für die alphabetische Katalogisierung. Wissenschaftliche Bibliotheken)⁹ használata kötelező. Munkabizottság döntött a fakultatív szabályok alkalmazásáról, és a tesztidőszakban folyamatos volt egyéb közös szabályok kidolgozása (pl. jelzetadás; különböző katalógusok alaki és formai meghatározása).

Az adatbankba és a keresőrendszerbe betáplálták a német címleírási szabályzatot, illetve annak terminológiai, tárgyi és logikai szempontjait. A rendszer kidolgozói megvalósították a RAK/WB bibliográfiai strukturális alternatíváit is. Az utasításokat részben a bibliográfiai tételbe, részben a releváns nyilvántartásokba táplálták be.

b) A rendszer funkcióprogramja

- új adatok betöltése
- a betöltött adatok lehívása, módosítása, törlése
- a rendszerhez tartozó könyvtárak helyi (lokál) adatainak lehívása, módosítása, törlése
- különböző segédutasítások

Az online résztvevők számára a teljes adatbázis minden rendszerfunkciója közvetlenül hozzáférhető lesz. A rendszer üzemserű beindulásával a HEBIS adatvégállomásain át más adatbázist is igénybe lehet majd venni. Ekkor a központ, Frankfurtban, más adatbázisokhoz képest elosztóként fog működni. (A tervezett batch üzemmódot nem valósították meg, offline azonban az online beindulást követően továbbra is igénybe vehető majd az adatbázis.) Az adatátvitelhez a könyvtárak TP Monitor Complete berendezést használnak.

c) Az online dialógus⁶

Az online koncepció súlypontja a HEBIS-nek. Szavatolja a katalógusadatok helyességét mind a beadásban, mind a módosításnál.

A dialógus használata könnyen elsajátítható, mert

- közérthető az adatfeldolgozás nyelve,
- nem alkalmaznak fogalomrövidítéseket a dialógus során,
- a rendszer nem használ számrendszert,
- az alkalmazott terminológia a RAK/WB-ből való.

A műveleti utasítások a billentyűzetben vagy meghatározott mezőkben találhatók. Az ISDS formátumot a keresés befejeztével a gép állítja elő.

Új adatok betöltése

A KGRZ/Frankfurt-ba telepített adatbázishoz a rendszer felhasználói 3CTM (Computer Technik Müller) terminállal csatlakoznak. Beépített ellenőrző program biztosítja, hogy szoftver-hibás tétel ne kerüljön az adatbázisba.

A szerkesztett képernyő (a funkcióprogramnak megfelelően más-más maszk) egyszerűsíti a feldolgozást és az információkeresést, továbbá megrövidíti a gépidőt. A katalógizálót nem köti egyetlen – a rendszer által meghatározott – munkamenet sem; munka közben követheti a „maga szabta” sorrendet, a beadott adatokat a gép ellenőrzi.

A betöltött adatok lehívása

Az adatbázisban már szereplő könyvek vagy folyóiratok kereshetők a következő kereső-ismérvék alapján:

szerző; főcím; testületek/kiadó; sorozatcím;

megjelenési hely, év; ISBN, ISSN;

gépi azonosítószám; raktári szignatura, illetve speciális szakszám.

A második szerző, összeállító stb. csak a megjelenített tételben található meg. Logikai és összekapcsolással is lehetséges a keresés pl. szerző+megjelenési év.

A HEBIS a keresési műveletben az azonosításhoz rövidített leírást közöl, nem ISDS formátumban (ezt a gép produkálja a keresés befejezésekor, a megtalált tétel megjelenítésekor). A rövidített leírás a következő adatokat tartalmazza: cím, szerző, ISBN, ISSN, megjelenés helye, éve, kiadó, a kiadás száma.

HEBIS-BIB

A regionális bibliográfia – a Hessische Bibliographie – szerkesztősége a StUB-ban működik. A tagkönyvtárak munkamegosztásban tárják fel a régió kötelezpéldányait, a StUB pedig a Deutsche Bibliographie sorozataiból a nem Hessenben megjelent címeket. A projektet a StUB és a GID (Gesellschaft für Information und Dokumentation) dolgozta ki. A kurrens feldolgozás 1977-től folyik, azóta négyszer jelent meg éves kötet. Az utolsó kötet mintegy 5200 főcímet tartalmaz.

A bibliográfiai leírások online módon is lehívhatók. Az adatbank kapcsolódik az EURONET-hez.

A regionális központi katalógus gépesítése

A könyvek központi katalógusának gépi adatbázisba való betöltését későbbi tervek tartalmazzák. Jelenleg a könyvtárak szabvány katalóguscédulán küldik bejelentéseiket a StUB-ba.

A központi katalógus 1984-ben mintegy 5 millió címadatot tartott nyilván (ebből csak 420 ezer azonosítható ISBN-nel). 1978-ban elkezdték a katalóguscédulákat mikrofilmlapra venni. Ez egy hosszú lejáratú program. (1982 óta nem készült újabb kiegészítés).⁷

Az 1986-os üzemszerű beindulással a könyvek és folyóiratok bejelentése várhatóan meggyorsul és egyszerűbbé válik a HEBIS-hez online kapcsolódó könyvtárakban. A központi katalógus tehermentesítése érdekében a StUB továbbra is vállalta, hogy a Hessischer Verbundhoz tartozó 50 közművelődési könyvtártól a későbbiekben is elfogadja a bejelentést katalóguscédulán és saját „kapacitásból” gazdálkodik ki az adatok betöltését a HEBIS adatbankjába. E vállalása nem csupán szamaritánusságból fakad, hanem abból a megfontolásból, hogyha a nagykönyvtárak megkapják a rendszerhez tartozó – de gépi felszerelt-

séggel nem rendelkező – kisebb könyvtárak gyarapodási tételeit is, a központi katalógus kiiktatásával közvetlenül fordulhatnak könyvtárközi kérésekkel egymáshoz. A tehermentés jelei már mutatkoztak: 1983-ban 205 ezer kérés érkezett a StUB-ba, (ebből Hessenből 82 ezer); 1984-ben már csak 196 ezer (ebből Hessenből 79 ezer).

HEBIS-HessZV

A „titelpool”-t a StUB folyóiratállománya, a hesseni regionális központi katalógus valamint a ZDB-ből átvett címek alkotják. Az alrendszer egyelőre offline működik, az adatbankban tárolt adatokról COM katalógusok készülnek. 1975–76-ig 250 ezer folyóiratcímét töltötték az adatbankba. 1985-ben már közel 360 ezer főcím volt az adatbankban, amelyből 87 800 a hesseni bejelentés. (Mivel az ISSN-ek adásával még csak az elején tartanak, eddig csak 31 800 folyóirat azonosítható ISSN alapján.) A hesseni könyvtárak 1985-ig mintegy 244 ezer állományi adatot jelentettek.

A központi katalógus szerkesztőségének komoly feladata, ugyanakkor nagy felelőssége is van. Hessenben egyedül a Szerkesztőségnek van joga

- a folyóiratok bibliográfiai adatainak verifikálására, módosítására, törlésére
- a gépi adatbázisba bevitt bibliográfiai tételeknek gépi azonosítószámmal való ellátására.

A szerkesztőség verifikálja a StUB-tól és az együttműködő könyvtáraktól megkapott leírásokat; folyamatosan mágneslemezre rögzíti és havonta továbbítja a KGRZ-nek feldolgozásra. A szerkesztőség továbbítja Hessen tartomány folyóiratjelentéseit a ZDB-nek. A HessZV évente kétszer jelenik meg COM formában (a hesseni és a ZDB-ből leválasztott folyóiratokat tartalmazza). Az 1979-ből megjelenő alapkatalógushoz havonta jelennek meg a kiegészítések.

HEBIS–ISBN Register⁸

Az alrendszer a könyvtárközi kölcsönzést gyorsítja meg. Hessenben 72 könyvtár csatlakozott az alrendszerhez (jelentés mágneslemezen a StUB-nak) és 1975-től folyamatosan 525 ezer lelőhelykódot jelentettek a beszerzett könyvek ISBN-jének megadásával. Az ISBN Register negyedévenként jelenik meg (ingyenes az együttműködő könyvtárak számára). Az ISBN Register egyelőre csalódást okozott a legtöbb tudományos könyvtárnak, véleményük szerint későn érkezik a könyvtárakhoz ahhoz, hogy gyarapítási segédeszközként lehessen használni.

HEBIS-LEIH

Az újfajta kölcsönzési rendszer online és offline is üzemel. A későbbiekben ez az alrendszer bibliobuszokban is alkalmazható lesz.

Az online kölcsönzés egy miniszámítógéppel és egy (vagy több) képernyővel működik. Az OCR-B címke igen nagykapacitású adathordozó: csúcsgyártásban, 6 egyidejű kölcsönzőállomás üzemelése mellett a kiadás és a visszavétel 1–2 másodpercig tart. Ugyanennyi időt vesz igénybe a kikölcsönzött könyvről a felvilágosítás. (A StUB-ban 1979-től üzemel online ez az alrendszer, évi 800 ezer kölcsönzést bonyolítva.)

A HEBIS Kasselben

A Gesamthochschul-Bibliothek/Kassel egyike azon tudományos könyvtáraknak, amelyek legkorábban csatlakoztak Hessen tartományon belül a HEBIS-hez. A csatlakozáshoz jók voltak az előfeltételek, mert az új főiskolában 1973-tól már volt egyfajta számítógépes könyvtári feldolgozás.

A rendszert a tesztidőszakban (tehát 1985 végéig) a folyóiratok feldolgozásának megkönnyítésére használta elsősorban a főiskola központi könyvtára. Amíg az adatbankhoz nincs online hozzáférés, a feldolgozó könyvtárosoknak a HZK COM katalógus a segéd-eszköze, amelyből kiderül, jelentette-e már más könyvtár a feldolgozásra váró folyóiratot. A főiskola a központi katalógus szerkesztőségének továbbított és a KGRZ által feldolgozott mágnesszalagról nyeri saját katalógusait, a KZR-t (Kasseler Zeitschriften Katalog), amelyet 80 példányban rendelt meg a KGRZ-től (40 példányt a tanszéki könyvtáraknak, 20 példányt a használóknak és a feldolgozó könyvtárosoknak, 20 példányt Hessen többi könyvtára kap meg cserében).

A HEBIS Hessenen kívül

1985-től – elsőként Bajorországban – a Bayerische Staatsbibliothek/München átvette a HEBIS HessZV alrendszer mágneslemezeit saját folyóiratállománya feldolgozásához.

A folyóiratfeldolgozó munkába 1985 őszétől bekapcsolódott az Universitätsbibliothek/München és várhatóan 1986-tól a Technische Universitäts-Bibliothek/München is. 1987-től a Bayerische Staatsbibliothek a HEBIS-KAT alrendszert is át kívánja venni, de offline hozzáféréssel. Az online üzemmódot itt is, mint Hessenben, a státuszok féltése miatt egyelőre nem szorgalmazzák!

Az Universitätsbibliothek/Regensburg 1983-ban szintén fontolóra vette a HEBIS-hez való csatlakozást, azonban 2 évi mérlegelés után a Bielefeldben kidolgozott URICA-nak nagyobb esélyei vannak az egyetemi könyvtárban. Fenntartásaik a HEBIS-sel szemben a következők:

1. hosszúra nyúlt tesztidőszak;
2. nincs mindegyik alrendszerhez online hozzáférésű; a munkafolyamatok szétdarabolódnak az egyes alrendszerekben.

* * *

Összefoglalásul elmondható, hogy a nagyszabású könyvtári és információs rendszer a hosszúra nyúlt tesztidőszak ellenére is figyelemre méltó fejlesztési munkája a hesseni könyvtáraknak.

Az alrendszerek működnek, a közös katalogizálás tapasztalatai jók. Várhatóan zökkenőmentesen meg tudják oldani a HEBIS-KAT tesztadatbázisának lecserélését az online működés beindulását követően. A HEBIS gyenge pontjai ellenére Magyarországon is nagy szükség lenne hasonló számítógépes együttműködésre a könyvtári munkafolyamatokban.

A HEBIS 1986-tól beinduló üzemszerű működéséről minden bizonnyal hamarosan olvashatunk majd a szakirodalomban.

IRODALOM

1. LEHMANN, Klaus-Dieter: Hessisches Bibliotheks- und Informationssystem = ABI Technik, 2.vol. 1982. 3.no. 195–203.p.
2. DUGALL, Berndt: Das Verbundkatalogisierungssystem HEBIS-KAT = ABI Technik, 3.vol. 1983. 2.no. 7–10.p.
3. SCHOLZ, Eginhardt: Hessisches Bibliotheksinformationssystem HEBIS = ABT Information, 1979. 29.no. 5–29.p.
4. SCHWARZ, Oswin: HEBIS-Verbundkatalogisierung und Informations-Retrieval = ABT Information, 1979. 30.no. 3–23.p.
5. HEBIS-KAT (Hessisches Bibliotheks- und Informationssystem/Katalogisierung). Kézirat. 1984. évi állapot. 20 p.
6. HZK-dialog. (Testbericht. Dialogteil HEBIS-KAT. Berichtsstand: Mai 1982. Frankfurt/M., StUB. 44 p.
7. HZK. Hessian Union Catalogue. Kézirat. 10 p.
8. Das ISBN-Register beim Hessischen Zentralkatalog. = HZK-dialog. Frankfurt/M., StUB. 1980. 8–18.p.
9. WILLE, Margit: Regeln für die alphabetische Katalogisierung. RAK. 2., neubearb. Aufl. Berlin. MZwB. 1976. 74 p.
10. Gesamthochschul-Bibliothek Kassel. Jahresbericht 1984. Kassel, 1985.

A HEBIS funkcióprogramja

H E B I S - K A T
Funktions-Auswahl

TITEL

TS - Titel - Suchen
TI - Titel-Anzeige. IS3D
TA - Titel-Anzeige-Aufnahmeformat
TB - Titel mit Bestands-Nachweis
TH - Titel-Neuaufnahme
TE - Titel-Ergaenzung/Aenderung
TL - Titel-Loeschen
TZ - Titel-Zuordnung Aendern

KOERPERSCHAFTEN

KS - Koerperschaft-Suchen
KV - Koerperschafts-Anzeige
KA - Koerperschafts-Anzeige-Aufnahmef.
KN - Koerperschaft-Neuaufnahme
KE - Koerperschaft-Ergaenzung/Aender.
KL - Koerperschaft-Loeschen

TEILNEHMER-VERZEICHNIS

VS - Teilnehmer-Suchen VN - Neuaufnahme VE - Aenderung VL - Loeschung

HZK

KGRZ Frankfurt am Main

Bild 002

LOKALDATEN

LS - Lokaldaten-Suchen
LD - Lokaldaten-Anzeige
LA - Lokaldaten-Anzeige-Aufnahmeformat
LB - Lokaldaten mit Bestands-Nachweis
LN - Lokaldaten-Neuaufnahme
LE - Lokaldaten-Ergaenzung/Aenderung
LL - Lokaldaten-Loeschen

HILFS-FUNKTIONEN

WS - Fortsetzung der unterbrochenen
Suche
NU - Neuaufnahme mit Daten der
angezeigten Eintragung
FA - Funktions-Auswahl
HI - Hinweise zur Benutzung

Neue Funktion:

A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TÁJÉKOZTATÁS FŐBB INTÉZMÉNYEI ÉS TESTÜLETEI FRANCIAORSZÁGBAN

SEBESTYÉN GYÖRGY

Most kezdődő sorozatunk a társadalomtudományi tájékoztatás szempontjából valamilyen értelemben figyelemre méltó szervezeti, intézményi háttérrel rendelkező országok könyvtárügyébe vezeti el az olvasót. A következő számokban bemutatjuk a Szovjetunió, Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és néhány fejlődő ország társadalomtudományi információs, dokumentációs munkáját.

Franciaországban az információs és dokumentációs tevékenység jelentős hányada a különböző szakmai szervezetek keretében zajlik. A társadalomtudományi tájékoztatásban kettős tendencia figyelhető meg. Egyrészt egy szűkebb, speciális érdeklődésű kutatócsoport igényét kielégítő, másrészt központosított rendszerek működtetésére irányuló, amelyek információs termékek előállításával és terjesztésével foglalkoznak. Egyes intézményekben mindkét irányzat megfigyelhető.

A Dokumentátorok és Szakkönyvtárosok Társasága (ADBS) 1974-es párizsi első kongresszusának¹ központi témái (az információs hálózatok megszervezése, az informatikai kutatások, a többnyelvű tájékoztatási rendszerek kérdései) jól érzékeltetik, hogy francia szakmai körökben elsődleges fontosságúnak tekintették az információs rendszerek nemzetközi integrációjával összefüggő kérdések megoldását. Az 1979-ben megrendezett 3. konferencián², amelyet az Országos Műszaki Kutatási Társaság (ANRT) és az ADBS közösen szervezett, az adatbázisok több nyelven történő lekérdezésével, valamint a közgazdaságtudományi, jogi, politológiai adatbázisokkal foglalkoztak. A Dokumentátorok és Szakkönyvtárosok Társasága vezető szerepet tölt be a fejlődő országok információs rendszereinek kiépítésére és fejlesztésére irányuló segélyprogramok támogatásában. A társaság módszertani tevékenységet is folytat, továbbá oktatási és továbbképzési programokat szervez. A továbbképzési programok során elsősorban a társadalomtudományi tájékoztatási rendszerekkel, valamint az információkereső nyelvek kérdéseivel foglalkoztak. Szoros és intenzív munkakapcsolat alakult ki az ADBS és az ICSSID között.³

A terminológiai kérdések tanulmányozására 1976-ban hozták létre a Francia Terminológiai Társaságot (AFTERM) a párizsi Nemzetközi Terminológiai Fórumot.⁴ Az AFTERM feladatai hasonlóak az INFOTERM-éhez, bár az AFTERM nyomatékosan azt hangsúlyozza, hogy nem állt szándékában átvenni vagy csorbítani más terminológiai szervezetek hatáskörét. E kijelentés tartalmát úgy érzékelhetjük, ha sorra vesszük az AFTERM működésének főbb célkitűzéseit:

a terminológiai munkára vonatkozó adatok gyűjtése; feldolgozása egy központi terminológiai adatbank keretében; a világ különböző terminológiai adatbankjai és intézményei által feldolgozott adatok központi nyilvántartása és osztályozása; a terminológiai

szervezetek közötti kapcsolatok, cserék, együttműködési formák támogatása és fejlesztése; terminológiai információszolgálat működtetése; a terminológiai képzés irányítása; terminológiai szótárak szerkesztésének, kiadásának támogatása; a terminológiai szabványosítás támogatása.

Az AFTERM mellett a Párizsban működő Francia Nyelv Nemzeti Tanácsa, (CILF) szintén foglalkozik a terminológia elméletével. A CILF képviselői részt vesznek a terminológiai fejlesztéssel foglalkozó nemzetközi fórumokon. Fő célkitűzésük, hogy a francia nyelv szerepét megerősítsék a nemzetközi tudományos kommunikációban és információcserében. A fejlett ipari országok megnyerése érdekében a Clé des Mots elnevezésű szóbank automatizálását és a Közös Piac tagországainak nyelvére történő fordítását tervezik. A frankofon nyelvű fejlődő országok számára terminológiai fordításokat vállalnak. A terminológiai kutatás támogatására 1982-ben létrehozták a CILFOTERM nevezetű gépesített terminológiai indexet.⁵ E sokoldalú tevékenységhez még kiadói feladatok is társulnak, amelyek keretében az egy és többnyelvű szakszótárak ETO szerint rendezett repertóriumát⁶, valamint a tudományos és műszaki fejlődés szaktezauruszát adták ki.⁷

Az Európai Nyelvészeti Ügynökség (ALE)⁸ 1983 óta működik. A tudományos információ és dokumentáció elméletével, valamint a kommunikáció lexikográfiai és terminológiai problémáinak kutatásával foglalkozik. Az elméleti tevékenységen kívül bekapcsolódik a gyakorlati munkába is azzal, hogy cselekvő szerepet vállal a Közös Piac új terminológiai adatbankjának, az EUROTERM-nek a felállításában.

A francia tájékoztatástudományi kutatás már a hatvanas évektől kezdve nagy erőfeszítéseket tett az információkereső nyelvek fejlesztésére. Ezzel függ össze az, hogy a francia Nemzeti Könyvtár 1960-ban megkezdte a tezauruszok nemzetközi bibliográfiájának kiadását.⁹

Az Országos Tudományos Kutatási Központ (CNRS) berkeiben működő Antropológiai Intézet már 1964-ben megkezdte a SYNTOL gépesített rendszermodelljének kidolgozását. A CNRS előbb említett intézete kiemelkedő szerepet játszik egyes nemzetközi szervezeteknél használt társadalomtudományi információkereső nyelvek kidolgozásában. (Például az Intézet munkatársa, J. Viet dolgozta ki az UNESCO-BIE, az EUDISED, az OECD, az UNESCO, valamint az Európa Tanács számára készült tezauruszokat.¹⁰)

Ugyancsak Franciaországban végezték el az Európában használt társadalomtudományi információkereső nyelvek komparatív elemzését.¹¹

A fenti kutatásokhoz szervesen kapcsolódik a szabványosítási tevékenység is. Franciaország már hosszú ideje foglalkozik a dokumentációra vonatkozó szabványosítással. Ennek hatása nemzetközi fórumokon is érzékelhető. (Pl. az ISO többnyelvű tezauruszok szerkesztésére vonatkozó irányelveinek kidolgozásához alapul tekintette az 1977-es francia szabványt, amelyet az ugyanerre a témára vonatkozó Unesco irányelvekkel ötvöztek össze.)¹²

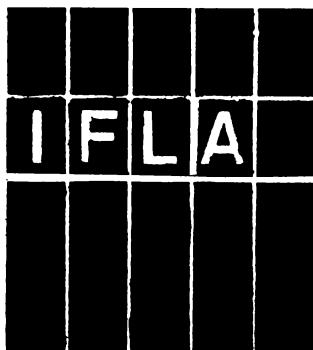
A Francia Szabványügyi Hivatal (AFNOR) 1980-ban megjelentette a francia dokumentációs szabványok gyűjteményét, amely összesen 26 szabványt tartalmaz. A francia szabványalkotók az információkereső nyelvekre vonatkozó szabványok kidolgozásánál az ISO szabványokkal és az Unisist ajánlásaival való teljes összhangra törekedtek és ha szabványaik nem is garantálják az abszolút értelemben vett kompatibilitást, minden-

képpen biztosítani képesek a tájékoztatási rendszerek koherens együttműködését. Mind-
 ebben kiemelkedő szerep jut az AFNOR Dokumentációs Szakbizottságának.¹³ Az
 AFNOR kiegészítve az ISO és a Francia Nyelv és a Francia Nyelv Nemzetközi Tanácsá-
 nak tevékenységét, közreműködik a terminológiai szabványosításban: 1975-ben kiadták
 az informatika terminológiájára vonatkozó nemzetközi szabványgyűjteményt.¹⁴

A francia társadalomtudományi tájékoztatás talán legjelentősebb bázisa a SPES
 (politikai, közgazdasági, társadalomtudományi csoport).¹⁵ Az elnevezést három szerve-
 zet, nevezetesen a CDHS), a Francia Dokumentáció (DF), valamint a Politikai Tudomá-
 nyok Alapítványa (FNSP) választotta. A SPES csoporthoz a későbbiekben csatlakozott
 az Országos Statisztikai és Közgazdaságtudományi Intézet (INSEE) is. A felsorolt szerve-
 zetek keretében működnek az ország legjelentősebb társadalomtudományi adatbázisai.
 Annak ellenére, hogy az egyes szervezetek státusza és működése között lényeges külön-
 ségek állnak fenn, ezek mégsem gátolják az eredményes együttműködést. A SPES csoport
 a társadalomtudományi információ nemzeti, de nemzetközileg is jól hasznosítható eszköz-
 rendszerét kívánja megteremteni.

JEGYZETEK

1. Az erről szóló híradást ld.: FID News Bulletin. 1975. 2.no. 348.p.
2. Troisieme Congres national francais sur l'information et la documentation. = Documentaliste. 1979. 4.no. 163–170.p.
3. Megjegyzendő, hogy az ICSSID-et a szakértők „Meyriat bizottságnak” is nevezik, alapítójáról és elnökéről, aki az ABDS egyik vezetője is.
4. Az erről szóló beszámolót ld.: FID News Bulletin. 1977. 1.no. 2.p.
5. Az erről szóló ismertető l.: TermNet News. 1983. 7.no. 74.p.
6. Répertoire des dictionnaires scientifiques et techniques monolingues et multilingues. 1950–1975. Paris, 1978. CILF, 577 p.
7. Macrothésaurus des sciences et des techniques: liste des principaux descripteurs relatifs au développement scientifique et technique. Paris, 1978. CLIF-BNIST, 3 db.
8. Az ALE bővebb ismertetést ld.: TERMIA News Bulletin. 1984. 2.no. 18.p.
9. LAUREILHE, M.T.: Bibliographie des thésauri et index par matiere, parus depuis 1960. Paris, 1975, Bibliotheque Nationale, 22 p.
10. J. VIET tezasuszait ld.: Bibliography of mono- and multilingual vocabularies, thesauri, subject headings and classification schemes in the social sciences. Prepared by Aslib Library in collaboration with J. AUTCHISON and C.G. ALLEN. Paris, Unesco, 1982. 151, 162, 152, 252, 253, 286, 287, tételek.
11. MEYRIAT, J.: Social science information languages: a comparative analysis. = International Classification. 1980. 2.no. 60–65.p.
12. UNESCO. Guidelines for the establishment and development of multilingual thesauri. Paris, 1976. UNESCO. 49.p. (SC/76/WS.102.)
13. MEYRIAT, J.: La Commission générale de documentatation de l'AFNOR. = Documentaliste. 1979. 3.no. 133.p.
14. AFNOR. Recueil de normes du vocabulaire international de l'informatique conformes aux normes internationales ISO. Paris, 1975. AFNOR, VII, 272 p.
15. A SPES csoport. Egy francia politikai és társadalomtudományi dokumentációs hálózat kialakítása. (Ford.: SEBESTYÉN Gy.) Budapest, 1982, TIM-MTAK-KMK, 53 p.

HÍREK AZ IFLA ÉLETÉRŐL*

Az IFLA 1984-ben 1182 tagot számlált, 1985-ben pedig csak 1150-et: a tagdíjbefizetés elmulasztása miatt kizárt 60 tagot nem ellensúlyozták az újonnan belépők. Viszont a tisztségviselők száma 421-ről 493-ra emelkedett. Változatlan maradt az alkalmazottak száma: a főttkárság továbbra is 3 főfoglalkozású és 3 részfoglalkozású munkatárssal működött, a magprogramok irodáiban 5,5 a dolgozók száma.

A szakmai egységek száma a *Mozgókönyvtárak kerekasztalának* ideiglenes szüneteltetésével eggyel csökkent: most 48 van belőlük. A *Kulturális és nyelvi kisebbségek könyvtári ellátásának kerekasztalából* megalakult a *Többkulturális lakosság könyvtári ellátásának szekciója* (Section on Library Services to Multicultural Populations). A *Section on Classification and Subject Cataloguing* új neve *Section on Classification and Indexing*.

Az IFLA Journal 1986. 2. számában részletes jelentést olvashatunk az IFLA 1985-ös tevékenységéről, s a magprogramok keretében kifejtett munkálatokról. (Megjegyzendő, hogy az 1985–1986-os időszakról összefoglaló jelentést fog előterjeszteni a főttkár az 1987-es, brightoni konferencián.) A Kongresszusi Könyvtár állományvédelmi részlege elvállalta a PAC (Preservation and Conservation – állományvédelem és konzerválás) program központjának feladatait (Peter G. Sparks és Merrily Smith a felelős megbízott), magát a programot pedig hivatalosan 1986 áprilisában, Bécsben, a könyvtári dokumentumok védelmével foglalkozó első nemzetközi konferencián hirdették meg. A kanadai Nemzeti Könyvtár egyéves kísérleti periódusra vállalta el a TDF (Transborder Data Flow – a határokat átszelő adatáramlás) program szervezeti alapjainak biztosítását (felelős: Roddy Duchesne); a Programirányító Bizottság 1986 folyamán fog a továbbiakról dönteni az első év tapasztalatai alapján. Az ALP (Advancement of Librarianship – a könyvtárügy előmozdítása a Harmadik Világban) program még mindig anyagi és szervezeti nehézségekkel küzd; ezt jelzi az a 25 pontból álló dokumentum is, amely az IFLA fejlődő országokban kifejtett tevékenységével foglalkozik. Külön jelentést adott az IMP (International MARC Programme) angol (British Library) és NSZK-beli (Deutsche Bibliothek) projektjéről Brian Holt, illetve Dieter Wolf. Az UAP-ről Maurice B. Line és Stephen C. J. Vickers, az UBC-ről Barbara Jover számolt be. Az IFLA Könyvtárközi Kölcsönzési Irodájának jelentését Maurice B. Line és Graham P. Cornisch nyújtotta be.

Beszűkültek az IFLA anyagi forrásai, ezért az 1986-os évre a költségvetés két alternatíváját (egy optimistát és egy realistát) dolgozta ki a pénztáros és a főttkár; a Végrehaj-

* Az IFLA Journal 1986. 1. és 2. száma hírovara alapján.

tó Bizottság még a realista változatot is csökkentette. Különösen érzékenyen érinti az IFLA-t az UNESCO támogatásának az ismert okok következtében való csökkenése, bár az UNESCO – lehetőségei, keretei között – továbbra is hozzájárul az IFLA programjainak megvalósításához (pl. szerződést kötött a géppel olvasható adatsorok ISBD-jének kidolgozására, lehetővé tette 9 fejlődő országbeli szakembernek a bécsi állományvédelmi konferencián való részvételt stb.). Nagy segítséget jelent, hogy a Canadian International Development Agency ismét 50 ezer kanadai dollárral támogatta meg a regionális könyvtárügyi infrastruktúrák kialakítását. A Végrehajtó Bizottság munkacsoportot bízott meg azzal a feladattal, hogy 1987-ig dolgozzon ki javaslatot a tagdíjfizetési rendszer módosítására; elfogadására – a viták után – 1989-ben kerülhet sor.

Ha segíteni kell, még nehéz körülmények között is megnyílnak a pénztárcák. Amikor a mexikói földrengés után az IFLA támogatásért fordult tagságához, az IFLA pénztárosa több mint 25 ezer holland forintot nyújthatott át a Mexikói Könyvtáros Egyesületnek; ez az összeg túlnyomórészt a fejlett országok könyvtáraitól, könyvtári szervezeteitől érkezett, de a Kínai Könyvtártudományi Társaság és a Maláj Könyvtáros Egyesület is hoztátette a maga adományát.

1986. augusztus 24–29-én lesz az IFLA 52. konferenciája Tokióban. Témája: A könyvtárügy új távlatai a 21. század küszöbén. Ennek keretében olyan témaköröket fognak megvitatni, mint az új dokumentumtípusok hatása, a könyvtári szolgáltatásokban és a használói szokásokban bekövetkező változások, a könyvtárigazgatás korszerűsödése, a könyvtárosok és információs szakemberek oktatása és képzése, a kooperáció az online információs szolgáltatásokban és nemzetközi hozzáférhetőségük, a nyomtatott és nem nyomtatott dokumentumok konzerválása és védelme, a fejlett és fejlődő országok közötti szorosabb kooperáció lehetősége, a könyvtári szolgáltatások fejlesztésének feltételei az egyes országokban, a könyvtárügy új elméleti alapjai. Valójában két nagy problémával néz szembe a nemzetközi könyvtárügy Tokióban: 1. hogyan kell és lehet alkalmazni az új információs technológiát a különféle könyvtári szolgáltatásokban és műveletekben; 2. kedvezőtlen társadalmi-gazdasági körülmények között miképpen lehet előmozdítani a fejlődő országok könyvtárügyét. Összesen mintegy 150 szakmai rendezvényt szerveznek a konferencia során; az IFLA Journal 1986. 2. száma bőséges ízelítőt ad a tervezett programokról. Az 52. konferenciát szeminárium előzi meg a többnyelvű és több írásmódot használó dokumentumokat kezelő automatizált rendszerek kérdéseiről.

Megállapították az 1988-as (Sidney) konferencia főtémáját is: Az emberek, a könyvtárak és az információk együttélése.

Határozott lépések történtek a három testvérszervezet (FID, ICA, IFLA) szorosabb együttműködése érdekében. Először 1980-ban, Bellagióban tárgyaltak a kooperáció lehetőségeiről, nem sok praktikus eredménnyel. Majd 1985-ben Koblenzben találkozott egymással a három elnök és főtítkárr, s megállapodtak abban a három területben, ahol a legtöbb esély kínálkozik a közös munkára. Végül a holland Művelődési Minisztérium támogatásával 1985. október 13–16-án Veldhovenben ültek össze a három szervezet szakértői, hogy most már a konkrét tennivalókat jelöljék ki. A néhány fős munkacsoportok az alábbi ajánlásokat tették a közös vállalkozásokra:

- Az állományvédelem és konzerválás terén: a levéltári és könyvtári gyűjtemények állagának világméretű felmérése, a szakemberszükséglet megállapítása, a konzerválás módszereinek és eljárásainak számbavétele; az állományvédelem és konzerválás, a dokumentumok kezelésének, valamint a vonatkozó dokumentációs gyűjtemények különböző aspektusairól tanulmányokkal megalapozott irányelvek összeállítása; a konzerválási szakkifejezések szótárának elkészítése; a konzerválás nemzetközi szabványainak kidolgozása; a modern dokumentumok (mágnesszalagok, optikai lemezek stb.) állagvédelmével való foglalkozás.
- Az automatizálás terén: közös szeminárium rendezése az automatizált adatfeldolgozás szoftverjeinek felhasználásáról; közös kiadvány az optikai és a video technológiáról.
- A tudományos-műszaki tájékoztatás, a vállalati nyilvántartások és az ipari információ terén: a közép- és nagyüzemek irattári, könyvtári és információs szolgálatának, szervezeti modelljeinek felmérése; egy fejlett és egy fejlődő országban megvizsgálni a nyomtatott dokumentumok és a szürke irodalom beszerzését, tárolását, selejtezését, valamint a rájuk épülő információs szolgáltatásokat; megvizsgálni az irattári anyag osztályozását és indexelését az információs források kezelésének keretében; megvizsgálni a levéltárak szürke irodalommal kapcsolatos szerepét.

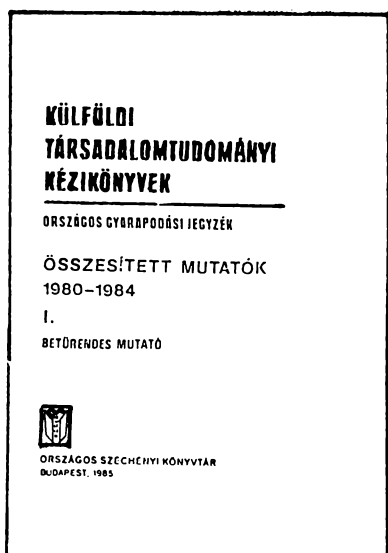
Az IFLA Journal valamennyi számának utolsó lapjain található a nemzetközi konferenciák, szemináriumok, szimpóziumok és egyéb rendezvények naptára. Közelsége miatt közülük egyre hívjuk fel a figyelmet: Pozsonyban, 1986. október 6–10-én tartják a *Könyvtárelméleti és kutatási szekció*, az *Olvasáskutatói kerekasztal* és a *Szlovák Könyvtárosok és Informatikusok Egyesülete* szervezésében azt a szemináriumot, amelynek programján a könyvtárak fejlődésével és használóival foglalkozó legújabb kutatások szerepelnek.

Számos érdekes és fontos IFLA kiadványról értesülhetünk e két szám hírovtatóból. Megjelent az IFLA 1986–1991-re vonatkozó középtávú programja, s egy visszpillantás az elmúlt évek szakmai tevékenységére P.J. van Swigchem tollából (IFLA and the Library world). 1986 elején jelenik meg az IFLA módosított szervezeti és működési szabályzata. A nemrégiben indított új sorozatban (IFLA Professional Reports) három füzet is napvilágot látott:

7. Transborder data flow of bibliographic data (A bibliográfiai adatok határokat átszelő áramlása).
 8. Principles for the preservation and conservation of library materials (A könyvtári dokumentumok védelmének és konzerválásának elvei).
 9. Guidelines for the education and training of school librarians (Az iskolai könyvtárosok képzésének irányelvei).
- Érdeklődésre tarthat számot három címjegyzék is:
- IFLA directory of art libraries,
 - World directory of national parliamentary libraries,
 - Directory of institutions and organizations specializing in children's literature.

A FID és az IFLA közös kiadványa a *Grey literature in social science information and documentation*, amelyet Földi Tamás és K. Ruokonen szerkesztett. Az *Audióvizuális dokumentumok kerekasztala* sorozatának (AV in Action) 5. kötete a *Video in libraries*. Megjelent a *Bibliographic services throughout the world: Supplement 1981–1982* és a *Recommended standards for cataloguing-in-publication* is.

PAPP István

Külföldi Társadalomtudományi Kézikönyvek. Országos gyarapodási jegyzék. Országos Széchényi Könyvtár. Fel. szerk. Kondor Imréné. Szerk. Győriné Kiss Éva . . [et.al.] 1975. l. –

A Külföldi Társadalomtudományi Kézikönyvek (KTK) országos gyarapodási jegyzék tíz éve

A könyvtárakba beérkező külföldi könyvekről az Országos Széchényi Könyvtár Könyvek Központi Katalógusa (KKKO) 1961 és 1974 között periodikus lelőhelyjegyzéket adott ki. Ezt gazdasági okok és a szakterületek gyarapodási jegyzékeinek elszaporodása stb. miatt megszüntette, s 1975-től új jegyzéket indított útnak, a könyvtári tájékoztatás eddig ismeretlen, szokatlan formáját a Külföldi Társadalomtudományi Kézikönyvek országos gyarapodási jegyzékét (KTK). 1985-

ben megjelent a második öt év füzeteinek összesített mutatója is. A szerkesztőség tíz év alatt 18 123 tételt vett jegyzékbe. (A címleírt művek száma ennél jóval nagyobb, mert az egyes kézikönyvsorozatok önálló tagjait a gyűjteménycím alatt egy tételben találjuk.) A KTK az OSZK fontos központi szolgáltatásai közé tartozik, s mint újszerű vállalkozás is figyelmet érdemel. Tíz lezárt év alkalom a tisztelgő méltatásra, de lehetőség is egy vélemény rövid kifejtésére, amely bizonyára egy a sok közül, – de egy olyan könyvtáros véleménye, aki haszonnal forgatta a füzeteket.

A kiadvány célja, hogy a KKK-ba beérkező bejelentésekből válogatva a társadalom- és humán tudományok körébe tartozó külföldi kézikönyvekről áttekintést nyújtson mindazoknak, akiknek erre szükségük lehet. Ezek elsősorban tudományos kutatók és könyvtárosok, a felsőoktatás tanárai és hallgatói, a közművelési és tájékoztatási intézmények munkatársai, de rajtuk kívül mindenki, aki a könyvtárak szolgáltatásait igénybe veszi. A jegyzék az első füzet előszava szerint „folyamatosan és retrospektíve reprezentálni fogja a világ szakirodalmi termésének legfontosabb és maradandó részét” – feltételezve a könyvtárak gyarapítási munkájának teljességét. A szerkesztőség, amely a KKKO keretében működik, az évi kétszeri kurrens füzetek mellé, ill. anyaguk összegyűjtésével 5 és 10 éves kumulációt is ígér. Kumulációk – sajnos – még nem jöttek létre. Ennek ellenére mindjárt el kell szögezni, hogy a kutatás és a könyvtárosi munka igen fontos segéd-eszköze született meg e kiadvánnyal, amelyet, ill. amelyhez hasonlót a *Szentmihályi János és Vértesy Miklós* Útmutatójának megjelenése óta eltelt idő növekedésével egyre jobban nélkülöztünk.

A KTK a tájékoztatás azon eszközei közé tartozik, amelyet a gépesítés sem fog feleslegessé tenni. E kiadvány hiányában azok, akiknek az ilyen jellegű segédeszközök használata nélkülözhetetlen, kénytelenek voltak szinte kizárólag az angol nyelvterület referenz-kézikönyveihez fordulni (Walford's Guide to reference material, Katz, W.: Introduction to reference work, Sheehy, E.P.: Guide to reference books stb.), amelyek angol-szász egyoldalúságuk miatt majdnem minden más nyelvterületre vonatkozóan vázlatosan informálnak, még a többi világnyelv kiadványainak ismertetésében is hézagosak, a kis nyelvekről nem is szólva. Az Útmutató-jellegű kézikönyvek annotáltak, a periodikus tájékoztató kiadványokat is tartalmazzák. A KTK előnye ezekkel szemben a jegyzékbe vett címek nagy száma, a frissesség és a folyamatosság. Létrehozásának legfőbb előnye és fenntartásának vitathatatlan indoka, hogy a KKK csak leíró katalógusban hozzáférhető anyagának legfontosabb, legértékesebb részét cím és lelőhelyadatokkal szakjegyzékben az egész ország területén ismertté teszi.

A kiadvány *tartalma*. A KKKO-hoz beérkező bejelentésekből a szerkesztőség elsősorban a hagyományosan kézikönyvnek tekintett művek címeit emeli ki a jegyzék számára – válogatás, mérlegelés nélkül. (Enciklopédiák, lexikonok, bibliográfiák, címtárak, szótárak, szaktudományi kézikönyvek stb.) Ezen kívül szép számmal felvesznek a jegyzékbe olyan műveket is, amelyeknek odatartozása nem annyira evidens, mint az első csoportbelié, ill. különböző mértékben az. Ezek értékelő válogatással kerülnek a KTK-ba. A válogatás, amelynek szempontjai a már idézett előszó szerint „nehezen meghatározhatók”, az alapvető, fontos, összefoglaló tematikájú címekre irányul. Tartalmi szempontok alapján kerülnek a jegyzékbe ismeretágra, földrajzi területre vonatkozó leíró vagy történeti összefoglalások, kutatási módszerek és elméletek irodalma, interdiszciplináris munkák, forráskiadványok, dokumentumgyűjtemények, prominens szerzőkről szóló monográfiák, tematikus és alkalmi tanulmánygyűjtemények stb. A kézikönyv fogalmának szélesebb, tágabb értelmezése helyeselhető. Egy szakterület kézikönyvanyaga sem csak ún. segédkönyvekből áll; ehhez az állandó, ill. csak lassan avuló törzshöz társul, azt kiegészítve egy számra még nagyobb gyűjtemény, amelyet a szűkebb szakterület kívánalmai diktálnak. Ehhez tartoznak azok a könyvek is, amelyek aktualitásuk és a kézikönyvekbe, szintézisekbe még nem integrált kutatási eredmények újdonsága miatt tarthatnak igényt figyelemre és gyakoribb érdeklődésre.

A kézikönyv – egyet lehet érteni az előszóval – „nehezen definiálható fogalom” .. A címbeli nyelvi megjelöléseket (lexikon, bibliográfia, szótár, kézikönyv stb.) hordozó műveken kívül helytől, kortól és céltől függően a kiadványok sokféle típusa minősülhet kézikönyvnek. A szerkesztők a széleskörű felhasználás érdekében bőven válogattak, s el kell ismerni, hogy a jegyzékbe vett címek, ill. művek mindegyike lehet kézikönyv egy szakkönyvtárban. A felvett és az MTA Könyvtára anyagából fel nem vett címeket vizsgálva mégis felmerül a kétely: 1. világos-e a felhasználó számára, mi kerül be a jegyzékbe; 2. nem vált-e a válogatás néhány ponton – az eléggé nem konkretizált szempontok miatt – következetlenné?

Az első észrevétel az első csoportba tartozó címekre vonatkozik. Ha az előszó szerint válogatás nélkül bekerülnek a jegyzékbe a „szaktudományi bevezetők”, miért maradtak ki a következő művek: Einführung in die Sprachwissenschaft. Von H. Fiukowski

et al. Leipzig, 1978. 308 p. – Jost, F.: Introduction to comparative literature. N.Y. 1974. 349 p. – Dyserinck, H.: Comparatistik. Eine Einführung. Bonn, 1977. 203 p. – Ueding, G.: Einführung in die Rhetorik. Stuttgart, 1976. 352 p. – Clements, R.J.: Comparative literature as academic discipline. N.Y. 1978. 342 p. – Grundbegriffe der Literaturanalyse. Leipzig, 1982. 294 p.

Az összefoglaló tematikájú művek közé tartozóknak (ha nem szaktudományi bevezetőknak?) gondolom a következő műveket: Essen, O.: Allgemeine und angewandte Phonetik. Berlin, 1979. 300 p. – Fischer-Jørgensen, E.: Trends in phonological theory. Copenhagen, 1975. 474 p. – Malmberg, B.: Manuel de phonétique generale. Paris, 1974. 272 p.

A tanulmánygyűjtemények közül kimaradt pl.: Französische Literatur in Einzeldarstellungen. Hrsg. v. P. Brockmeier. Bd 1–3. Stuttgart, 1981–82., de ott van a Französische Literatur der Gegenwart in Einzeldarstellungen. Hrsg. v. W. D. Lange. – A The critical heritage series c. sorozat sok kötete megtalálható, de nincs benn Aldous Huxley (1975), Andrew Marvell (1978), The Brontës (1974) Chaucer (1978) stb.

„Prominens szerző”-ként bekerült Elvis Presley – helyesen –, de kimaradt pl. Minter, D.: W. Faulkner, his life and work. Baltim.– London, 1980. 325 p. és Hermann Broch: Kommentierte Werkausgabe 13.Bd. Briefe. 1981. stb.*

Sok emlékkönyv szerepel a KTK-ban, de hiányzót is lehet találni, pl.: Logos semanticos. Studia linguistica in honorem E. Coseriu. Berlin, 1981. Vol. 1–5. – Festschrift für Otto von Essen . . . 80. Geburtstages. Hamburg, 1979. 480 p., stb., a példákat lehetne még tovább sorolni.

A KTK könyvjegyzék, periodikumokat nem tartalmaz, de ha az évenként megjelenő kiadványokat (World of learning, Kelly's manufacturers and merchants directory stb. ott leljük), miért nem található az Encyclopedia of Assotiations és az American directory s a tájékoztatás szempontjából még fontosabb, a szakirodalmat évenként összegyűjtő Linguistic Bibliography for the year . . . , International bibliography of historical sciences, valamint a referenzs-kiadványokat összegyűjtő Reference sources?

Példákat bizonyára más szakokból is lehetne találni. Ezek alapján hiányosnak tekinteni a KTK-t mégsem lehet, hiszen a felsorolt típusok többségében eleve válogatást határozott el a szerkesztőség. Továbbá: az előszóban a tartalmi válogatási szempontokhoz formai – kizáró, megszorító – szempontok is vannak felsorolva, bár ezek sem eléggé meghatározottak (bibliográfiai apparátus, terjedelem, kiadó; – lehet, hogy a szerkesztőség ezeket alkalmazta a felsorolt – hiányzó – példáknl?) Hogy a második csoport anyagát – a válogatással bekerülő könyveket – a szerkesztők is másodlagos fontosságúnak tartják, az az előszóból is kiderül, amely szerint az egyes füzetek összeállításánál „széleskörűen válogatnak” majd, míg a kumulációknál a „kézikönyvek hagyományos értelmezésének irányában” erősebben szelektálnak. A „széleskörű felhasználás és tájékoztatás érdekében” bővítették tehát a kézikönyv fogalmát. Az elhatározás vitathatatlan konstruktív szándéka ellenére sem mondható egyértelműen hasznosnak és célszerűnek. Azokban a

* A KTK szerkesztősége elmondta, hogy a bejelentések, a kiválogatás és a KTK-ban való megjelenés folyamata és átfutási ideje elég hosszú. Ebből következik, hogy néhány hiányolt címet már kiválogattak és a következő füzetekben fognak megjelenni. (A szerk.)

kiadványtípusokban, amelyekben a KTK teljességet nyújtani nem tud, a kutató nem kap elegendő tájékoztatást, más eszközt is igénybe kell vennie, (a hiány még félre is vezetheti), másrészt a bővítés a vállalkozást a határtalanság irányába viheti el. Igaz, szó sincs arról, hogy tömegével lennének a jegyzékbe nem valónak ítéltető címek. Erről az 1984/2. füzet összetételének megvizsgálásával nyerhetünk képet. A füzetek szerkezetében az első csoport tagjai a típust jelölő szakjelzet helyén, (ha nem is teljes számban), együtt vannak: a 0-ás szakban bibliográfiák, lexikonok, kézikönyvek (egy része), címtárak (290 tétel), a 8-as szakban szótárak (136 tétel), a 929-ben az életrajzi gyűjtemények (36 tétel). Számuk a teljes tételszámnak csaknem fele (426). Ebben nincsenek benne a szaktudományi bevezetők, s azok a leíró és történeti összefoglalások, amelyeknek a címében nem fordul elő a „kézikönyv” szó, de annak tekinthetők (Grammaire critique de l’italien, Histoire de la France, Istorija srednih vekov, Oxford history of modern Europe stb.) Ezek együtt már a tételek majd 2/3-át adják. Nem kifogásolható a jegyzékben a dokumentumgyűjtemények, forráskiadványok, összefoglaló szemlék jelenléte.

Melyek azok a kiadványtípusok, amelyek kimaradhatnának a KTK-ból? Összefoglalóan azok, amelyekről a felhasználó amúgy is csak részlegesen kap tájékoztatást a KTK időhatárán belül is, s amelyek szerzői katalógusból tökéletesebben megközelíthetők. Ilyenek a prominens szerzők összes műveinek levelezés-kötetei és az életükről, működésükről szóló monográfiák, intézmények és városok monográfiái. E típusoknál ugyanis a kiválasztás kritériumai szinte meghatározhatatlanok.

Hasonló indokok merülnek fel a gyűjteményekre és azok egyik altípusára, az emlékkönyvekre vonatkozóan. A lazán, időhatár nélkül, nagy témakört felölelő tanulmánygyűjtemények jelenléte nem hasznosul kellőképpen (pl. Historische Studien zur Politik, Verfassung und Gesellschaft stb.). Ezek tartalmi feltárása lenne jó, de ez nem a KTK feladata. A felsorolt típusokhoz tartozó címek a tételeknek legfeljebb 5–6%-át adják.*

Különben a válogatás nehéz, nagy szakértelmet, általános tájékozottságot és műveltséget igénylő munkáját csak dicsérni lehet. A szerkesztőket csak a címleírt adatok segítik a könyv tartalmára, értékére vonatkozólag is, munkájuk mégis szinte hibátlan.

Nincs rá igazán lehetőség, hogy a KTK teljességét alaposan megvizsgáljuk abból a szempontból, nincsenek-e lényeges hiányok a könyvtárak gyarapítási munkájában. A szűrőpróbaszerűen ellenőrzött címek közül az alábbiak nincsenek a jegyzékben: Adler, M. – Van Doren, C.: Great treasury of western thought. N.Y. 1977. 1771 p. – Bartlett, J.: Familiar quotations. Boston, 1980. 1540 p. – Encyclopaedia of Indian culture. Ed. R.N.Saletore. Vol. 1- 1981- – Klein, B.T. ed.: Reference encyclopedia of America. Psychology and psychiatry. N.Y. 1975. 459 p. – Larsgaard, M.. Map librarianship. Littleton, 1978. 330 p. – M[a]cKirahan, R.D.: Plato and Socrates. A comprehensive bibliography. 1958–1973. N.Y. 1978. 592 p. – Watson, R.I. sr. ed.: Eminent contributors to psychology. N.Y. 1976. 2 v.

Miből áll össze a jegyzék? A KTK-t évi kb. 200–250 ezer bejelentésből, hozzávetőlegesen 30–40 ezer műből válogatják. Évente átlagosan 1800 cím jelenik meg a kiadványban. Érdekes képet mutat a tíz év alatt közölt címek megoszlása a bejelentő könyvtárak

* A KTK szerkesztőségének közlése szerint a most készülő 1986/1–2. számtól kezdődően már nem fogják közölni az emlékkönyveket, a levelezéseket és az összkiadásokat. (A szerk.)

között. (A számok csak négy nagy budapesti könyvtár adatait tartalmazzák a kódkiegészítések nélkül.)

Az OSZK bejelentéseiből 5590 került a jegyzékbe, az ELTE Egyetemi Könyvtárából 2577, az MTAK-ból 7753 (ebből csak onnan jelentettek 2537-et), a FSZEK-ből 2215. Könnyen megállapítható, hogy a vidéki könyvtárak ellátottsága rosszabb, de az is nyilvánvaló, hogy a jegyzék szakjait országos jellegű szakkönyvtári minőségben gyűjtő intézmények a fővárosban vannak. Az MTAK-ból érkező bejelentések magas számát az is magyarázza, hogy az évi gyarapodásnak mintegy 75%-a külföldi könyv; a külföldi gyarapodás 55–60%-a csereként érkezik.

Összefoglalva a tartalomra vonatkozó észrevételeket: szükséges lenne a válogatáshoz a szempontok határozottabb körvonalazása, a kiadványtípusok pontosabb meghatározása és részletesebb felsorolása. Azokon a területeken, azokban a kiadványtípusokban, ahol a KTK nem tud teljességet nyújtani, s a válogatás kritériumai nehezen, vagy egyáltalán nem definiálhatók, – mivel a bővítés lehetetlen – a megszüntetés lenne ajánlatos.

A KTK szerkezete ETO szerinti szakrend. A több témát érintő címekről megfelelő helyen szakutaló van. A szakokban tömegesen előforduló utalóknak azonban más a magyarázata. A jegyzékben a bibliográfiák, lexikonok, enciklopédiák, kézikönyvek, szótárak, életrajzok a kiadványtípust jelölő csoportba kerülnek, hogy a „klasszikusan értelmezett kézikönyvek” egy helyen legyenek. Erre az osztályozási rendszerben a formai alosztás előrevetésével lehetőség van. E szerkezeti elgondolás alapján a 0-ás szakba kerültek az általános bibliográfiákon kívül a szakbibliográfiák (016), a szaklexikonok és (részben) a szaktudományi kézikönyvek (030); a 8-as szak elején együtt vannak a nyelvi szótárakkal a szakszótárak, s a 929-be az életrajzhoz kerültek a biográfiai gyűjteményes művek. E szerkezeti felépítés előnyét akkor éreznék igazán, ha ezzel az elsődleges és másodlagos fontosságú csoportot elkülöníthetnénk, éreztetve ezzel az utóbbi „ráadás, plusz” jellegét. Ez azonban nem alakul ki így a szerkezetben, mert a szakcsoportokban sok kézikönyvet találunk (pl. Handbuch der christlichen Ethik, Handbook of industrial and organizational psychology, Erziehungswissenschaftliches Handbuch stb.). Ami még jobban gondolkodóba ejtő, hogy az előszó a hagyományos kézikönyvek között említi a „szaktudományi bevezetőket” is, ezek azonban nincsenek a típus szerint elkülönítve, holott az ETO szerint erre is lehetőség lenne a kézikönyv formai alosztási számának (035) felhasználásával. Ezek miatt a szerkezet felemás képet mutat. Lehet, hogy a kiemeléssel a szerkesztők minősíteni is akarnak, ez azonban nem tűnik ki világosan. A kiadványtípusoknak a cím alapján való megkülönböztetése nem könnyű. Erre mutat az alábbi példa is. A Kröner Taschenausgabe c. sorozatban megjelent Wörterbuch der Pädagogik kislexikon, de az ugyanabból a sorozatból való Wörterbuch der Wirtschaftswissenschaften szakszótár (mindkettő a 030-as csoportban van). Címe ellenére szakszótár ugyanabból a sorozatból a Lexikon der Sprachwissenschaften. A kutatót a szerkezet a jegyzék használatában nem zavarja, legfeljebb a szakutaló nyomán fel kell lapoznia a tételeket, de mivel a jelen szerkezetben az elkülönítés nem igazán disztinktív, s a hagyományos szerkezetben utalózásra nincs szükség, a megoldás célszerűsége megkérdőjelezhető.*

* Az 1986/1–2. számtól kezdődően a tételeket csak a szakcsoportnak megfelelő tárgyak alatt fogják közölni, a referenz kiadvány típusát pedig a tárgyszóláncon fogják kifejezni. (A szerk.)

A KTK *időhatára*. A jegyzékbe csak tíz évnél nem régebbi kiadványok kerülnek be. Kivételnek számítanak a többkötetes művek, ezeknek az előnyeit is együtt találjuk az újonnan megjelent kötetek leírásával. A könyv kiadása és jegyzékben való megjelenése közötti idő tetemes. Ez a megrendelés, beszerzés, feldolgozás, bejelentés adminisztrációjának számlájára írható. Az 1984/2. füzetben 380 tétel még a 70-es években megjelent könyvekre vonatkozik, s csak 15 az 1983-ban megjelent könyvek száma. Ezért nagyobb könyvtáraknál a KTK a gyarapítási munkában legfeljebb az állomány teljességének utólagos ellenőrzésére alkalmas. De azok a kisebb könyvtárak, amelyek nem rendelkeznek a drága könyvkereskedelmi és bibliográfiai segédkönyvekkel, nagyon jó eszközt kapnak a kezükbe. Nélkülözhetetlen a KTK nagykönyvtárakban is a tájékoztató könyvtáros munkájához, s különösen hasznos kézikönyvtárak összeállításánál és állományuk ellenőrzésénél, felfrisítésénél.

A *mutatók*. A név- és címmutató a maximális gondossággal készülő jegyzék tökéletes kiegészítője. A művek minden lehető módon visszakereshetők. Mivel a jegyzék hosszú, bonyolult címekből tevődik össze, a mutató a füzetekben terjedelmesebb a tételeket tartalmazó résznél; érthetően: utalásszerűen a teljes alfabetikus- és sorozat-katalógust helyettesíti, sőt a címmutatótételben majdnem teljes leírást ad (cím, alcím, szerző, közreműködő, kötet- és kiadásjelzés, sorozatcím, szám). A betűrendbe osztásnál is az új szabványt vették figyelembe. Zavaró, hogy az „ö” és „ü” sem önálló besorolási értékű, pedig erre a szabvány lehetőséget ad. A régi besorolási rendhez szokott szem számára ez sokáig tévedések forrása lesz.

A mutató olyan kérdésekre is tud válaszolni, amelyeket alkalmasint senki sem fog feltenni. Ki gondol arra pl., hogy a Handbuch der Altertumswissenschaft c. ismert kézikönyvsorozatot múlt századi alapítója és folytatói neve alatt is keresse? A címmutatótételben is fényűző az adatbőség, a címadatok közül az azonosításhoz kevesebb is elég lenne még azonos cím esetén is, ami pedig ritkán fordul elő. A közreadótestület neve akkor is bekerül a címmutatóba, ha szerző vagy közreműködő is van a leírásban. Lehet, hogy a szerkesztők ilyen esetben a testület nevét sorozatcímnek tekintik, a felhasználó számára azonban ez nem ismert, s így információértéke kevés. El lehetne hagyni, vagy csak indokolt esetben felvenni a közreműködők nevét.

Önkéntelenül felmerül a kérdés, szükséges-e e kiadványhoz ilyen nagyigényű mutató? Kell-e itt a Magyar Nemzeti Bibliográfia szintjét mintául venni, nem lenne-e elegendő – a KTK „jegyzék” nevéhez igazítva a jelleget is – kisebb munkaigényű apparátus? Ha az igénytelennek egyáltalán nem mondható referenz-kézikönyvek (Sheehy, Walford, Katz) mutatóit nézzük, feltűnő, hogy ezekben mennyivel szerényebb az index a KTK-hoz képest. A címleírásban követett minuciózus pontosságnak a mutatóban való azonos szintű megjelentetése véleményem szerint túlméretezettséget eredményez. A pontos, megbízható címleírás és a válogatott adatokat tartalmazó mutató nem ellentmondás. Az igényesen, új szabvány szerint leírt címek lehetővé teszik, hogy egy későbbi időpontban, amikor a KTK áttér a számítógépes szolgáltatásra, a legfontosabb könyvek adatai 1975-ig visszamenőleg beépíthetők legyenek a szolgáltatásba.

A füzetekben 1977/1. számtól van részletesebb *tárgymutató*. Ez számról-számrá bővült, majd 1981-ben beolvadt a névmutatóba. Az első öt év füzeiteinek anyagából, saj-

nos, összesített tárgymutató nem készült. A második öt évhez azonban színvonalas, betűrendes összesített tárgymutatót jelentetett meg a szerkesztőség.* A többoldalu tárgyi visszakeresést az ETO rendszeréből és fogalmaiból kialakított tárgyszórendszer biztosítja tudományági, típust jelölő, földrajzi, népi és korszakra vonatkozó tárgyszavak segítségével. A munka igényességére jellemző hogy az összesített tárgymutató készítésénél újra elővették a tételeket, és kiegészítették a tárgyszóláncot. A tárgyszavakat – minden egyes tételhez megállapítva – tárgyszóláncba rendezték, s a mutatóban minden elemet megjelentettek. Nagy kézikönyv-sorozatok (Handbuch der Altertumswissenschaft, Handbuch der Orientalistik stb.) egyes köteteit azonban csak válogatva tárgyszavazták. Nem kaptak külön tárgyszavakat a Prähistorische Bronzefunde c. nagy sorozat egyes kötetei sem.

Minden művet több tárgyszó határoz meg, s a tárgyszavak permutálása eredményezi a tételek mutatóbeli differenciálódását, így egy-egy tárgyszó után nem halmozódnak a tételszámok. De a mechanikus tárgyszavazás és permutálás nem mindig válik be. Pl. a Bulgária történetére vonatkozó bibliográfiák tételszámai két helyen vannak, mert az egyik címben a történettudomány szó fordul elő, holott a bolgár történettudomány bibliográfiájában benne kell lenniük az ország történetéről szóló műveknek is (benne is vannak). Sok esetben fölöslegesnek látszik a típust jelölő tárgyszó gépies megjelenítése a lánc első helyén. Nem térül meg a befektetett munka, mert a keresés legritkább módját segíti, azt, amire a füzetek szerkezete is rávezet nagyjából a típust jelölő csoportosítással. Az ETO rendszerből és fogalmaiból való kiindulás lehet az oka, hogy a diszciplináris tárgyszavak közül néhányat hiányolunk, pl. fonológia, alaktan, nyelvlélektan, nyelvtörténet összehasonlító nyelvtudomány (a KTK-ban van ezekről irodalom). Ha másképp nem, utalóval lehetett volna ilyen esetekben a rendszer merevségén enyhíteni. Egy beszédesebb példa: nálunk irodalmi, művészeti díjakról beszélünk; a fogalom az angolban is megvan: literary prize; a mutatóban a „kitüntetés-angol irodalom” tárgyszavak alatt található az ilyen című könyv, s decimális jelzete 331 (munkaügy). Szokatlan, hogy ha a címben szereplő személy a mű tárgya (életrajz, bibliográfia, tanulmány), a név a tárgymutatóba van felvéve. Ha azonban a név ezekben az esetekben címként fordul elő, akkor már bekerül a név- és címmutatóba is, de csak az adott névformában, pl. Georg Wilhelm Friedrich Hegel, G.W.F. Hegel, Hegel. Ez minden bizonnyal tökéletesen szabványszerű, de az egyszerű, ismert megoldással szemben, hogy ti. a címben lévő név a névmutatóban a megszozott formában megjelenik, bonyolult, a nem szakember számára nem logikus és nehézkes.

A kritikai észrevételek, amelyek persze szubjektívek és megcáfolhatók is lehetnek nem kérdőjelezik meg a KTK erényeit, s nem vonják kétségbe az eredményt, és talán hangsúlyozni sem kell, semmiképpen sem jelentik a páratlan hozzáértéssel, legmagasabb fokú szakmai felkészültséggel hatalmas tömegű anyagon végzett munka kicsinylését. Csupán egy szemléletbeli különbözőség kap itt hangot, annak a véleménynek kifejtésére, hogy a kitűzött cél egyszerűbb eszközökkel is megvalósítható lehet a szakmai lelkiismeretesség határain belül – a kumulációk érdekében. Ezek fontosságát – a túlméretezett

* Lásd: Külföldi Társadalomtudományi Kézikönyvek. Országos gyarapodási jegyzék. Összesített mutatók 1980–1984. (Országos Széchényi Könyvtár. Fel. szerk. Konder Imréné., szerk. Horváth Magda.) Bp. OSZK, 1985.

mutatókkal szemben – a kurrens füzetekkel egyenrangúnak kell tekinteni. Mindez azonban csak a munkára fordítható szellemi és anyagi kapacitás összefüggésében kap jelentőséget. Ha ezeknek negatív kényszerítő ereje, befolyása nem lenne, a módszerbeli egyszerűsítésre vonatkozó felvetések feleslegesek,

A *címleírás* mintaszerű, annak ellenére, hogy nem a könyvekről, hanem a bejelentésekről készült. A különböző helyekről érkező, minőségben biztosan nagy szintkülönbségeket mutató leírásokat nagy hozzáértéssel javították fel és egységesítették a szerkesztők a legújabb nemzeti és nemzetközi szabványok alkalmazásával, vállalva ezzel az újhoz való szoktatás pedagógiai misszióját. Sőt ezen túlmenően – bár ezt az előszavak nem említik – az okos tervezés és előrelátás példáját is adják a címleírások géprekész állapotaival.

A sajtó- ill. leírási hiba a címek hatalmas mennyiségéhez képest elenyészően kevés.

E nagyszerű kiadvány tapasztalatom szerint nem eléggé ismert nemcsak a kutatók, hanem még a könyvtárosok körében sem, pedig a hasonló céllal készült munkák közül is kiemelkedik a felvett művek száma és az adatok pontossága tekintetében.

Észrevételeim összegezeképpen hangsúlyoznom kell a KTK nélkülözhetetlen fontosságát. A szerkesztőség bizonyára tett már, vagy fog tenni lépéseket a megrendelők: könyvtárak és intézmények munkatársai véleményének megismerésére. Lehet, hogy ennek alapján a jegyzékben bizonyos változtatásokra is sor kerül. Ezek azonban – remélhetőleg – a lényegre nem érintik.

Ha érvelésemben e kiadványtípus „jegyzékszerű” változatának előnyeit hangsúlyoztam (e típusban 1. Handbuch der internationalen Dokumentation und Information. Bd. 4. Fachwörterbücher und Lexika. Ein internationales Verzeichnis. 6. Aufl. Hrsg. v. H. Lengenfelder. München, 1979.) annak az oka – a gazdaságossági szempontok mellett – az, hogy inkább a tájékoztató könyvtáros, az olvasószolgálatos szemével néztem azt, nem a szerzeményezőével, ill. a feldolgozóéval. Onnan nézve a KTK más előnyös vonásai domborodnak ki jobban.

VITÁLYOS László

Kranke Kinder brauchen Bücher. [Red. Karl-Heinz Wimmer. Hrsg. Arbeitskreis für Jugendliteratur. e. V.] München, 1982. 136 p.

A beteg gyermekeknek szükségük van a könyvre

Az 1969-es esztendővel indult az utóbbi évtizedek egyik legjelentősebb nyugatnémet könyvtári vállalkozása, a „vidám betegszoba”. Az angolszász és skandináv országok már viszonylag nagy múltú gyakorlatának eredményein felbuzdulva, az Arbeitskreis für Jugendliteratur (Ifjúsági irodalmi munkacsoport) hét gyermekklinikán állított fel könyvtárat adományok révén. Az állomány kezdetben 15 ezer kötet volt.

Az akciót neves gyermekgyógyászok és pszichológusok azon felismerése hívta életre, amely szerint a könyv a gyógyítás hasznos eszköze lehet. A könyv a lelki egyensúly helyreállítása révén közvetve elősegítheti (nemcsak) a gyermek fizikai gyógyulását!

Köztudott, hogy a beteg gyerekek számára jóval nagyobb pszichés megterhelést jelent a kórházi légkör, mint a felnőtteknek. (Egy nyugatnémet felmérés szerint a felnőttek 70%-a fél a kórházban, a gyermekeknél ez az arány jóval nagyobb!) Minél kisebb a gyerek, annál több gátlás alakul ki benne kórházi tartózkodása során. Az idegen környezet, a rossz testi és lelki közérzet, az orvosi beavatkozás, a keserű gyógyszer, sőt pusztán a fehér köpeny látványa nem ritkán apatikus és depresszív reakciókat vált ki. A gyógyulás szempontjából tehát elsődleges, hogy a beteg a környezetével pozitív, együttműködésre alkalmas viszonyt alakítson ki. Ez pedig – az esetek többségében – nem alakul ki magától, ezt ki kell *alakítani*. Ehhez nyújt hathatós segítséget az olvasás azzal, hogy a beteg – körülményeiből adódó – negatív gondolatait mintegy „elfeledteti”.

A könyvnek gyógyszerként való használata nem újkeletű. Az Egyesült Államokban már a századforduló éveitől kezdve alkalmazzák az ún. biblioterápiát, a pszichoterápia speciális ágaként. Ezt a gyógykezelési módot csak bizonyos idegklinikákon használják a gyógyszeres terápia kiegészítéseként, sőt egynémely esetben helyettesítőjeként. Lényege az, hogy az orvos a megfelelő betegségi stádiumra a megfelelő könyvet rendeli el, magyarárn a recepten a gyógyszer latin neve mellett vagy helyett egy könyv címe és annak szerzője áll. Caroline Shrodes 1949-ben megjelent disszertációjában a következő definíciót használta: „A biblioterápia az olvasó személyisége és az irodalom közötti dinamikus interakció folyamata, ami pszichológiai eszközként szolgálhat a személyiség irányítására, alkalmazkodására és érésére.” (Zárójelben megjegyzendő, hogy Shrodes-ék elítélteken is végeztek biblioterápiás vizsgálatokat, amelyek szintén pozitív eredménnyel zárultak!)

A nyugatnémet akció vezetői azonban határozottan leszögezték hogy az általuk alkalmazott módszerek nem vethetőek össze a biblioterápiával. A gyógyszeres kezelést nem pótolni, hanem csak kiegészíteni szeretnék azzal, hogy az olvasás élményével az intimitás és a bizalom atmoszféráját teremtik meg.

Bár a statisztikai adatok biztatók (az utóbbi években a résztvevő klinikák száma 100-ra emelkedett és 25 ezer kötet a forgalomban lévő könyv!), mégis rengeteg problémával kell megküzdeniük. A vállalkozás anyagi háttere bizonytalan, ami természetesen felveti a gazdaságosság és a hatékonyság kérdéseit. Az állami támogatás szerény mértékű volt, sikere az adomány mértékétől függött. A személyzet egyszerűt kisszámú, ami nagyobb megterhelést, ezáltal türelmetlenséget eredményezett sok esetben, másrészt pedig állandóan cserélődött, ami viszont nem tette lehetővé a gyerekekkel való mélyebb kapcsolat kialakítását. Harmadrészt – ahogy ezt Wilhelm *Overdick*, a kiadvány vitarészében felveti – az orvosok aggályoskodtak, hogy képzetlen „laikusok” szakismeret nélkül, pusztán segítő szándékuktól vezérelve esetleg negatívan avatkoznak bele az orvosi terápia menetébe. A könyvbeszerzés is akadózott, mivel a közművelődési könyvtárral való együttműködés nem volt elég szoros.

Az 1981-82-es évtől kezdve megújult a mozgalom. A nagyobb összegű állami dotáció révén modellkísérletet indíthattak be a müncheni von Haunerschen Gyermekeklinikán. A kiadvány nagy része erről a kísérletről számol be. Szisztematikus munka kezdődött. Az előző évek gyakorlatával ellentétben erre a munkakörre is kiképzett, diplomás könyvtárosokat alkalmaztak, akik nemcsak könyvekkel látják el a betegeket, de külön-külön el is beszélgetnek velük, könyveket ajánlanak, együtt olvasnak vagy éppen a könyvtáros olvas fel nekik. S eközben észrevétlenül megtanítyják őket a könyv szeretetére, az olvasás örömére. Sokszor a klinikán tanul meg olvasni a „kis beteg” Néha az első reakció persze: a „Nem kell könyv!”. Azonban ahogy azt a kiadvány szerkesztői is többször hangsúlyozzák, a könyvtárosnak nem szabad erőszakoskodnia, nem a feladatok teljesítéséről vagy nem teljesítéséről van szó. Ez a fajta könyvtárosi munka sok türelmet és megértést igényel, hiszen az „ügyfelek” beteg, gyakran lelkileg sérült gyermekek. Átgondoltabb és koncepciózusabb munkát folytatnak, mint régebben. Például a foglalkozások betegségek szerint szervezőknek. A tumoros vagy megerősakolt gyerekek pszichikailag erősebben terheltek, s így az ő igényeik mások, mint a fertőző betegségben szenvedőké. Az ő esetükben, mivel izoláltak s többnyire egyágyas szobákban fekszenek, a könyveknek kapcsolatteremtő szerepe van. Mivel a betegek csaknem felét a vendégmunkások gyermekei teszik ki (!) így szerb-horváth, török, görög nyelvű könyvek is találhatóak az állományban.

A felépülőben lévők, vagy mozgásukban nem korlátozottak a könyvtárszobát is igénybe veszik. A könyvtárszoba barátságosan berendezett helyiség, világos színű bútorokkal és színes képekkel, melyeket maguk a páciensek készítettek. A müncheni klinika könyvtárában több mint 1000 kötet könyv, számtalan mesekazetta és lemez kölcsönözhető. Hetente kb. 100, évente 5000 könyvet kölcsönöznek, évi 3%-os károsodási aránnyal.

A kiadvány második része az akció városában, Remscheidben rendezett szeminárium néhány előadását közli. Ernst R. *Wittermann* pszichológus, aki egyébként a vállal-

kozás egyik vezetője, a nyugatnémet kórházak könyvtári ellátottságáról és annak lehetőségeiről foglalja össze véleményét. Személyesen vezetett statisztikája szerint, kórházukban az orvosok 90%-a, betegek 98%-a szerint szükség van a kórházi könyvtárra. Az orvosok nagyrésze azonban csak részben dolgozna együtt a könyvtárosokkal. Fontosnak tartják a könyvtárosok munkáját, de mivel mind ők, mind az ápolók igen túlterheltek nem tudják vállalni a lelki kezeléssel járó további elfoglaltságot. Vállalkoznak arra, hogy a beteg állapotáról tájékoztassák a könyvtárost, amennyiben az erre igényt tart.

H. *Schmidt* könyvtáros meglepő adatokat közöl. 1976-ban Nyugat-Németország és Nyugat-Berlin 3481 kórházából 3025-ben (86,9%) nem volt könyvtár. Véleménye szerint a betegkönyvtár minden kórház alapeszközállományához kell hogy tartozzék. Az angolszász és skandináv országokban ez már természetes. Wilhelm Overdick a gyermekkórházak pedagógiai esélyeit latolgatja, s következtetésképpen megállapítja, hogy a beteggondozás és a pedagógia szoros kapcsolatát már felismerték ugyan, de a gyakorlatban még szinte egyáltalán nem alkalmazzák. A mesének például fontos pozitív, lélektani és pedagógiai hatása van a beteg gyermekre, mert mindig „happy-end”-del végződik.

A kiadvány szerkesztése során a legfontosabb feladat, az eddig hiányzó ajánló könyvlista összeállítása volt. A klinikai tapasztalatok alapján összegyűjtött jegyzék több, mint 1000 címet tartalmaz a gyermek- és ifjúsági irodalom választékából. A lista a létrehozandó könyvtárak számára gyarapítási segédletként is használható. Életkor szerint csoportosítva ajánlják a könyveket, rövid annotáció kíséretében, Humoros, tréfás könyvek éppen úgy szerepelnek a listán, mint szakkönyvek, képeskönyvek és ismeretterjesztő művek.

A „Das fröhliche Krankenzimmer” akció jelentőségét és fontosságát egyre több illetékes szerv és személy ismeri fel és el az NSZK-ban. Csak remélhetjük, hogy a jó példát egyszer nálunk is követni fogjuk, nem utolsósorban azért, mert a mielőbbi gyógyulás nemcsak a beteg érdekeit szolgálja, de a kórház anyagi ráfordításait is csökkenti.

BAJTAY Péter

TÁJÉKOZTATÓ

szerzőinknek a Könyvtári Figyelő szerkesztőségéhez benyújtott kéziratok tartalmi és formai követelményeiről

1. Lapunk a könyvtár- és tájékoztatásügy elméleti és gyakorlati kérdéseivel, a külföldi könyvtárügyével, jelentős szakmai kiadványok bemutatásával foglalkozó kéziratokat fogad el közlésre.
2. A kéziratokat 2 példányban kettes sorközzel gépelve (30 soros, 60 leütéses oldalon) kérjük beküldeni.
3. Ábrákat, illusztrációkat csak korlátozottan tudunk közölni. Csak jó minőségű, kontúros ábrát vagy fényképet tudunk elfogadni. A táblázatokat és az ábrákat külön lapon szintén két példányban kell mellékelni és helyüket a kéziratban megjelölni.
4. A kéziratok terjedelme tanulmányok esetében ne legyen több egy ívnél (21 oldal); a fordítások, tömörítvények, külföldi könyvtárügyi eseményekről szóló beszámolók 8–10, a könyvismertetések 4–6 oldal terjedelemmel.
5. A tanulmányok rövid 10–15 mondatos tartalmi kivonatát két példányban kérjük csatolni az angol, orosz és német nyelvű tartalmi ismertető elkészítése céljából.
6. Az idézetekkel, hivatkozásokkal kapcsolatban a következőket kérjük: ha a cikk egészében ötnél kevesebb a hivatkozások száma, a forrásokat **lábjegyzetben adják meg**, egyébként a cikk végén **IRODALOM** vagy **JEGYZETEK** címszó alatt sorszám szerint sorolják fel. Szó szerinti idézésnél az idézett mű szerzője, címe kiadója, a kiadás helye, a kiadás éve és az oldalszám jelölendő meg. Folyóiratcikkre történő hivatkozásnál a szerző nevét, a cikk címét, a folyóirat teljes nevét, az évfolyamot, a megjelenés évét, a folyóirat számát és az oldalszámot kérjük megadni.
7. A szerkesztőség joga a kéziratok stiláris javítása, tartalmi változtatáshoz a szerző hozzájárulása szükséges.
8. A szerző vállalja, hogy a korrektúrát postafordultával, kijavítva visszaküldi a szerkesztőségnek.
9. A kézirat végén kérjük feltüntetni a szerző nevét, munkahelyét, munkahelyi telefonszámát, lakcímét, személyi azonosító számát és azt, hogy a honoráriumot hová kéri átutaltatni.

Kérjük szerzőinket, hogy a fenti szempontok szerint megírt kéziratokat küldjenek szerkesztőségünkbe.

Köszönettel:

A szerkesztőség

Ára: 30,- Ft

